

letnik ||
številka

3

**jezik
in
slovstvo**

1956/57

Jezik in slovstvo

Letnik II, številka 3

Ljubljana, 15. decembra 1956

List izhaja od oktobra do maja vsakega 15. v mesecu (osem številok)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Celjska tiskarna v Celju

Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani

Opremila inž. Jakica Accetto

Uredniki za jezikoslovni del: dr. Tone Bajec, Slovanski inštitut v Ljubljani (NUK)

za literarnozgodovinski del: dr. Lino Legiša, Ljubljana, Vrhovčeva 6

za metodološki del: dr. Joža Mahnič, Ljubljana,

Novi bloki 16 (odgovorni urednik)

Janko Moder, Ljubljana, Titova 73 (tehnični urednik)

Rokopise in dopise pošiljajte na naslove posameznih urednikov

Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani,

Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593,

tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani

štev. 60-KB-1-Z-67

Letna naročnina 450 din, polletna 225 din, posamezna številka 60 din;

za dijake, ki prejemaajo list pri poverjeniku, 360 din;

za tujino celoletna naročnina 600 din

Vsebina tretje številke

Joža Mahnič Slog in ritem Cankarjeve proze 97

Lino Legiša Kako kvarimo jezik 105

A. B. Urednikova pripomba 110

Branko Berčič V sledi za prvimi slovenskimi knjigami 111

R. Kolarič Lepslovni jezik in strokovni jeziki 118

Milko Matičetov Dr. Karel Štrekelj 120

F. Tomšič Stopnjevanje 123

Slovniške in pravopisne drobtine

Vinko Gaberski Predlagam ... 125

A. B. Pripomba 126

Vinko Gaberski O pogovornem jeziku 126

Ivan Tominec K slovenski znanstveni terminologiji 126

Ivan Tominec K poudarjanju krajevnih in rodbinskih imen v knjižnem jeziku 127

Ivan Tominec Kromosom, mentalnost 128

Fr. Jesenovec Zavesti — zavedeti se 128

Fr. Jesenovec Ne da bi — da bi ne 128

Ocene in poročila

F. Tomšič Nova slovenska slovnica 129

Štefan Barbarič Zgodovina slovenskega slovstva I 134

J. G. Novi srbohrvatsko-slovenski besednjak 139

Odgovori in pogovori

L. Stan. Metodološki pomenki 141

Jože Pogačnik Prispevek k Trdinovemu problemu 142

A. B. Odgovori na vprašanja 144

SLOG IN RITEM CANKARJEVE PROZE

Če je za Cankarjevega življenja velik del slovenske kritike zavračal njegova dela z idejnega, motivno snovnega in tehničnega vidika, češ da so malomarno ohlapna, utrujajoče enolična, npravstveno kvarna ali vsaj megleno nejasna, pa so že njegovi nasprotniki soglasno priznavali in občudovali čarobno moč njegovega izraza. Naša socialistična doba gleda na Cankarja bistveno drugače, saj ji je s svojimi deli utiral pot in bil vseskozi njen glasnik. Vendar se zdi, da ob poudarjanju pisateljeve borbene idejnosti preradi pozabljamo na Cankarja *oblikovalca*, na značilnosti in odlike njegove tehnike in kompozicije, sloga in ritma.

Slovenski jezik je prav s Cankarjem in Župančičem dosegel neslučen višek tako v pomenski prefinjenosti kakor tudi ritmično muzikalni ubranosti. Za tema dvema ciljema je Cankar kot ustvarjalec zavestno stremel. V Beli krizantemi (CZS XVI, str. 138) je o sebi zapisal: »Ni ga človeka, ki bi tako počasi in trudoma delal ... besedo za besedo, stavek za stavkom, kakor jagode na rožni venec.« Podobno se je nekoč izrazil F. S. Finžgarju: »Tri dni sem se ukvarjal z enim samim stavkom, preden mi je bil všeč« (Tov. 1956, str. 530). Kasnejšemu uredniku svojih Zbranih spisov je v Obiskih (str. 8) še jasneje dejal: »Stavek za stavkom pretehtavam v ritmu in besedi.« Tudi Josip Puntar, pisatelj prijatelj iz zadnjih let, nazorno pripoveduje o Cankarju, »kako ritmično je mislil svoje stavke« (DS 1920, str. 37). V črtici Na verandi (Moja njiva, CZS XVIII, str. 58) pa pravi uvodoma pisatelj sam: »Kar sem napisal, sem bral naglas, zato da bi slišal zvok besede, ubranost stavka.« In v Veselejši pesmi (Podobe iz sanj, CZS XX, str. 52) je z našim problemom v zvezi zanimiva njegova izpoved o lastnem odnosu do glasbe, po kateri se pri njem »popolno, sramotno neznanje« glasbene teorije »čisto prijazno družijo s prav posebno, skoraj bolno občutljivostjo za zvok, za ubranost in neubranost«. Seveda pa sta bili ti odliki Cankarjeve umetnosti, stil in ritem, svojevrsten oblikovni izraz njegove celotne miselnosti, zlasti pa čustveno izredno bogate in razgibane človeške narave.

Spočetka je bil Cankar tudi slogovno pod vplivom zahodnih struj, naturalizma, zlasti pa dekadence. Toda že v prvih delih po letu 1900 smo priče nagle rasti njegovega *umetniškega izraza*, ki postaja vse bolj samonikel in bogat. Tudi ob koncu življenja na Cankarjevi umetnosti ni opaziti znamenj staranja in propadanja in smrt je pisatelju iztrgala pero iz rok, ko je bila njegova izrazna sila v polni moči. V naslednjih izvajanjih bom skušal nanizati in opredeliti glavne skupne značilnosti Cankarjevega sloga zrelih let (1900—1918), pri tem pa izluščiti in poudariti tudi slogovne posebnosti dunajske družbenokritične oziroma rožniške dušeslovnoizpovedne dobe, a tudi opozoriti na značilne poteze pisateljevih posameznih, stilno posebno izrazitih del. Brez zadostne dokumentacije, to je navajanja zgledov za določene stilno ritmične zakonitosti, naše delo seveda ne bi bilo prepričljivo in smiselno. Kljub temu pa bo verjetno

to ali ono v njem ostalo samo nakazano, ker sta slog in ritem, zlasti pri pisatelju Cankarjevega kova, težko dostopno in malo raziskano področje.

Med najpomembnejše značilnosti Cankarjevega sloga spada bogastvo prefinjenih in sugestivnih *metafor*, *primer* in *prisposodob*. Da bi pisatelj izrazil razne odtenke v človeški duševnosti in v zunanji naravi, je segel po pojmovnih prenosih in besednih zvezah, ki so bile za našo tedanjo književnost z njenim preprostim in obrabljenim izražanjem presenetljivo nove in še danes s čarobno in omamno silo delujejo na bralca. Vzemimo za dokaz Cankarjeve doživljajske občutljivosti in izrazne prožnosti samo njegovo razsežno metaforično klaviaturo, kadar nam poje o sončni svetlobi in žarkih: V lopo so se plazili od vseh strani skozi temno bršljanovo listje tanki sončni žarki, igrali se po mizi in odskakovali, kakor bi metal kdo cekine nanjo (Ob smrtni postelji). Svetloba se je razlivala po travnikih, kapljala od drevja, rosila je z neba (Kralj Malhus). Sončen dan je bil... Zdelo se mi je, da podrkavajo sončne kaplje ob vejah, ob deblih ter kapajo tiho v zeleno travo (Moje življenje). Žarki spomladanskega sonca bodo v šumečih potokih lili z neba (Profesor Maslovina). Toliko je bilo luči, da je napolnila vso dolino do vrha ter se razlivala kakor silna šumeča reka v ravan (Križ na gori). Po cerkvi se je razlilo mogočno jezero svetlobe, peneče se in vriskajoče visoko nazaj do nebes (Velika maša). Okno se odpre na stečaj in spomladansko sonce zaorgla svojo veličastno glorio (Kako se je useknil...). S svetlimi sekirami, jeklenimi žarki, je sekalo sonce brezna v golo ilovico (Mravljinici). A sonce je žgalo neprestano, rezalo je v obraz kakor z nožem... Neusmiljeno je žgalo sonce, žarki so rezali kot svetle britve... Sonce je segalo dol s čudno, dolgo, zlato buciko, nagajalo mu je najprvo pred očmi, nato pa mu je je počasi zasajalo v glavo, skozi čelo (Križev pot). Poletno sonce mi je bodlo s tisočermi razbeljenimi bucikami v oči (Moje življenje). Na videz isto sončno svetlobo pisatelj torej doživlja in ponazarja glede na njeno moč, učinek in značaj, glede na to, ali je osvežujoče prijetna, zmagoslavno silna ali pa uničujoče žgoča, zdaj z igrivimi cekini in kapljami, zdaj z mogočnim jezerom in orglami pa spet z raznimi ostrimi rezili od sekire do bucike.

Cankarjeve metafore in komparacije bi mogli glede na to, kaj v fizičnem in psihičnem svetu ponazarjajo (n. pr. misli, upe in sanje), kakor tudi glede na stilno izrazna sredstva ponazarjanja (n. pr. krilate živali od žuželk do ptičev) razvrstiti v psihološko in estetsko silno zanimive skupine. Toda to področje je pri našem pisatelju, ki se redno izraža v prefinjenih pesniških prenosih, tako bogato in razsežno, da bi zahtevalo že samo zase posebno razpravo. Za skromen zgled tovrstne Cankarjeve ustvarjalne moči naj nanizam le nekatere izmed metafor in primer, ki so poleg posebljanj in simbolov v povesti Križ na gori: ljubezen, blagoslovljeni studenec vsega življenja in nehanja; samota je molčala vsenaokoli, do neba; bleda svetloba je dremala na hišah; samo včasih je pomežiknilo rdeče okno, polzaprto, zaspano oko; pod vasjo je ležala v somraku ozka globel, popolnoma podobna odprti raki; povedal bi ti, kako sem živel, toda pokrov na to neprijetno dišečo rakev; misli niso mogle vzdigniti peroti; v čudovito prihodnost so frfotale pisane sanje;

kakor metulji bi bile tiste lepe svetle sanje; rahlo upanje, ki se je bilo zbudilo nekoč kakor vešča iz teme in ki je izginilo takoj; vzburkane sanje so begale nestalno, kakor netopirji v mraku; kakor seničje perje sem nosil to breme, še breme ni bilo ...

Cankar pa seveda ni le lirik, ampak tudi satirik, ki brez olepšavanja z realistično ali celo naturalistično nazornostjo in drastičnostjo smeši rejenost, omejenost, neznačajnost in samopašnost meščanskih veljakov: Njegov beli obraz se je svetil kakor z lojem namazan ... Tvoje prepričanje ni vredno niti gnilega kvarglja (O človeku, ki je izgubil prepričanje). Celó njegove roke so bile rdeče in svetle kakor dvoje kosov sveže govedine (Kralj Malhus). Poznam politika, ki je drugače spodoben človek in ki je ljubil svoj narod — zdaj pa je premožen in sedi na svojem nekdanjem požrtvovalnem rodoljubju kakor bolnik na stranišču (Poslednji dnevi Štefana Poljanca).

Posebno bogato poglavje v Cankarjevem slogu je *epiteton*, ki kaže iste kvalitete kot njegova metafora. Kako pojmovno drzni in hkrati čustveno sugestivni so n. pr. sledeči ukrasni pridevki, izmed katerih imajo v zvezi s svojimi samostalniki mnogi značaj personifikacije: debeli zasmeh, blaten smeh, bel smehljaj, lahkonoge sanje, tenkonoga strahopetnost, srepogleda šola, mrkogledi nauki, temnomolčeče skale, belostrmeče sanje, glasno sonce, pohotne lilije, rosni mir, okameneli srd, umrli časi, tenka tišina, bela groza. — Pomembno vlogo v Cankarjevem epitetonu ima črna barva, ki izraža najgloblje plasti človeškega doživljanja, bedo, strast in zlobo, a izpričuje hkrati tudi pisateljev pogosto pesimistični pogled na svet. Tako pozna Cankar črno misel, skrb, bolečino in črno pezo bolečine, črno bridkost, prapor bridkosti in jezero bridkosti, črno spoznanje, vdanost v srcu in črni molk, črno procesijo trpinov, črno brezmejnost in brezdanjost, cukrarno kot črni dom hrepenenja, smrt pa kot črni most v onostranstvo, dalje črne strasti, črni teran ljubezni, črno besedo in nezaupnost, črno jezero nezaupanja in zavist, črni greh, prav takšno gnusobo in črno polžje življenje. — Mojster slovenskega umetniškega sloga zelo rad uporablja tudi sestavljene ukrasne pridevke, da z njimi označuje nianse ali kontraste v zaznavah in občutjih: čudolepi kraji, blagodišeči vzduh in opojnotežki vonj, tenkozvonki in toplozamolkli glas, trudnoblede misli, sladkootožno hrepenenje, sladkogrenke misli, grenkolepa preteklost, pregrešno — vesele sanje, priskutno sladki, zlagano ponižni obraz, roža čudotvorna daljnožarka. Med temi sestavljenimi epitetoni pogosto srečujemo takšne, ki na slikarsko impresionističen način izražajo odtenke raznih barv: svetlobela cerkev, snežno-bele lakti, svetlosinja bluza, srebrnosinji svit, svetloba in mesečina, meglenosinji hrib, zelenosinje oči, pšeničnoplavi lasje, rumenkastobledi obraz, zlatorumene žemlje, svetlordeča ruta, krvavordeča roža, zlatožareči žarki, žarečerdeči lasje, rdečkastorjav prah, temnožolte tapete, zamolklozelena voda. Kakor vidimo, ima Cankar najrajši lestvico hrepenenjsko nežnih belo-sinjih barv ter vročih rdeče-rumenih tonov, ki mu izražajo radost in strast.

Nekaj posebnega so v Cankarjevem slogu tisti sestavljeni epitetoni, ki imajo predpono pol-. Pisatelj z njimi slika zabrisane oblike predmetnega sveta, izraža nežna, nerazvita ali zadržana erotična doživetja

ter razne podzavestne duševne pojave, nejasne spomine, hrepenenje in strah. Primeri so zelo številni in za spoznavanje Cankarjevega duševnega obraza izredno poučni: polrazpadla koča, polmračen prostor, polrazsvetljeno okno, polorumenelo listje, polovenele rože, polprozorna megla in pajčolan, polrazcvelo dekletce in polrazvito telesce, poltroška lica in ustna, polrazgaljen vrat, polodprte ustnice, polzatisnjene oči, nežna roka, polzakrita v belih čipkah, polglasno pogovarjanje in šepetanje, poldušeni glasovi prelepe neznane pesmi, poltihi glasovi nevidnih violin, polpozabljeni spomini, večeri, pesmi, ljubica in prijatelji, prvo polotročje hrepenenje, poljasne sanje, polrazumljive misli, nejasno polizgubljeno upanje, polzavedni strah, polblazna bojazen, polpritajeno trpljenje, polmrtva enakomernost. Ustrezne sestavljenke so tudi med samostalniki: polmrak, poltema, polspanje, polsanje, polzavest. Z besedico »pol« pisatelj izraža tudi razna v sebi si nasprotujoča, mešana duševna razpoloženja, in sicer v disjunktivnih zvezah prilastkov in prislovnih določil: poln trepetajočega, pol veselega, pol boleznega pričakovanja; isti pol uporni, pol vdani izraz (Pred ciljem); to razpoloženje, pol slastno, pol bolešno; čuden smehlaj, pol ironija, pol zadovoljstvo (Kralj Malhus); stopal sem pol v sanjah, pol v zavesti (Ena sama noč); čudno mi je bilo pri srcu, pol veselo in pol otožno (Gospa Judit); spoznal sem, na pol radosten, na pol strahoma... (Na otoku). — Končno so pri Cankarju celó takšni kombinirani ukrasni pridevki, ki kažejo pravcato podvojitev istega izraza in pomenijo superlativ določene lastnosti: tenkotenke noge, dolgodolgi roman, žarkožareč ogenj, davnodavni čas in dnevi, daljnodaljni holmi, spomin daljnodaljni, večnovečna senca (prim. tudi enako narejen adverb: otroci — sanje so šepetali tihotih!). Navedeni podvojeni prilastki imajo seveda tudi čustveno zvočno funkcijo.

Važno mesto v Cankarjevem stilu zavzema tudi *personifikacija*. Pisatelj pooseblja sence, večer in noč, zvezde, domačijo in domovino, misli, skrbi, revščino in lakoto, sanje, mladost in njene dneve, greh in vest, življenje in smrt pa še omejenost, moralo in postavo, politiko in diplomacijo svoje dobe. Vse te konkretne stvari iz narave in abstraktni pojmi s področja pisateljevega osebno čustvenega ali pa takratnega objektivno socialnega življenja, katerega neizprosni analitik in kritik je bil, nastopajo pred nami kot docela telesna in sugestivno živa bitja. Cankar jih prikazuje glede na njih vsakokratni značaj zdaj z lahkotno lirično ljubkostjo, zdaj s težo baladne groze, neredko — kadar govori iz njega družbeni reformator — pa tudi satirično groteskno. Vse personifikacije pa razodevajo fantazijsko silo pisateljevega doživljanja in likovno nazornost njegovega oblikovanja. Oglejmo si po nekaj primerov za vse tri navedene tipe! Primera za poosebljanje z lirično ljubkostjo: Zvezde so mežikale in se smejale speči dolini, otroku lepemu, prešernemu (Zgodbe iz doline šentflorjanske). Prišla je mladost, kakor sem jo poklical, prišli so dnevi ljubezni in neskalgjenega veselja, prišle ure brez zlega. Živa bitja, mlada dekleta, ki so mnogokdaj, kadar mi je bilo tesno in samotno pri duši, hodila k meni v vas, belo oblečena, s cvetjem ovenčana, smeh in radost na licih, in so mi prepevala pesmi (Ranjenci, Podobe iz sanj). Primera za personifikacijo s težo baladne groze: Klanec siromakov, kjer hodi smrt in lakota od hiše do hiše in trka na duri, pritiska na kljuko,

stopa v izbe (Na klancu). Čutila je, da sega po nji sam razgaljeni greh z nagrusno spolzkimi rokami in da mu nikamor ne more pobegniti. Koderkoli je hodila, je čula za seboj njegov drsajoči korak, ji je dihala na tilnik sapa iz njegovih ust, da jo je spreletelo vroče in ledeno... (Milan in Milena). In še nekaj primerov satirično grotesknega pooseb-ljanja: Če postava po obili večerji zadremlje, si nedolžen, čeprav si očiten grešnik (Hudodelec Janez). O, kje so časi, ko smo šepetali suhi devici Čednosti zapeljive besede v sramežljivo uho in je povešala oči od tre-petajočega poželenja! (V mesečini, Zgodbe iz doline šentflorjanske). Ali neumnost ni le neumna, temveč je tudi bogata. Zato so jo sorodniki zaklenili v izbo in so ji rekli: »Nikar ne hodi na cesto, da ne zapraviš svoje neumrljive duše; za pečjó ostani in stradaj, pa boš deležna večnega veselja!« — Uboga neumnost sedi za pečjó in strada, zvesti varuhi njeni pa veselačijo ter se rede za njene svetle cekine (Hlapci). Tisto vzdihu-joče slogaštvo je že tako jetični slovenski liberalizem spravilo čisto na bergle (Kako sem postal socialist).

V Cankarjevih delih nekajkrat naletimo na zvalnik »duša moja«, »duša« ali »dušica« kot antonomazijo za ljubljeno dekle; to preimenovanje je pisatelj posnel deloma po jugoslovanski ljudski, deloma po zahodni neoromantični poeziji. Sicer pa metonimij pri njem ni mnogo, tiste pa so jedrnate in mojstrsko zadevajo v bistvo stvari. Tako ozmerja ošabna kmética nezakonsko siroto Jureta in njegovo spremljevalko iz ubožnice kar z besedami: »Pravična družba — greh in malha!« V Hlapcih lahko-živa županova Anka resnemu in zamišljenemu učitelju Jermanu porog-ljivo vzklika: »Zate cilinder in meakulpa, zame rdeča pentlja in aleluja!« »Jaz sem bil vrgel v vodo vse svoje mlado neumno upanje,« pravi Mate v Križu na gori, misleč na sliko, ki mu jo je bil župnik zavrnil in jo je zato zagnal v tolmun na dnu globeli. V Podobah iz sanj v črtici Ogledalo pisatelj spoštovanega meščanskega veljaka »človekoljuba« istoveti in označuje kar z njegovo gosposko suknjo: »Poznal sem suknjo svoje dni, ki je bila spoštljiva od vrha do tal. Imela je širok ovratnik od žlahrne bobrovine in lepo napeta je bila na trebuhu. Kamorkoli se je prikazala ta spoštljiva suknja, so se ji odkrivali in priklanjali, pozdravljali jo pristrčno... Ta suknja je že od daleč razodevala, je na vse štiri strani škropila dobrotljivost in blagomilje...« Zamenjava gospodarja z last-nino, zlasti pa značaja z obleko je tu pač popolna.

Cankar ni bil samo mehka in bogata čustvena narava, ampak tudi izredno bister in globok mislec. Po njegovih delih je razsejanih polno tehtnih misli, aforizmov o življenju, ki se v nekaterih črticah v rožniški dobi raztegnejo v cele uvodne odstavke. Njegov silni in gibčni intelekt pa je imel zelo rad tudi razne duhovite in trpke miselno stilne obrate, kakor so *ironija*, *sarkazem* in *paradoks*. Pisatelj ali njegov junak se o kom izražata zelo laskavo, ko v resnici mislita o njem najhuje, ter v ocenjevanju življenjskega dogajanja hote zamenjujeta pozitivno in ne-gativno, vredno in ničvredno (ironija, sarkazem). Še pogosteje pa pisatelj drzno družu po dva na videz nasprotna si in izključujoča se pojma v pre-senetljivo smiselne in globoke trditve in modrosti (paradoks). Obravna-vani tropi ne pričajo le o Cankarjevi intelektualni okretnosti in prodor-nosti, ampak tudi o njegovi pristno človeški bolečini in ogorčenju spričo

rezkih protislovij v življenju, družbi in narodu. Zato se kljub tovrstni stilni podobnosti slovenski proletarski pisatelj bistveno razlikuje od zahodnjaškega salonskega dandyja Wilda, pri katerem so bleščeči aforizmi in paradoksi izraz razkrojene individualistične duševnosti ter estetičističnega kulta besede zaradi besede. Nekaj primerov za Cankarjevo ironijo in sarkazem: Kako prijetno je človeku pri srcu, kadar čuti, da počiva na njegovem vdanem obrazu milostni pogled dostojanstvenika. Jaz še nisem doživel te sreče, kolikor se vem spominjati (Nj. Visokorodnost v Beli vasi). Najpoprej je bila beseda in so bile bukve, nato šele je bil človek in je bila živa kri... Blagoslovljen sok je tinta sodnikova, a ničvredna dežnica je solza in je kri (Zgodba o Šimnu Sirotniku). Ljubčič Hanca iz Križa na gori poprosi Amerikanca Toneta za Mateja, ki jo vara: »Ne stori mu žalega! Ne reci mu besede!« Tone, ki mu njena potrpežljiva vdanost do slikarja že malce preseda, pa ji porogljivo odvrne: »Nič se ne boj! V žido ti ga zavijem!« V Hlapcu Jerneju naduta Sitarica ubogemu staremu hlapcu, ponižno se potegujočemu za svojo pravico, pikro vzklikne: »Ošaben si, Jernej, gospodarjev gospodar!« Morda še bolj dognani so Cankarjevi številni paradoksi: Tako je bila ona, uboga deklica, očetu in materi oče in mati (Šivilja, Ob zori). In komaj se zlodej zave, je že svetnik; in komaj se svetnik pokriža, plane v greh (Pohujšanje v dolini šentflorjanski). Ali kako si bila (slovenska romantika) svobodna v svojem lakajstvu, kako bogata v svoji bedi, kako vesela v svojem trpljenju! (Bela krizantema.) Marko je pogledal obadva z velikimi očmi, vdanimi v grozo. Smehljala sta se. Kletev bi bila smehljaj... Smehljaj pa je bil kletev, brezbožna, v nebo vpijoča (Stric Šimen). Saj to je: odkar so živi umolknili, govore mrtveci. In slovenski narod je lahko ponosen na svoj paradokson: življenje sesa iz grobov... (Zgodba o zaplenjenem pravičniku). Razumljivo je, da tropi s tolikšno miselno intenziteto močno vplivajo tudi na ritem stavka, zlasti na njegove poudarke in intonacijo.

Mnogokje pri Cankarju je vidno prizadevanje, da bi se v slogu približal ljudskemu izražanju. To se dogaja zlasti v delih in pri osebah iz kmečkega okolja. Tam pisatelj posnema ljudska epiteta, rekla in modrost, zlasti pa jedrnate in drastične primere: Počasi je stopal Kurent po beli cesarski cesti (Kurent). Na dušo mi je takrat legla žalost, široka in tiha, kakor to ravno polje (Moje življenje). Vsa fara je kakor laškega vina pijana... Preže na hudo besedo kakor pes na kost... Za cerkvijo so bile zbrane: klopotalo je kakor na veliki petek (Hlapci). Drži se nedolžno, kakor bi bil boter vsem svetnikom (Pravična kazen božja). Ko je Aleš odmolil, je legel oblečen na peč. Tam je ležal vse leto, če je mrazilo ali če je palilo... Saj res ni posebno pametna Frčajeva Hana, ampak pamet ni žamet (Aleš iz Razora). Če bi kdo zaslužil, da bi ga dali živega v pratiko, bi ta zaslužil (Hudodelec Janez). Obleče gosposko suktnjo pa sleče ljubezen; za berača je bila dobra, za škrica ni (Križ na gori). V delih in pri osebah iz podeželskega okolja pisatelj tudi rad uporablja ljudske izposojenke (farovž, cukren, šuntati itd.).

Še intimnejše so vezi med Cankarjevim in *liturgičnim oziroma biblijskim* slogom. V svojo metaforiko, zlasti kadar gre za ponazarjanje nežnih in vzvišenih ljubezenskih čustev, pisatelj rad priteguje predstave

in izrazje iz katoliškega bogoslužja: Izpoved je to, Hanca, kar ti pišem. In zdaj, ko sem se izpovedal, te prosim odpuščanja in odveze! (Križ na gori.) Življenje, mladost, pomlad, ljubezen in vse in vse ti je — kakor velika maša in povzdigovanje! (Hlapci.) Umaknil je roko tako hitro in s tolikim strahom, kakor razbojnik, ki je bil ponoči odprl tabernakelj in ugledal sveto hostijo (Aleš iz Razora). Prav tako mu za primere pogosto služijo zgodbe in prilike iz svetega pisma, ki ga je moral natanko poznati; posebno sta mu pri srcu Kristus in Golgota kot simbola nesebičnih idealistov in trpljenja ter poveličanja zatiranih: Čudnih apostelnov se poslužuje včasih Gospod, saj je tudi v Ninive pošiljal malopridnega Jona (Aleš iz Razora). Boril sem se z domovino kakor Jakob z angelom: »Ne izpustim te, če me ne blagosloviš!« (V mesečini.) Kdo je priklical iz nebes božji blagoslov, da je vzraslo bogastvo iz kamna kakor drevo iz gorčičnega zrna? (Hlapec Jernej.) To je kakor z ubogim darom svetopisemske vdove: nič manj ni vreden kakor talenti bogatina... Ne delajo zase, ne žive zase; kakor Kristus, ki se je dal križati v blagor drugih (Martin Kačur). Kristus je zmagal, ko je bil na križ razpet; človeštvo je moralo brezmejno trpeti, da si je zaslužilo prerojenje in vstajenje (Očiščenje in pomlajenje). Neredko pa Cankar v govor svojih junakov vpleta bolj ali manj dobesedno kar cele citate iz biblije ali pa posnema njen resno slovesni slog in ritem z raznimi ponavljalnimi figurami. Sorodnost gre tu do neverjetnih potankosti, n. pr. do rabe tipičnih števil in njih mnogokratnikov ali do zvestega in uspelega posnemanja oblike in dikcije svetopisemskih parabol: »Dobro bi nam bilo tukaj bivati!« se je razveselil Aleš (Aleš iz Razora). Jaz siromak, ki nimam, kamor bi glavo položil (Martin Kačur). Če ste naredili novo postavo, ubogal jo bom: mladim kruha, starcem kamen; zdravim ribo, bolnim kačo; spočitim jajce, trudnim škorpionja! (Hlapec Jernej.) Bilo je kakor skupna molitev in kakor skupna pesem: če nas je sedem ali sedemdeset — molitev je ena in ena je prošnja, pesem ena in en sam je Bog... Žena je devetkrat močnejša od moža, mati pa devetkrat devetdesetkrat (Moje življenje).

Svoj posnetek svetopisemske prilike in dikcije in gradnji je Cankar položil v usta dobrosrčnega osojniškega župnika iz Krčmarja Elije (Troje povesti) ter nam s tem dal tudi lep primer poklicno karakteriziranega govora:

Bog jim bodi milosten, grešnikom.
 Podobni so tistemu razbojniku,
 ki je prosil pod vislicami za harmoniko,
 da bi zagodel še poslednjo pesem.
 Podobni so tudi pijancu,
 ki je vola zapil, pa pravi:
 Kaj bi zdaj z njivo, ko nimam vola? —
 ter gre in zapije še njivo.
 Ali tudi so podobni nedolžnemu otroku,
 ki je in pije,
 ne da bi srce njegovo vedelo za greh.
Bog jim bodi milosten!

Podobno se v obliki svetopisemske parabole izraža tudi politično bojeviti župnik iz Hlapcev: Ako bi gospodar ukazal hlapcu, da naj mu zmlati

pšenico, pa bi jo zapalil namesto zmlatil — kaj ne bo gospodar poklical biriče, da uklenejo hudobnega hlapca? Tak hlapec je učitelj, ki naj bi k veri in Bogu vodil mladino, pa jo pohujšuje.

Himnično slovesni slog in ritem svetopisemskih in liturgičnih tekstov, ki ga označujejo ponavljalne figure in stavčni paralelizmi, pa je pisatelj mojstrsko imitiral zlasti v Kristusovem zaključnem nagovoru na trpine proletarce v uvodni črtici knjige *Za križem* in v znanem očenašu iz *Hlapca Jerneja*, nad katerim je pri oblikovanju po lastnih besedah (*Obiski*, str. 9) »visel dneve in dneve«:

Ne ozrite se v prokletstvo in trohnobo,
vsi vi tisoči in milijoni,
ki ste koprneli z menoj!
Vsi vi ponižani in užaljeni,
vsi vi zaslužnjeni in obremenjeni —
zdaaj, ko je naš dan,
pojte hozana in aleluja!
Iz bičanja in iz križanja,
iz sramote in trpljenja
je vzrastel naš dan,
do nebes se je povzdignil naš križ —
pojte mu hozana in aleluja!
(Za križem)

Oče naš, kateri si v nebesih ...
tvoje pravice iščem, ki si jo poslal na svet!
Kar si rekel, ne boš oporekel;
kar si napisal, ne boš izbrisal!
Ne v ljudi ne zaupam,
ne v svojo pravico ne zaupam,
v tvoje pismo zaupam.
Oče naš, kateri si v nebesih ...
neskončno si usmiljen, daj beraču vbogajme;
neskončno si pravičen, daj delavcu plačilo!
Oblagodari hlapca, ki je pravice žejen, nasiti ga in napoji!
Samo ukaži, pa bo živa tvoja beseda
in bo napolnila vsa srca, da bodo spoznala pravico!
Oče naš, kateri si v nebesih ...
ne izkušaj jih predolgo,
dotakni se s prstom njih oči, da bodo čudežno izpregledale;
in tudi svojega hlapca ne izkušaj predolgo,
ker je že star in nadložen;
in potolaži ga,
ker je potr in slab od bridkosti!
Oče naš, kateri si v nebesih ...

Liturgično izrazje in biblijske motive so neoromantiki v svojem stilu na splošno radi uporabljali. Pri nas tudi Župančič, in sicer v lju-bezenskih témah od Čaše opojnosti pa tja do Veronike Deseniške, dosti-krat z namenom, da izzove drzen čustveni kontrast. Cankar uporablja tovrstni slog in ritem, kadar hoče poudariti vzvišenost določene, po navadi socialne misli in doseči v bralcu slovesnost občutja. Z njim se tudi hoče izrazno približati preprostemu ljudstvu, ki mu je bil sveto-pisemski slog v pisateljevem času še docela domač. V zadnjem obdobju ustvarjanja (*Rožnik*), ko se je nagibal v religiozni iracionalizem, pa sta mu tak slog in simbolika postala tudi nazorsko sorodna. *Dalje prihodnjic*

KAKO KVARIMO JEZIK

Nadaljevanje in konec

Bereš, kako je Stritar zavračal nekatere oblike, češ da niso urezane po duhu jezika. Pa mu čas zmerom ni dal prav, ker so se kar udomačile. Podobno je kdaj z Breznikom. So stvari, ki mu niso šle, medtem ko nas danes več ne zadevajo in bi jih mirno pustili. Stritar se je z ljubeznijo oklepel naših starih kmečkih besed in ž njimi snoval neko uglajeno akademsko slovenščino za našo gospodo. Le počasi je malo popustil, da je sprejel nekaj slovanskih novink — ko je bilo ž njimi že lep čas vse okoli njega poplavljenno. Tudi Breznik se je kdaj vdal. Ko dela obračune, kaj vse smo napravili na ljubo drugim, koliko dragih stvari zgubili, koliko spačili svojo podobo, se ti stori skoraj milo. Morda pa ni vselej tako hudo — to pa dosti prav zastran njegove skrbi za naš jezik. Malo po koncu vojske je pred zbranimi slavisti znan pisatelj omenil, da bi bilo malo nenavadno, če bi dejali, da je kdo odprl razstavo, šolo ali sejo, danes bi bilo že zastarelo, če bi jo »otvoril«. In podobno bo počasi najbrž z odprtjem. Ni malo tujih besed, ki so zgubile svojo veljavo ali pa se glasijo že smešno. Pomislimo na priliko na verz »Turban pisan diči ruso glavo«, ki ga je nekdanji študent ponovil tako, kakor se mu je svoj čas zapičil: Turbi pisi diči ruso glavo — pač ker je v njem trčil na tri nerazumljive besede, ena med njimi pa je naravnost dražila na smešenje. Ali »Čilim pester tke Firduzi«, kjer je slovenska samo beseda tke. Tako te že pošteno moti tisti brez »broja« v Gregorčičevi Človeka nikar, kar pokvarjene pa so bile Murnove res da zgodnje Noči, kakršne so v Prijateljevi izdaji, s tistim »mirisom«, ki se »dvigava« do neba, in je človek prav zadovoljen, ko vidi, da je pesnik sam ta konec zavrgel. Kako šele te udarijo po glavi tiste strašne bambusove »grane« v prevodu Litaipovejve pesmi! Ali kako je zaneslo pesnika v Dumi: »drzno in smelo gleda tvoji pesmi v oči«. In kako zaostalo je tako pisanje, če srečaš na primer v knjigi Leopardijevih prevodov »divotni« nebes, »dražesten«, »smoter« ali slišiš iz Shakespearovega Henrika IV. obrabljene starine »dičiti«, »smel«, kakor je zastarelo in ne naše, kadar rabi sicer dober stilist (Vidmar) tisti »i to ... i to«. Nekatere prevzete besede uvenejo silno hitro, druge so se dolgo držale, zdaj pa kakor da bi jih spodrezalo. Ali more še v poezijo, pa tudi v prozo, pridevnik »krasen«, ki je bil za naše malomeščanstvo tako privlačen, medtem ko nam je danes že precej prazen in omleden — za otroke, za sentimentalne, ne prav dozorele ljudi, ali pa vsaj za površno govorjenje.

Koliko mrtvega ali vsaj prehitro ostarelega se je nabralo v našem pisanju iz prejšnjega stoletja, ko smo zmerom po malem tavalili v neki slovanski zmedi in se skoraj vsem hkrati bližali, nobenemu približali, sebi pa močno odtujili. Ali ni hudo, da imamo toliko boljših del iz devetnajstega, pa tudi iz našega stoletja, ki jih ne moreš dati kar tako v prvotni, nepredelani obliki v roke, zakaj sicer čuješ prekmalu: Star jezik, staroversko napisano. Saj še ni tako dolgo, kar je bil prestavljen

Junak našega časa, pa že kdaj je bil zaradi jezika skoraj nemogoč. Pridelalo je še marsikatero novejšo in to celo imenitno delo — da omenim nam tako dragega učitelja Prijatelja. Mislim, da je jasno: Ne spleča se, posebno pa ne pesniku in pisatelju, pisati jezik, ki nima trdnega, zanesljivega obstanka. Takega pa si bo toliko bolj zagotovil, kolikor bolj bo na domačih tleh. Poglejmo Prešerna. Morda ima kakšna beseda starinsko patino, zveni pa še zmerom in zbuja odmeve. Čas tega jezika ni oslabil, ni mu iztočil krvi, splahnele so samo nekatere po nemškem zgledu zasukane zveze, kakršnih ljudstvo ni prevzelo. In podobno velja še za vrsto naših najboljših del. Neoporečnih pa ni ravno preveč.

Zelo radi se postavljamo pred Srbi, kako smo očistili svoj jezik, medtem ko se oni v svoji malomarnosti ne menijo za toliko in toliko neslovanskih sposojenk. Hoteli smo pač do kraja dokazati, da smo živa veja velike slovanske družine, kar ni bilo tako napačno, saj smo se tako dosti bolje upirali nevarnemu nemštvu. O slovenskem jeziku je Kopitar pisal, da je »najimenitnejše narečje najimenitnejšega vseh živih izvirnih jezikov«. To se je zelo lepo slišalo. Izvirni jezik naj bi bil več od mešanca (kakršen je bil zanj na priliko italijanski). Mi naj bi se torej v jeziku ne bili mešali s tem, kar nam je prišlo naproti v stari in v novi domovini. Toliko manj, ko smo začeli izpeljavati njegov rod naravnost iz stare cerkvene slovanščine. Ta čas, ko so si drugod utrjevali svoj knjižni jezik iz domačih osnov, smo ga mi sprva še umerjeno, potem pa, od ilirizma naprej, večkrat precej zbegano ravnali po nji in po drugih Slovanih, močno vsekrižem, najbolj še po Hrvatih in Srbih. Mi, ki smo, vsaj po Kopitarju, učili druge, kako je treba postavljati temelje jezikovni stavbi, svoji tega sami dostikrat nismo znali in smo marsikaj pošteno zavozili. Dosegli smo neko slovansko »čistost«, s kakršno se najbrž zlepa ne bi mogli ponašati drugi Slovani — vendar ali morejo n. pr. Srbi v svojem pisanju po Karadžiću naštetih toliko nedomačega in mrtvega? Njim, mislim, ne bi prišlo na um, da bi zamenjali utrjeni cilj s papirnati tujim »smotrom«, da omenim ta primer zraven tistih, ki so bili zapisani že spredaj. Čudno bi se jim zdelo, da so se kdaj ustavljali in da se nekateri še danes pomišljajo, ali je dobro rabiti sposojenko manjkati ali peljati, vpeljati — to imamo že v našem najstarejšem, rasteškem očenašu. Dostikrat smo vendarle preozki, preveč se bojimo življenja. Smo malo imenitni v tem svojem jeziku, nerodno nam je, kadar sili živa govornica le preveč na dan, in zato bi mogli reči, da smo tudi malo zlagani. Pa kaj bi pravil, saj je te reči povedal že Prešeren.

Človek se drži zadnje slovnice in zadnjega pravopisa, kakšenkrat pa se le spotakne ob določilo, ki ni posebno prepričljivo. Zakaj se je to pisalo narazen, danes pa skupaj, kako da se je ta ali drugi primer izmaknil pravilu — naj bo. Zmerom pa se ne moreš kar tako vdati. »Trpi, če poka ti srce!« je dejal prijatelj, ko je pregovarjal k neki taki vdaji, zraven pa je vendarle pripomnil, da razvoj ne bi bil mogoč, če bi obveljalo samo to, kar je danes določeno. Saj je jezik bolj živ, kakor pa so lahko pravila. Pred leti sem ugovarjal, da popravljajo Prešernovo dubletno trnjevko in Kosovelovo brinjevko in seveda prav tako v naših dobrih pisateljih rabljena, iz ljudstva sprejeta pridevnika trnjev in

brinjev — ta je tudi naslonjen na dubletni brinj in ne po analogiji na brinje. Nisem sam, ki se temu upira. Zapisal je tak protest še M. Matičetov v Besedi 1954, str. 316. Oblika ni noben greh zoper jezik, medtem ko bi se to dalo reči za marsikaj, kar je postavno dopuščeno. Jaz sam bi se pri Prešernu pošteno premislil, preden bi se ga dotikal. Prekrščena »brinovka« je zdaj ob ves kraški kolorit in mlahava, kakor da bi ji iztočil vso kri. To je bilo narejeno brez čuta in ne razumem, da je mogel A. Ocvirk sprejeti tako nasilje.

Nekaj časa je kazalo, da bosta pri kazalnem in osebnem zaimku dubletni obliki v dat. in lok. sg. ti, nji postavno zatrti, pa čeprav sta še tako razširjeni in jih je rabilo zelo lepo število dobrih pisateljev. Toliko so jih izrivali v oklepaje, da se je zdela nekaterim poprava v Prešernu kar v redu. Seveda: tej, njej se glasi večini bolj knjižno in imenično in tako se zgodi, da je predlagan napis: V ti hiši se je rodil..., kakor je pač domače ljudstvu v kraju, kjer bo vzdán — vklesana pa je »poboljšana« oblika. Zanimivo, da ima Trubar v Katekizmu 1551 skozi: vti Troyzi, vti fhalofti, vti veliki nadlugi, vti bolefni, vti fmerti; drugače pa pri predlogih per, po: po tei naturi, per tei Vezhery, po tei fhegi, po tei zhlouefki navadi. Ne predlagam pa te ločitve, ker je drugod ne poznajo.

Menda bo slovnica nekaj popustila, kar se tiče pasiva. Po dosedanjih pravilih ga je težko ugnati in vidim, da se jih tukaj ne drži tudi kdo, ki jih drugod ne misli podirati, da omenim ravno A. Ocvirka. Več prostosti, ali kako bi dejal, več življenjskega razmaha bi potreboval pridevnik. Danes, ko si tudi naše pisanje kdaj pa kdaj prizadeva, da bi bilo blizu življenja, posebno kadar zaide v pogovor, ko ima prevajalec tolikokrat opravka s sila realističnim govorjenjem, ko moramo računati s slovensko govorno besedo v filmu, ki je še posebno občutljiv za resničnost in naravnost, danes se zave človek toliko prej, da bi bilo med drugim treba pregledati tudi to poglavje. Za večje pravice opisnega stopnjevanja se je potegnil n. pr. člankar (mislim, da V. Klabus) v lanskim Naših razgledih, v pisavi pa potrjuje to povsod zelo domačo rabo še marsikdo. Včasih ti kar ne gre oblika z obrazilom, posebno če je samo knjižna. Ne mislim se tukaj sklicevati na Prešerna (bolj umne, bogate, bolj lepé boš vidil), tudi ne na Trubarja, kjer srečamo v Kat. 1551 (A VII) celo oba načina v istem primerku: Anpag ta kazha ye billa vezh kunstnifhi koker vfa fhuiuina na femli — torej niso podobni primeri danes nič tako novega. Kar zadeva prislovno rabo primernika, je Breznik svoj čas postavil vsaj to, da je poleg draže, laže manj pravilno dražje, lažje in podobno. Danes je odpravljena tudi ta prostost, pa se morda prav zato sprašuješ: Koliko Slovencev govori laže ali draže in tudi bolje? Mislim, da je večino zapisanih takih oblik izsilil korektor in v šoli profesor. (Mimogrede: tako smo na debelo popravljali obliko precejšen, to lahko potrdi vsak profesor in korektor, in zato je ni videti v rabi — da navežem na pripombo v lanskem JiS, str. 157.) Bister kolega na šoli me je malo hudobno vprašal, če verjamem vanje in če sploh popravljam danes prepovedano rabo. Dejal sem, da ne maram očitno pohujševati mladih in da iz ubogljivosti podčrtavam — toliko, da je videti, ker pač nisem prepričan, da ima pravilo prav. Če pa premislim, da to prav-

zaprav ni greh zoper duha našega jezika, bi morala biti taka popustljivost odpuščena.

Še en dvom in ugovor imam in z mano bi ga izreklo še lepo število tistih, ki se učijo, in tistih, ki učijo, predvsem pa tistih, ki pišejo. Ali res tako drži, kar uči slovnica 1947, da stoji določna oblika za svojilnim zaimkom, za ves in takrat, kadar bi v narečju rabil »ta« z nedoločno obliko (»ta« len fant); po tam zapisanem zgledu: to je tisti pridni (leni) učenec — pa sploh za kazalnim zaimkom. Iz Breznika sprejeto pravilo, da rabimo določno obliko, kadar govorimo o kaki določeni, že znani osebi ali stvari, je nekam bolj previdno. Najbrž se je pri vajah, ki so konec tega poglavja, še komu godilo, da ni bil ravno trden, ali so študenti pogodili pravo, in morda se je celo spraševal, če je res vse tako, kakor tam piše. Pravzaprav, ali ni tudi malo nerodno, da si moraš pri določanju knjižne oblike določnega pridevnika pomagati s čisto drugim sistemom ljudske določne rabe. To se pravi, da je knjižna marsikdaj zelo umetna. Predstavijo ti koga in dodajo: naš dober prijatelj. Ne moreš se spotikati, pa čeprav je spredaj svojilni zaimek, zakaj o tem prijatelju ni bilo do tega hipa med tabo in znanci nobene besede, torej ti ni znan, in tako, kakor tebi doslej neznanega človeka, so ti ga oni tudi pokazali. Oni ga v pismu morda ogovarjajo: Naš dobri prijatelj. To je že druga stvar, zakaj ta oblika priča o določnem, utrjenem razmerju med njimi.

Bolj pozoren sem postal na to vprašanje, ko sem naletel na vrsto nedoločnih pridevnikov po kazalnem in svojilnem zaimku v pisanju Borisa Pahorja. V njegovem jeziku je tudi sicer še marsikaj zanimivega. Res je, da se kdaj, posebno kadar se spusti med ideje in nazore, navzame izrazito knjižnih sposojenk, drugače pa se trudi biti kar se da na naravnih tleh, zajemati iz živega in tó z modernim umetniškim čutom. Jasno, da je ta jezik za marsikoga nov, da pišejo o trdotah in romanizmah, na priliko v rabi enklitičnih oblik na začetku stavka. Tu je nekaj resnice, ne drži pa do kraja, ker zadevamo na podobne primere v pregovorih, jih najdemo pri Slomšku, ki je pač daleč od romanskih vplivov, in bi jih našli še marsikje, če bi študirali ljudski govor. Zapisi, kakršne lahko pokaže in jih je nekaj že pokazal M. Matičetov, so prav pošteno zanimivi za tak študij. In nekaj takega je z omenjenim nedoločnim pridevnikom. Po današnji slovnici je *tisti majhen trikotnik* prepovedan. Smo kaj na boljšem, če popravimo in delamo silo jeziku? Kratko, s tem siljenjem določne oblike ni vse v redu, in ko se tega zaveš, vidiš, koliko podobnih primerov, ki so zoper slovnico, je tudi drugod; vidiš, kako se ljudje mučijo, da bi ji ustregli, pa zraven večkrat čutijo, da dušijo pričevanje živega jezika, ki se pa, kot kaže, vendarle kdaj pa kdaj le prerije skozi preozke ograje. Saj ne more biti drugače. Ker smo že razen v imenovalniku ednine zgubili staro ločevanje nedoločne in določne oblike, si je moralo ljudstvo pomagati s kazalnim zaimkom. Po svoje se je pokazala ta oslabitev čuta na vzhođu, kjer se rabi določni pridevnik tudi v nedoločnem pomenu. V osrednjih narečjih je prizadela moderna vokalna redukcija tudi to obliko in seveda občutno zmanjšala zanesljivo razločevanje, kdaj imamo opravka s tem, kdaj z drugim primerom. Ne gre pa zvrčati krivde samo na moderno vokalno redukcijo, zakaj na zahodu določne oblike ni prizadela (ta stari, ta mladi — oboje s samo-

stalniškim pomenom). In vendar pravijo: Jej ta star kruh. Ljudska oblika, pa naj bo tudi v tako zelo živi samostalniški rabi: ta mali, ta mladi ali ta mlada, ta veliki je izrečno prepovedana in moraš biti Finžgar, da ti jo mirno pustijo. Malo bi ji lahko popustili, posebno kadar bi hotel človek spregovoriti sočno po domače.

Da ni vsega kriva moderna vokalna redukcija, na katero se tako radi sklicujemo, priča tudi Trubar. V Kat. 1551 imamo: ta vezhni leben (33), ta Mylhoftiui dobri Gofpud Bug (50), ta fueiti Kerft (54), na lodni dan (58), ta prau Bug (62). Ti določni pridevniki so, dejal bi, pov večini stalno rabljeni pridevki iz cerkve ali drugače slovesno privzdignjeni. Zraven pa dobimo: v flame na se ta velik ferd bofhy fupber ta greh (26), Le ta fkriuen zhuden suit te suete Troyze, da ima Jefus zhlouik pofitati (30), Ta zhlouik... ta velik tadell ima na febi, de Gofpudi Bogu tefhku veryame (47)... To pa niso ustaljene rabe, prej s pomenom povednega določila. Najdemo jih še drugod po Trubarju, v Psalterju, ki je bolj slovesno besedilo, pa srečuješ več določnih oblik.

Zanimivo je pogledati v naše kasnejše pisatelje, kjer se marsikaj križa z današnjimi pravili. Vredno bi bilo to malo bolj sistematično pregledati. Pri Ravnikarju najdeš v takih primerih določno obliko. Slomšek je bil s Štajerskega, pa je vendar pisal nedoločno obliko za svojilnimi zaimki in za ves, pa tudi v stalno rabljenih pridevnikih (izmed številnih zgledov samo te: velikonočen kolač, BN 16; Ves adventen čas; na svet večer, 17; naš skerben oče, 26), razen v nekaterih epitetih (vsmleni Jezus, nagovor Veliko častivredni gospod fajmošter!). Erjavec piše za svojilnim z določno, v določilnem pomenu navadno z nedoločno obliko. Podobno Jenko. V Pesmih 1865, str. 56 bereš:

Južen veter diše,
beli sneg se taja.

Južen veter je iz navadnega govora, beli sneg iz poezije, torej izbrane besede. Zarnik rabi nedoločni pridevnik tako za kazalnim kakor za svojilnim zaimkom. Tudi Jurčič je navadno pisal to obliko, naj je šlo za samostalniško rabo, za določilni pomen ali za svojilnim zaimkom in za ves. Tako: ves svoj živ dan ne bom lahko hodil po svetu (Tihotapec, SG 1865, 8); moj živ dan ne (Božidar Tirtelj, SG 1867, 133). Zraven pa: je povzdignila mili obrazek svoj (Juri Kobila, Slovenska vila 1865, 22) — pa tukaj imamo opravka s pridevnikom, ki sodi v izbrano, včasih tudi afektirano govorico. In tudi pri Trdini zadenemo na tako rabo. Večkrat je videti, da je ta stvar tudi takrat delala preglavice, drugače ne bi bili zapisali nekaterih prisiljenih oblik — tako Mandelc v SG 1859, 90 (Ceptec): In nejevoljen puha gosti dim od sebe; ali Trdina v LZ 1883, 367: Po dokončani molitvi zagledata obe vojski v oblakih mater božjo držečo v jedni roki božjega sina, v drugi pa vihtečo žareči meč. Mogoče si je tukaj pisatelj pomagal z določno obliko zato, da se je zognil trdemu izgovoru. Pesnik, ki je občutljiv za naravno besedo, me je opozoril na podoben primer pri Menartovi Popotni pesmi v letošnji Besedi, str. 85:

Skoz vas gremò. Kakor izgnani gost
čez nizki zid temno blesti ženica.

Našli bi pa še marsikaj takega. Morda prav v njegovem prevodu Verhaerna v Besedi 1955, str. 537; vsaj po mojem čutu mi ne grejo takile določni pridevniki:

mogočni, polni in okrutni »biti«
nakaplja ti napoj dovoljkrat žgani,
da vžge srce in glavo upijani.

A ta pšenica, ki plevel izganja!
O čisti plamen, med plameni izbrani,
tako bleščeči, a zametovani!

Zadnja dva imata pravzaprav veljavo povednega določila.

Naj torej poderemo ograje, ki so marsikomu dajale občutek večje varnosti in zanesljivosti? Treba si je priznati, da je pisanje zmerom bolj ali manj vožnja po nevarnem, pa če se tudi držiš trdnih pravil. Tukaj pa se mi pravila ne zdijo ravno tako trdna, nimajo zadosti opore v življenju in pisanju. Treba bi bilo pregledati, kam gre naš pridevnik že od starih časov sem, pa bi lahko rekli kaj bolj veljavnega. Gotovo pa je, da mu ne bi bolj zoževali poti, kakor smo mu jo že.

V JiS je bilo že nekaj glasov, kako vezani se počutijo večkrat naši izobraženci, posebno igralci in pisatelji, v pretesni obleki knjižnega jezika in da jo zato s takim veseljem slečejo in se prepustijo narečju ali vsaj bolj prostemu izobraženemu pogovornemu jeziku. Tudi v pripombah, ki jih je sprožilo predavanje R. Kolariča o razmerju med ljudskim in knjižnim jezikom, je bila beseda o tem. Rečeno je bilo, da je bila pri nas ljudska govornica preveč zaničevana, kar je večalo prepad med njo in preveč privzdignjenim knjižnim govorom. V Italiji pa, je povedal dr. B. Vrčon, ni nič čudnega, če se n. pr. profesor po predavanju v zborni italijanščini spusti v narečje. Narečna barva v knjižni izreki je prijetna, v pravi meri tudi v pisanju. Drugače pa nisem za pot v narečje, najmanj v ljubljansko, posebno še, ko se danes tukaj — pa tudi drugod po večjih in manjših krajih — marsikaj zelo spreminja. Ne bom pokazal na Srbe, ker so po pisnem jeziku mlad narod. Večkrat pa sem se spomnil na nekaj, kar me je presenetilo ravno v Italiji, v srednji in južni. Tudi tam so narečja zelo pisana, samim Italijanom od drugod večkrat malo razumljiva. Pa prideš v besedo z domačinom, ki je bil samo v šoli na vasi. Ker ve, da ga drugače ne bi razumel, govori »gramatikalno«. Ampak kakšna italijanščina in s kakšno lahkoto! Pri nas bi mu človek večkrat najrajši še kaj dal, da bi ostal pri narečju. Saj ni zmerom sam kriv, ko pa dostikrat ne najde zveze med svojo osnovo in med tujimi elementi v izobraženi slovenščini. Tam sem videl, da so tudi v osnovni šoli šli iz narečja, brali tudi narečna besedila. Njih knjižni jezik je res rad na koturnih, ali to jim je po duhu. Kljub starosti pa ni v njem toliko muzejskega in eksotičnega duha in blaga.

Urednikova pripomba. Prvi del pričujočega tehtnega članka bo seveda zbudil hude ugovore pri struji, ki je nasprotnega mnenja. Prav, naj pride do razčiščevanja, to utegne biti stvari samo v prid. Vendar za dober del pišočih Slovencev lahko rečemo, da v rabi besed, kakor *dičiti*, *smel* in pod. še ne vidijo tako 'zaostalega pisanja', kakor misli avtor. Za *kras*, *krasen* in vsi

njuno rodovino to nikakor ne velja. Drugi del članka je bogat misli, ki terjajo natančnejše obravnave. Za to pot samo na kratko:

1. Dajalniških oblik *nji, ti* nihče ne preganja. Oklepaj v slovnici ne pomeni, da so manj vredne, marveč samo to, da se manj rabijo.

2. Opisni primerniki z *bolj* so v novi izdaji slovnice že dovoljeni, če gre za primere s posebnim poudarkom ali slogovno posebnostjo.

3. Ali naj bo prislovni primernik enak pridevniškemu: *dražje plačati*? Potemtakem tudi bližje, daljše, boljše, gladkejše, hujše, jačje, lažje, mečje, nižje, ožje, tanjše, težje, večje, manjše? Priznam, da nas večina tako govori, vendar doslej še nobena slovnica ni tega dopustila (Janežič, Levec, Breznik). Mar je naša oblika prislovnega primernika res samo po stari cerkveni slovenščini in ne že iz slovanske starine? Dejal bi, da ne. Dokler vprašanje ne bo razčiščeno v posebni razpravi, dotlej si noben slovničar ne bo upal spreminjati. Po ljudski govorici bi smeli terjati tudi velelnike na *-či* (peči, reči, teči), in vendar bi nas taka analogija zapeljala daleč od osnov knjižnega jezika.

4. Da so slovniška pravila o rabi pridevniške oblike ograja, ki daje piščočemu občutek varnosti, rad priznam in za to varnost je večina zelo hvaležna. Spriče moderne vokalne redukcije se določna in nedoločna oblika v večini narečij ne ločita več razen morda po naglasu. Ponekod je celo razločevanje med obema opešalo in je zmagala samo ena. Kako naj torej pišemo brez neke opore? Da stoji za kazalnimi zaimki določna oblika, ne more biti dvoma. To dokazuje ljudska raba s *ta* (ki po mojem ni germanizem; če je slovnice ne dovoljujejo, gre pač za togo tradicijo). Katera oblika stoji za svojilnim zaimkom, res ni tako gotovo. Vendar me avtorjev zgled *naš dober prijatelj* ni prepričal, ker gre v njem za prikrito povedno rabo. Prav tako mi je močno sumljivo *jej ta star kruh*. Jaz bi ga ne mogel izgovoriti *ta stâr*, ampak samo s poudarkom *ta stâr*, ki je neutajljivo znamenje določne oblike.

Za sklep še tole. Če je pri nas tolikšen prepad med narečnim in knjižnim govorom, pripisujem krivdo moderni vokalni redukciji, to se pravi slabitvi kratko poudarjenih in nepoudarjenih samoglasnikov *i* in *u*. Ta je za nas veliko večja nesreča, kakor se zavedamo. Razjedla nam je knjižno osnovo 16. stoletja. Kdor ne verjame, naj prisluhne belokranjskemu ali prleškemu kmetu, kadar se skušata 'izobraženo' izražati. Ker nimata tolikšne redukcije, kaj malo zaostajata za tistim italijanskim vaščanom. Potemtakem le ne gre samo za 'muzejskega in eksotičnega duha' v našem besedišču!

A. B.

Branko Berčič

V SLEDI ZA PRVIMI SLOVENSKIMI KNJIGAMI

Kdor hoče dandanes поблиže spoznati vznik in osnove slovenske besedne kulture, se najprej ustavi in zamisli ob dveh osnovnih vprašanjih. Prvič: Koliko del so napisali slovenski protestantski pisci, torej, kako obsežna je bila njihova literarna setev? In drugič: Koliko teh semen, knjig iz prvih petdesetih let slovenskega kulturnega ustvarjanja, se je ohranilo do današnjih dni in kje so? — Gre torej predvsem za obseg kulturne akcije slovenskih protestantov v drugi polovici 16. stoletja in za odnos do sadov njihovega dela v naslednjih obdobjih.

Po protireformacijski furiji, ki je divjala proti slovenskim protestantskim knjigam v začetku 17. stoletja, se je osem desetletij po izidu zadnjega protestantskega tiska zanje prvi zanimal pisec Slave vojvodine Kranjske, Janez Vajkard Valvasor. V večjem številu pa so pričela naša protestantika prihajati v razvid šele v 18. stoletju. Pot do njih je peljala

skozi biblioteke nemških oblastnikov, ki so šele od tedaj dalje pričele postajati dostopne tudi javnosti. Iz pozabe in teme je izbrskala te naše prve tiske literarna in bibliofilska vnema nemških raziskovalcev; vrh je dosegla ob koncu 18. stoletja s Christianom Friedrichom Schnurrerjem, ki je prvi odgrnil zaveso iznad dotlej skritega arhivalnega bogastva o Ungnadovem biblijskem zavodu v Urachu, in se zaključila v drugi polovici 19. stoletja z delom Theodorja Elzeja, raziskovalca protestantske cerkve na Slovenskem. Med Slovenci so vzbudila zanimanje za naše prve tiske šele prerodna gesla in našla v baronu Žigi Zoisu in filologu Jerneju Kopitarju vestna zbiralca slovenskih knjižnih redkosti 16. stoletja. Zlasti pomemben nadaljevalec njunega dela v polpreteklem času je bil dr. France Kidrič, ki je načrtno in sistematično zbiral literaturo o existenci slovenskih protestantskih tiskov in stikal za temi redkimi originali, da bi sestavil osnovno bibliografsko delo za raziskovanje slovenskega kulturnega ustvarjanja v tem času. O rezultatih svojega paberkovanja je poročal v predavanjih slušateljem slavistike na ljubljanski univerzi, ti pa so jih l. 1927 razmnožili kot litografirana skripta pod naslovom *Bibliografski uvod v zgodovino reformacijske književnosti pri južnih Slovanih v XVI. veku*. Tu je poleg hrvaških evidentiranih 43 različnih del slovenskih protestantskih piscev v 180 izvodih, medtem ko za 25 nekoč izpričanih izvodov ni mogel ugotoviti, kje so. V svojem nadaljnjem delu pa je te navedbe še dopolnil.

Delo prof. Kidriča nadaljuje po njegovi smrti edini sočasni raziskovalec kulturne dejavnosti slovenskega protestantizma, dr. Mirko Rupel. Poleg študija dobe, njenih predstavnikov in problemov posveča veliko skrb tudi evidentiranju novih primerkov že odkritih ali doslej neznanih slovenskih protestantskih tiskov. Največ uspeha pri tem iskanju, ki se je razmahnilo zlasti po zadnji vojni, je imel l. 1953, ko je kot štipendist UNESCO ob strokovnem študiju bibliotekarstva stikal za starimi slovenskimi teksti v Švici, Franciji in Belgiji ter odkril vrsto novih del. O njih je poročal v publikaciji *Nove najdbe naših protestantik XVI. stoletja*, ki jo je l. 1954 izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Tu ob nekaj hrvaških beleži 41 (oziroma 42) novih izvodov osemnajstih že po Kidriču znanih slovenskih tiskov, poroča o treh novo evidentiranih in štirih izgubljenih, podrobneje pa razpravlja o najdbi 6 izvodov šestih prvič odkritih del slovenskih protestantskih piscev, katerih vrsto je s temi najdbami pomnožil z dvema novima avtorjema, Trubarjevim mlajšim sinom Primožem in Vipavcem Matijo Trostom.

Če je Kidričev popis izpred skoraj tridesetih let temeljno bibliografsko delo za raziskovanje slovenske reformacije, je Ruplov prispevek njegova pomembna dopolnitev, ki hkrati znova kliče znanstvenega delavca, da bi se posvetil izdelavi izčrpne bibliografije slovenske protestantske književnosti. To bi bilo potrebno tembolj, ker so Kidričeva skripta zelo redka in na voljo samo v javnih znanstvenih knjižnicah, tako da si more le malokateri slavist ali drug interesent ustvariti sliko kvantitete slovenskega književnega dela v 16. stoletju. Zato nas predvsem zanima, kaj je dosegel že dr. Kidrič in koliko je novega prispeval dr. Rupel, katera dela prvih slovenskih pisateljev so torej znana, koliko se jih je ohranilo in kje so spravljena.

Prve štiri Trubarjeve knjige, *Catechismus 1551* in *1555* in *Abece-darium 1551* in *1555*, je Kidrič zabeležil vsako v enem izvodu v nacionalni biblioteki na Dunaju in pri tem je ostalo. Na istem mestu je našel tudi en izvod Trubarjevega dela *Ta evangeli svetiga Matevža 1555*, Rupel pa je temu unikatu dodal še dva nadaljnja primerka v centralni knjižnici v Zürichu in v mestni knjižnici v Schaffhausnu. Trubarjeva *Ena molitov 1555* se nam je po Kidriču ohranila v treh primerkih: v Marciani v Benetkah, v nacionalni biblioteki na Dunaju in v vojvodski v Wolfenbüttlu; *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta 1557* istega avtorja pa mu je bil znan v osmih primerkih, in sicer v državnih bibliotekah v Berlinu in Dresdenu, na Dunaju v nacionalni biblioteki in knjižnici seminarja za slovansko filologijo, v univerzitetni v Gradcu, v British Museumu v Londonu, v državni biblioteki v Münchenu in v okrožni v Regensburgu, za štiri v literaturi izpričane izvode pa ni mogel ugotoviti nahajališč niti ne pojasniti njihove usode. Rupel je tem osmim izvodom zadnjega dela dodal še pet nadaljnjih. Po en izvod je zabeležil na Slovenskem v študijski knjižnici v Celju in v knjižnici minoritskega samostana v Ptuj, na tujem pa v biblioteki pastorjev v Neuchâtelu, v mestni knjižnici v Schaffhausnu in v javni univerzitetni biblioteki v Baslu. Naslednje Trubarjevo delo, *Ta drugi dejl tiga noviga testamenta 1560*, je Kidrič poznal v treh izvodih: po enega v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, v nacionalni biblioteki na Dunaju in v okrožni v Regensburgu; Rupel pa je na domačih tleh zabeležil še dva: v študijski knjižnici v Celju in pri minoritih v Ptuj. Prav tam je našel tudi nadaljnja dva primerka Trubarjeve knjige *Svetiga Pavla ta dva listi 1561*, medtem ko je bil Kidriču primerek v dunajskem slovanskem seminarju še unikat. Kljub trem ohranjenim izvodom pa nam besedilo še zdaj ni v celoti dostopno, ker so vsi trije defektni. Še vedno pa je ostal unikat Trubarjev *Register und summarischer Inhalt 1561*, ki ga je Kidrič zabeležil v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Tudi tej knjigi manjka zadnji list, katerega tekst je prepisan iz nekega nekoč znanega izvoda (mogoče Schnurrerjevega iz l. 1799) in privezan. Unikat je bil tedaj (l. 1927) Kidriču tudi berlinski izvod Kreljevega *Christlich bedencken 1562*, pozneje in na drugem mestu (SBL I, 566) pa mu je dodal še primerek v dunajski nacionalni biblioteki. Trubarjeve *Artikule 1562* je Kidrič našel v enem izvodu v Ljubljani (univerzitetna), na Dunaju (nacionalna), v Olomucu (univerzitetna), Tübingenu (univerzitetna) in Wolfenbüttlu (vojvodska knjižnica) in domneval še dva nadaljnja. Rupel pa je odkril še en primerek v javni univerzitetni knjižnici v Baslu. Oba raziskovalca sta zabeležila po dve pesmarici *Ene duhovne pejsni 1563*, Kidrič v Dresdenu in Tübingenu, Rupel v Zürichu in Baslu. Pomembno Trubarjevo knjigo *Cerkovna ordninga 1564* je Kidrič poznal v enem samem in okrnjenem primerku v Dresdenu, Rupel pa je ugotovil, da je bil ta unikat med zadnjo vojno uničen. Trubarjev *Ta celi psalter Davidov 1566* je Kidrič našel v semenišču in Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, v vseučiliški knjižnici v Olomucu in v deželni v Stuttgartu, pogrešal pa je primerek, ki je bil nekoč last slovenskega muzejskega društva v Gorici, in primerek iz nekdanje knjižnice kranjskih deželnih stanov. Rupel je poleg pogrešanega goriškega izvoda, ki je sedaj v Narodni in univerzi-

tetni knjižnici v Ljubljani, našel še tri: v že omenjenih knjižnicah v Zürichu in Baslu in v univerzitetni v Greifswaldu. Samo dve sta znani Kreljevi *Otročji bibliji 1566*, ki ju je Kidrič zabeležil v britanskem muzeju v Londonu in v vatikanski knjižnici v Rimu, o dveh nekoč v katalogih antikvarjev navedenih primerkih pa ni sledu. Knjiga, ki je Kidrič ni poznal, je Trubarjev *Abecedarium oli tablica 1566*. Rupel jo je izsledil v mestni knjižnici v Schaffhausnu in je za zdaj še prav tako unikat kot Trubarjeva pesmarica *Eni psalmi, ta celi katehismus 1567*, ki jo je Kidrič po poznejših tiskih sicer domneval, prvi okrnjeni primerek pa je prišel v razvid šele po Ruplu v župnišču St. Mang v Kemptenu. Pomembna je tudi Ruplova najdba Trubarjevega slovensko-nemškega dela *Ta celi katehismus 1567* v Schaffhausnu, ki je dopolnila doslej edini znani Kidričev izvod v berlinski kraljevski knjižnici. V dveh primerkih so ohranjeni tudi Trubarjevi *Svetiga Pavla listuvi 1567*, ki so po Kidriču spravljani v univerzitetni knjižnici v Göttingenu in v okrožni v Regensburgu, unikat pa je Kreljeva *Postila slovenska 1567*, ki jo je Kidrič našel v dunajski nacionalni knjižnici. Nadaljnja dva unikata je zasledil Rupel, in sicer v Schaffhausnu Trubarjevo *Eno duhovsko pejsen zuper Turke 1567* in v Zürichu Dalmatinov latinski spis *De catholica et catholicis disputatio 1572* (Kidrič ga je poznal samo iz literature), tretjega, Trubarjevo pesmarico *Ta celi katehismus... inu pejsni 1574*, pa je našel že Kidrič v univerzitetni knjižnici v Tübingenu. Prav tam in na Dunaju v nacionalni biblioteki je Kidrič odkril tudi po en izvod Trubarjeve brošurice *Tri duhovske pejsni 1575*. V sorazmerno večjem številu primerkov je znan Trubarjev *Katehismus z dvejma izlagama 1575*. Kidrič je zabeležil po enega v Zagrebu (Jugoslavenska akademija), na Reki (gimnazija), v Berlinu (kraljevska), na Dunaju (nacionalna), v Gradcu (univerzitetna biblioteka) in v Londonu (British Museum), Rupel pa še nove primerke v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani (fragment), v župnišču St. Mang v Kemptenu in v mestni knjižnici v Winterthuru. Prvo Dalmatinovo slovensko delo *Jezus Sirah 1575*, ki je hkrati prva v Ljubljani v tiskarni Janža Mandelca natisnjena knjiga, je Kidrič poznal v dveh izvodih. Enega hrani univerzitetna knjižnica v Ljubljani, drugega ima nacionalna biblioteka na Dunaju. Obe knjižnici imata po Kidričevih podatkih tudi po en izvod Dalmatinovega *Pasijona 1576*, tretjega znanega pa hrani nadvojvodska knjižnica v Wolfenbüttlu. Neznano pa je Kidriču ostalo v latinščini pisano delo Primoža Trubarja mlajšega *Disputatio 1575*, ki ga je Rupel odkril v župnišču St. Mang v Kemptenu in z imenom njegovega avtorja pomnožil vrsto literarno delujočih Slovencev v 16. stoletju. Prav tam je Rupel našel še Trubarjev *Noviga testamenta pusledni dejl 1577* in ga dodal že Kidriču znanima izvodoma v Pragi (muzejska knjižnica) in v Stuttgartu (deželna knjižnica). Juričičevo *Postilo 1578* je Kidrič zabeležil pri kapucinih v Gorici, v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, v Stuttgartu (vse tri nepopolne) in v britanskem muzeju v Londonu, Rupel pa je sporočil, da je nekdanji primerek R. Drufovke (gl. ČZN 1931, 124) medtem pridobila ljubljanska univerzitetna knjižnica. Tudi Dalmatinove *Biblije... prvi dejl 1578* je Kidrič zasledil štiri izvode: fragment v župnišču v Dobu, pri župniku Iv. Vrhovniku v Ljubljani, v dunajski nacionalni in v

vovjvodski biblioteki v Gothi. Rupel je zabeležil doma še dva primerka, oba v Kamniku (Sadnikarjev muzej in knjižnica frančiškanskega samostana). Še vedno v enem samem izvodu, ki ga je registriral že Kidrič, je znan Trubarjev *Ta prvi psalm 1579* (Tübingen, univerzitetna knjižnica), Tuliščakove *Krščanske lejpe molitve 1579*, Dalmatinova dela *Ta celi catehismus... in pejsni 1579*, *Salomonove pripuvisi 1580* (vsi trije v kraljevski biblioteki v Köbenhavnu) in poskusni list za biblijo z začetkom *Prve bukve Mozesove [1580]* (v privatni lasti v Gradcu) ter na drugem mestu (ČJKZ IV, 125—128) evidentirani fragment Bohoričeve *Otročje table [1580]*, ki je v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. V sorazmerno večjem številu izvodov je ohranjeno zadnje Trubarjevo pred njegovo smrtjo izdano delo *Ta celi novi testament 1582* v dveh delih. Kidrič je zabeležil kar sedem primerkov: dva doma (oba v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani), ostale na tujem v znanih bibliotekah Berlina, Göttingena, Gradca, Prage in Stuttgarta. Rupel je do mačim v isti knjižnici dodal še enega, tujim pa štiri v Kemptenu, Londonu, Schaffhausnu in Zürichu v že omenjenih bibliotekah teh mest. Ni pa mogel ugotoviti, kje je primerek, ki ga je svoj čas ponujal neki berlinski antikvariat. Med vsemi slovenskimi protestantskimi knjigami je največ ohranjenih Dalmatinovih *Biblij 1584*. Kidrič jih je zabeležil 65, in sicer med Slovenci v Brežicah pri frančiškanih, v študijski knjižnici v Gorici, v Krškem pri kapucinih (2), v Ljubljani v narodni (5), muzejski (2) in knjižnici slovanskega seminarja (2), v semenišču in v privatni lasti (7), v mariborski bogoslovnici (2), tamkajšnjem zgodovinskem društvu (2), na gimnaziji in v privatni lasti (2), na novomeški gimnaziji, v župnišču v Rušah, v zavodih v Št. Vidu, pri privatnikih v Borovnici, Celju, Trstu (2), Kamniku, Lučah, Murski Soboti, Okroglem pri Kranju, Prežeku pri Novem mestu, Suhem dolu in Žireh, dalje v Zagrebu v univerzitetni knjižnici in med tujci v bibliotekah v Berlinu, Budišinu (Matica Srbska), Dresdenu, Dunaju (nacionalna in univerzitetna), Fürstenfeldu (privatna last), Gothi, Gradcu (Joanneum in univerzitetna), Halleju, Leipzigu, Londonu (British Museum in biblijsko društvo), Losentheinthenu (privatna last), Münchenu, Olomucu, Pragi (univerzitetna in muzejska), Stuttgartu in Wernigerodeju (privatna last), Wittenbergu in Wolfenbüttlu. Za šest nadaljnjih izvodov pa je nahajališča samo domneval ali jih citiral po literaturi. Rupel je pomnožil zbirko Biblij za nov izvod v celjski študijski knjižnici, za dva (oziroma tri v dveh knjigah, ker je eden sestavljen iz dveh prvotnih) v antikvariatu Cankarjeve založbe v Ljubljani in za izvod v javni univerzitetni knjižnici v Baslu. Obenem z Biblijo natisnjene Bohoričeve *Arcticae horulae 1584* so znane v trinajstih izvodih, hranilišča nadaljnjih sedmih v literaturi izpričanih primerkov pa so ostala še neodkrita. Kidrič je zabeležil devet izvodov, med njimi tri v univerzitetni knjižnici v Ljubljani in po eno v ljubljanskem slovanskem seminarju, v zagrebški univerzitetni, na Dunaju v nacionalni in v univerzitetni ter v dresdenski in münchenski državni biblioteki, Rupel pa je evidentiral še štiri nove izvode: v narodni knjižnici in v antikvariatu Cankarjeve založbe v Ljubljani, pri frančiškanih v Kostanjevici in v štajerski deželni knjižnici v Gradcu. Dalmatinovo novo izdajo pesmarice *Ta celi catehismus... inu pejsni 1584* je Kidrič poznal v

sedmih primerkih: v ljubljanski univerzitetni knjižnici, pri R. Drufovki v Trstu (prej last goriškega zgodovinskega društva), v Zagrebu v knjižnici Jugoslavenske akademije ter v glavnih knjižnicah Berlina, Dresdena, Londona in Münchena, eksistenco osme pa je samo domneval. Rupel je njegove podatke popravil in poročal o novem hranilišču tržaškega primerka, ki je prišel v Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani, in o novem, a žal izgubljenem izvodu te knjige v kraljevski knjižnici v Bruslju. V skoraj vseh omenjenih knjižnicah (Berlin, Dresden, Ljubljana, München, Trst in Zagreb) in v vojvodski v Wolfenbüttlu je Kidrič našel tudi Dalmatinove *Krščanske lepe molitve 1584*. Rupel je z izvodom v antikvariatu Cankarjeve založbe povečal število ohranjenih izvodov te knjige na osem ter kot pri prejšnji poročal o novem hranilišču tržaškega primerka in o usodi onega v Bruslju. Dragocen unikat, je še vedno Dalmatinova *Agenda 1585*, ohranjena po Kidričevi navedbi v biblioteki Jugoslavenske akademije v Zagrebu, prav tam in v vojvodski knjižnici v Wolfenbüttlu pa hranijo edina dva izvoda Dalmatinovega dela *Ta kratki wirtemberski katehismus 1585*. Novost, ki je bila odkrita šele z iskanjem dr. Rupla, je v mestni knjižnici v Winterthuru shranjeno delo novega avtorja med slovenskimi protestantskimi pisci, Matije Trosta *Ena lepa inu pridna prediga 1588*. Zadnje Trubarjevo delo *Hišna postila 1595*, ki je po njegovi smrti izšlo v izdaji sinu Felicijana, je ohranjeno, kot poroča Kidrič, v šestih izvodih, in sicer v ljubljanski Narodni in univerzitetni (2) in v muzejski knjižnici, v zagrebški in tubinški univerzitetni in vojvodski knjižnici v Wolfenbüttlu. Ohranili so se še po trije izvodi knjig Felicijana Trubarja *Lepe krščanske molitve 1595* (Kidrič: muzejska in narodna knjižnica v Ljubljani, semenišče v Gorici) in zadnje izdaje pesmarice *Ta celi katehismus . . . inu pejsni 1595* (Kidrič: ljubljanski muzej in goriško semenišče; Rupel: Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani) ter dve Znojilškovi knjigi *Katehismus doktorja Martina Luthra 1595* v državni biblioteki v Dresdenu (Kidrič) in v mestni knjižnici v Winterthuru (Rupel).

Sumaričen pregled navedenega bogastva naših knjižnih redkosti iz 16. stoletja nam pove, da dandanes poznamo 49 različnih knjig slovenskih avtorjev, med katerimi je 43 napisanih v slovenščini, 1 v slovenščini in nemščini, 1 v slovenščini, hrvaščini, nemščini, latinščini in italijanščini, 2 v nemščini in 2 v latinščini. Ta dela so se nam ohranila v 228 (oziroma 229) izvodih, in sicer: v 69 (oziroma 70) Biblija 1584, v 13 Ta prvi dejl tiga noviga testamenta 1557 in Arcticae horulae 1584, v 12 Ta celi novi testament 1582, v 9 Katehismus z dvejma izlagama 1575, v 8 Ta celi psalter Davidov 1566 in Krščanske lepe molitve 1584, v 7 Ta celi katehismus 1584, v 6 Artikuli 1562, Biblije . . . prvi dejl 1578 in Hišna postila 1595, v 5 Ta drugi dejl tiga noviga testamenta 1560 in Postila 1578, v 4 Ene duhovne pejsni 1563, v 3 Ta evangeli svetiga Matevža 1555, Ena molitov 1555, Svetiga Pavla ta dva listi 1561, Pasijon 1576, Noviga testamenta pusledni dejl 1577, Lepe krščanske molitve 1595 in Ta celi katehismus 1595, v 2 Christlich bedencken 1562, Otročja biblija 1566, Ta celi katehismus 1567, Svetiga Pavla listuvi 1567, Tri duhovske pejsni 1575, Jezus Sirah 1575, Ta kratki wirtemberski katehismus 1585 in Katehismus 1595, v 1 samem pa Catechismus 1551 in 1555, Abecedarium 1551 in

1555, Register und summarischer Inhalt 1561, Abecedarium 1566, Eni psalmi 1567, Postila slovenska 1567, Ena duhovska pejsen zuper Turke 1567, Disputatio 1572, Ta celi katehismus 1574, Disputatio 1575, Krščanske lejpe molitve 1579, Ta prvi psalm 1579, Ta celi katehismus 1579, Prve bukve Mozesove 1580, Salomonove pripuvisti 1580, Otročja tabla [1580], Agenda 1585 in Ena lepa inu pridna prediga 1588, medtem ko za 25 nekoč izkazanih primerkov nahajališča niso znana, štirje pa so izgubljeni, med njimi tudi dresdinski unikat Cerkovne ordninge 1564. V literaturi zasledena, vendar še neznana sta še dva teksta: Bohoričev Elementale labacense [1580] ter Trubarjeva Formula concordiae [1581]. Na Slovenskem hranimo po teh podatkih v naslednjih krajih 90 (91) ali 39% evidentiranih knjig: Borovnica (1), Brežice (1), Celje (5), Dob (1), Gorica (4), Kamnik (3), Kostanjevica (1), Krško (2), Ljubljana (53 oz. 54), Luče (1), Maribor (7), Murska Sobota (1), Novo mesto (1), Okroglo (1), Prežek (1), Ptuj (3), Ruše (1), Suhi dol (1), Št. Vid (1) in Žiri (1), hranilišča na tujem pa so Basel (5), Benetke (1), Berlin (8), Budišin (1), Dresden (7), Dunaj (22), Fürstenfeld (1), Gotha (2), Göttingen (2), Gradec (7), Greifswald (1), Halle (1), Kempten (5), Köbenhavn (3), Leipzig (1), London (8), Losentheinleithen (1), München (5), Neuchâtel (1), Olomuc (3), Praga (4), Regensburg (3), Reka (1), Rim (1), Schaffhausen (6), Stuttgart (5), Trst (2), Tübingen (6), Wernigerode (1), Winterthur (3), Wittenberg (1), Wolfenbüttel (7), Zagreb (8) in Zürich (5).

Takšni so torej rezultati književnega prizadevanja slovenskih reformatorjev v drugi polovici 16. stoletja in odnosi poznejših rodov do njihovega ustvarjanja, če si jih ogledamo skozi prizmo bibliografskega dela dr. F. Kidriča in dr. M. Rupla. Vendar ti podatki danes niso več stodostno natančni. Saj je od objave Kidričevih izsledkov preteklo že devetindvajset let, od Ruplovih pa teče drugo. In če so samo v obeh zadnjih letih prišla v razvid spet nova hranilišča slovenskih protestantskih tekstov, kako se ne bi mogla v treh desetletjih, ki so preživela celo divjanje strašne svetovne vojne, menjati nahajališča, o katerih je poročal že Kidrič. Tako vemo, da so menjale lastnike zlasti knjige, ki so bile v privatni lasti, da so bile nekatere založene, izgubljene ali uničene. Zgodilo se je celo, da je neki znanstvenik v tujini zaman potoval v oddaljeno biblioteko, da bi študiral ob originalnem slovenskem tisku, ki bi moral biti po Kidričevih podatkih tam spravljen, pa so mu odgovorili, da knjigo že dolgo pogrešajo in da je verjetno izgubljena. Z gotovostjo moremo zato govoriti samo o tistih hraniliščih, ki je o njih poročal Rupel, in o onih Kidričevih, iz katerih je Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani v zadnjih letih dobila mikrofilmske posnetke. Vsa druga v literaturi citirana nahajališča pa bo treba preveriti in še iskati po Nemškem in drugje za novimi neznanimi izvodi. Tega dela se je sistematično lotila Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, ki je prav gotovo prva zainteresirana, da bi dobila pregled nad ohranjenimi slovenskimi bibliografskimi in kulturnozgodovinskimi redkostmi in posredovala kulturni javnosti popolno sliko o delu začetnikov naše književnosti.

LEPOSLOVNI JEZIK IN STROKOVNI JEZIKI

Leposlovnemu jeziku bi lahko rekli tudi pesniški jezik. S tema izrazoma mislim tisti način jezikovnega izražanja, ki ga povečini uporabljajo ustvarjalci pesmi, povesti, romanov, novel in drugih besednih umetnin. Ta jezik mora biti že zato, da delo doseže večji umetniški učinek, bolj skrben, izbran, živahen in slikovit, kakor pa more in sme biti n. pr. jezik čisto strokovne razprave, poročila, trgovskega ali osebne pisma, računa ipd. Pri drugi rabi niti še ne mislim na čisto strokovno izrazje, ki ga imajo posamezne stroke in njih vrste, marveč le na splošni način izražanja ter izbiro splošnih besed in fraz. Da morata splošni in strokovni jezik paziti na slovnično in pravopisno pravilnost, se samo po sebi razume. Toda že meni samemu se je pripetilo, da mi je kak prevnet korektor ali morda celo urednik v rokopisu nadomestil kako besedo s tako, ki je v SP označena kot boljša namesto ozvezdene, in mi je s tem bistveno spremenil pomen stavka. Tudi s samovoljnimi premestitvami ločil so mi že prvotni smisel spremenili. Še več takih pritožb pa slišim od različnih piscev znanstvenih in drugih strokovnih razprav, ko mi le-ti na osnovi svojega prvotnega teksta dokažejo, da imajo oni prav in ne popravljavec. Iz vsega vidim, da mnogi jezikovni popravljavci nimajo pravega odnosa do jezika, zlasti ne strokovnega, da strokovni jezik merijo z merilom leposlovno umetniškega izražanja. To je napak oziroma preozko stališče. Na tako stališče se SP nikjer ne postavlja. Strokovni članki, razprave, neliterarna pisma vseh vrst in vse drugo, kar se iz strokovne ali dnevne potrebe piše, mora biti preprosto, jasno, brez podob, prisposodob in drugih olepšav, ker je namenjeno pouku, ne pa estetskemu užitku.

Vsaka stroka ima poleg svojega čisto strokovnega izrazja tudi svoj način zlaganja in sestavljanja stavkov, uporabe pridevnikov in drugih besed, svoja posebna rekla, celo svoj način stavljanja ločil. Zdravnik se ne glede na drugačne strokovne termine čisto drugače izraža kakor n. pr. strojni inženir. Še fizik in strojni inženir ali elektroinženir, ki so si sicer dosti blizu, se vendar med seboj ločijo po samosvojem načinu izražanja, celo, kadar govorijo o istem strokovnem predmetu. To imam na raznih terminoloških sejah nešteto krat priložnost opazovati. Strokovnjaki še v čisto zasebne pogovore radi vnašajo svoj strokovni način izražanja, da rabijo iste podobe, fraze ipd. Gre torej za razne *strokovne jezike* in ti imajo ravno tako pravico do svojega življenja in razvoja kakor leposlovni jezik, ki ni nič drugega kot strokovni jezik leposlovcev. Leposlovni jezik in strokovni jeziki so si v prirednem, enakovrednem razmerju. Splošni pismeni jezik jim je šele nadrejen, višji pojem, in tega strokovni jeziki vsak po svoje oblikujejo.

Slovenski pravopis je namenjen vsem, vsak strokovnjak si mora iz njega poiskati in izbrati to, kar v danem primeru potrebuje. Pravice, da ta splošni pismeni jezik po svoje oblikuje, mu ne sme nihče jemati,

tudi jezikovni korektor ne. Držati se mora le splošnih slovničnih in pravopisnih pravil.

Slovenskemu pravopisu očitajo nekateri premajhno, drugi pa preveliko strogost v postavljanju križcev in zvezdic pred nekatere besede. Oba nasprotujoča si očitka dokazujeta le, da je SP ubral še dosti dobro srednjo pot. Osebnostno mnenja, da je v nekaterih primerih prestrogo. Vzemimo n. pr. besedo: klamfa. V Pravopisu ima z vsemi izpeljankami vred križec, kar pomeni, da za knjižni jezik ni dovoljena. Toda nadomestila, ki se zanjo predlagajo (penja, penjača, skoba), so vsa tako malo znana in neprikladna, da jih v vsakdanjem življenju nihče ne rabi. Na drugi strani se sprašujem, zakaj niso križane prav toliko vredne besede: klina, pila, bala, balož, bajta, banda, banja, baža, bluza, brajda, briga, buhtelj, cilj, cin, ciza, cof, cokla, cola, cvek, datelj, deža, fabrika, fleten, gajba, gepelj, grinta, grunt, jesih, kahla, kangla, koc, krona, lampa, laterna, lupa, macola, nagelj, oblič, ocet, očala, oficir in podoficir, pácati -am, pajac, parizar, pehtran, perkal, piškot, pištola, ploh, polenta, pošta, puša, ranta, rašpa, rešta, ribati, rotovž, sablja, skodla, solata, sorta, stepa, šal, škatla, špila (toda špula ima križec), špranja, tabla, tram itd., itd.

Ta neenotnost v presoji izvira od tod, da sestavljavci nismo imeli celotne tiskane knjige na razpolago, da bi snov lažje pregledali in neenotnosti izravnali. V novi izdaji se bo to zgodilo.

Nekateri očitajo Slovenskemu pravopisu, da je premalo strogo v frazeologiji in da je frazeološkega gradiva sploh premalo v knjigi. Premajhno strogost očitajo Pravopisu tisti ozkosrčni puristi, ki vidijo v njem vse zvezdice in križce, ne spoznajo pa njegovega pravega duha; ne vedo, da je jezik živ organizem, ki vsak dan sprejema in prebavlja novo hrano in jo bolj ali manj prebavljeno usvaja, da raste in se krepi, neprebavljivo pa tudi izloča. Zato se jezik, tudi pismeni, spreminja, je dinamičen, ne statičen. Še tisti, ki natančno pozna zgodovinski razvoj jezika, tudi v njegovih narečjih, je večkrat v zadregi, ko hoče soditi, da je to in to neprebavljeno in neprebavljivo, da je torej treba izločiti ali, v pravopiščevem jeziku povedano, da je treba označiti s križcem ali morebiti z zvezdico.

Res je, da je v SP malo frazeološkega gradiva, toda zopet je treba povedati, da je to pravopisni, ne frazeološki in stilistični slovar. Dali smo v Pravopis le nekatere besedne zveze za pojasnilo in rabo, da bi vsaj malo nadomestili frazeološki in stilistični slovar. Da tega gradiva nismo dali več, je razlog v tem, da v to knjigo ne spada in da ga v marsikaterem primeru tudi nismo imeli od kod črpati. Gradivo za frazeološki in stilistični slovar je treba šele sistematično zbrati. To je pa delo let in mnogo bistrih glav. Tak slovar bo v prvi vrsti namenjen leposlovnemu jeziku. Tam se bo lahko ločilo ljudsko ali, kakor nekateri pravijo, staro in lepo od zgolj »papirnatega«, ki je nastalo in se uveljavilo samo v knjigi. Pa še tam dvomim, če si bodo dobri pisatelji in pesniki res dali soliti pamet od strogih puristov.

Večkrat me razne vrste pisci, zlasti strokovnih razprav, sprašujejo, ali smejo rabiti to ali ono besedo, češ da je v Pravopisu ni. V Pravopisu marsikatero besedo ni, saj ni stremel za popolnostjo, niti je ni mogoče doseči, ker v živem jeziku vsak dan nastajajo nove besede in besedne

zveze pa tudi stare odmirajo. Sicer pa je takoj na prvi strani »Navodil za uporabo« Slovenskega pravopisa povedano: »Če torej kake besede v SP ni, še ni rečeno, da ni dovoljena ali da je slaba. Nje raba pa mora biti upravičena po pomenski potrebi.«

Včasih mi pride na ušesa pa tudi pred oči sumničenje, da smo posebno strogo sodili izposojenke iz slovanskih jezikov. Pregledal sem nekaj črk Pravopisa glede tega, pa sem videl, da to nikakor ne drži, da imajo n. pr. izposojenke iz srbohrvaščine redkokdaj križec, povečini pa zvezdico, to se pravi, da so v manj skrbnem jeziku, zlasti v strokovnih jezikih dovoljene; zvezdico imajo n. pr. baš, baviti se, bol, cepidlačiti, čtivo, križec pa predbacivati -am, nastradati -am, nasamariti -im, lozinka, komad, vzbuna.

Za križane imamo dobre domače izraze in zato res ne vem, zakaj bi jih opuščali in prevzemali tuje, manj jasne. V tem pogledu smo ravno taki kakor drugod, da se nam tuje zdi boljše in imenitnejše kakor domače.

Milko Matičetov

DR. KAREL ŠTREKELJ

Trda igra za življenje na zaplatah uboge zemlje, ki ne more in ne more preravnati več ko toliko ljudi, je Kraševce prisilila, da so v svoji pridnosti in iznajdljivosti znali iztisniti kruh celo iz kamna. Tembolj razveseljivo in občudovanja vredno pa je, da se rod, ki živi na zahodnih kraških tleh, nikakor ni izčrpal v tisočletnem boju za življenjski in narodni obstanek, ampak je celo še našel toliko moči in zdravih sokov v sebi, da je prispeval svoj delež tudi za vseslovensko kulturno stavbo, da je po svoje pomagal oblikovati duhovno podobo slovenstva. Če je Gorenji Kras dal slovenskemu slovstvu žlahten cvet — Srečka Kosovela, se Dolenji Kras po pravici lahko postavlja z dr. Karlom Štrekljem.

Karel Štrekelj se je rodil 24. 2. 1859 v Gorjanskem pri Komnu. Izmed štirinajstih bratov in sester jih je šlo več v šole in nekateri so dosegli tudi vplivna mesta v gospodarski ali upravni stroki, najviše pa se je povzdignil Karel kot univerzitetni profesor. V otroških letih menda ni še kazal posebnega nagnjenja do učenosti, če je res, kar pravi hišno izročilo, da ni hotel iti v šolo in ga je zato morala dekla nesti. Gimnazijo je obiskoval v Gorici. Po maturi 1878 je odšel na Dunaj in na tamkajšnji univerzi leta 1884 promoviral za doktorja filozofije, čez dve leti pa se pri Miklošiču še habilitiral. Potem, ko je bil nekaj časa v zasebni službi kot učitelj v hiši grofice Colloredo-Mannsfeld, je leta 1890 prevzel za Cigaletom uredništvo slovenske izdaje Državnega zakonika, 1897 pa se je preselil z Dunaja v Gradec. Po prezgodnji smrti docenta Vatroslava Oblaka je namreč ostalo na graški univerzi prazno mesto. Dr. Karel Štrekelj, takrat že priznan znanstvenik, se je bil priglasil za to mesto in ga je tudi dobil. Zasedel je stolico za slovansko filologijo s posebnim ozirom na slovenski jezik in književnost kot izredni profesor. Čez leta je postal tudi redni profesor, a žal mu ni bilo dano več dolgo delati.

Že v 53. letu starosti ga je neizprosna smrt iztrgala slovenski znanosti, za katere napredek bi bil lahko še toliko naredil!

Prve pobude za kasnejše znanstveno delo je moral Štrekelj dobiti že v goriški gimnaziji. V tej zvezi so do zdaj omenjali profesorja Frana Levca (ki je učil v Gorici 1871—1873) in srečanje s poljsko-ruskim slavistom Baudouin de Courtenayem, vnetim raziskovalcem zahodnoslovenskih narečij, prezrt pa je bil vpliv Frana Erjavca. Česar ne bi bili mogli opraviti privlačni zapiski »Iz potne torbe« (Letopis Matice Slovenske, 1875 ss), to je znal Erjavec doseči v osebnem stiku z nadarjenimi mladimi dijaki. Prav Štrekelj mu je že kot sedmošolec prinesel med drugim zagovor, ki ga je zapisal od svojega deda v Gabriju pri Mirnu (Štrekljeva mati je bila Mirenka). Ta gabrski zagovor spada med najstarejša pesemska besedila, kar jih imamo v slovenskem jeziku, in sega verjetno v ajdovsko dobo. Prav tako kot osebno zapisovanje ljudskih pesmi pa nam je iz Štrekljevih dijaških let izpričana tudi že nekakšna organizacija zbiralnega dela med sošolci, ki so mu zapisovali besedila pesmi (n. pr. legendo o sv. Alešu). Prav pri tem zgodnjem zanimanju gimnazijca imamo verjetno ključ do spoznanja, katera stran kasnejše mnogostranske delavnosti je bila Štreklju najbolj pri srcu.

Iz njegovih spisov samih je namreč toliko kot nemogoče spoznati, da bi bil temu ali onemu delu dajal prednost, drugo pa zanemarjal. Vse, kar je dal iz rok, je bilo enako skrbno sestavljeno! Po obsegu je pač na zadnjem mestu literarnozgodovinska tematika. Kot drugod je Štrekelj tudi tu imel zdrave samostojne sodbe, ki jih ni skrival. Zelo veliko je naredil na jezikovnem torišču. V nemški pisanem »Oblikoslovju narečja na goriškem srednjem Krasu« (izšlo pri Dunajski akademiji 1887) je nadvse nazorno predstavil domačim in tujim strokovnim krogom dolnje-kraško in posebej še gorjansko govorico. Pred očmi je imel široko zasnovano historično slovnico slovenskega jezika, ki je iz nje tudi že predaval svojim slušateljem v Gradcu, a je vendarle ostala nedodelana. S svojim obsežnim jezikovnim znanjem, teoretičnim in praktičnim, je bil Štrekelj naravnost poklican za tako odgovorno delo, kot je preiskavanje zapletenih prikazni ob narodnostnih in jezikovnih mejah. Po krivem zanemarjena, navidezno brezpomembna furlanščina, ki se je je aktivno naučil v Gorici, mu je n. pr. pomagala rešiti prenekatero uganko v zvezi z našim besediščem. V iskanje tujih vplivov na slovenski jezik in seveda tudi narobe — v iskanje slovenskih prvin v besednem zakladu romanskih in germanskih sosedov — je Štrekelj vložil nenavadno veliko truda in časa. Temu primerni so bili seveda uspehi, kakor priča vrsta razprav s tega področja v raznih nemških in slovenskih strokovnih glasilih. S pravkar omenjenimi deli se prepletajo raziskavanja o krajevnih imenih in splošna etimološka raziskavanja. Po Murkovem mnenju naj bi bil Štrekelj prav z etimologijami dosegel vrhunec svojega znanstvenega dela, a z dokončno sodbo bo vendarle bolje še počakati.

Bral sem, da je bil Štrekelj »samotar v življenju in znanosti«, zaradi česar pa ga seveda ne bomo dolžili »kabinetne znanosti«! Z budnim očesom je n. pr. spremljal vsako stopinjo v razvoju slovenskega knjižnega jezika in prav nič se ni pomišljal stopiti — če je bilo potrebno — v odkrit boj za razna načela, ki so se mu zdela pravilna. Tako se je udeležil

tudi javne razprave o Levčevem pravopisu. Sam in po sodelavcih je zbiral in objavljajl novo gradivo iz ljudskega besednega zaklada. Za čistost jezika se je potegoval ob vsakršni priložnosti, vendar brez pretiranega purizma. Leta 1892 se je n. pr. zgražal nad tem, »kako naglo se pri nas daje slovo starim udomačenim besedam in kake mačehe se postavljajo potem na njih mesto — in zakaj? Zato, ker je ta in ta slišal le zvoniti, da je tá in tá beseda tuja — in že jo je obsodil!« Strah pred tujkami, ki »pretresa kosti skoraj vsem slovenskim pisateljem in pisacem«, se mu je zdel »ne samo smešen, ampak celo škodljiv« (Letopis Maticе Slovenske). Menda mi ni treba posebej poudarjati, da si je Štrekelj tudi v praksi prizadeval gojiti kar se da lep in domač jezik. To je prišlo do izraza pri urejanju Državnega zakonika na Dunaju, v vestnem pripravljanju slovenskih predavanj v Gradcu in pri pisanju razprav s kakršnegakoli področja. Pravijo, da je Župančič samo zaradi skrbno preišljenega jezika bral vse Štrekljeve slovenski pisane razprave, pa naj so obravnavale katerokoli snov!

Ostane še ena Štrekljeva delavnost: to je zbirateljsko, raziskovalno in uredniško delo v zvezi s slovenskim ljudskim pesništvo. Vse troje je med sabo ozko, neločljivo povezano. Delo urednika, ki bi sam ne bil obenem zbiratelj in raziskovalec, bi bilo že od vsega začetka obsojeno na neuspeh. Štrekelj pa je te tri pogoje lepo združeval. Leta 1887 je razglasil slovenski javnosti znamenito »Prošnjo za narodno blago« (Ljubljanski zvon), ki je obenem osnutek vsega njegovega uredniškega dela. Zraven pesmi je mislil na pregovore in uganke, verjetno tudi na pravljice, pripovedke in drugo blago v nevezani besedi. Čeprav v resnici ni izpeljal do kraja niti prve točke svojega prvotnega načrta, nam je v zbirki Slovenske narodne pesmi (1895 ss) vendarle zapustil delo, ki nam ga lahko še danes zavidajo mnogi večji evropski narodi in ki našega Štreklja postavlja v prve vrste med slovenskimi in slovanskimi folkloristi. A šele če pomislimo, s kakšnimi neverjetnimi težavami je bilo to delo zvezano, koliko ovir je moral urednik premagati, kakšne boje je moral bojevati z moralisti v odboru Slovenske Maticе, poprej ko je nekatere snopiče spravil v tisk, potem bomo šele znali prav ceniti to obsežno zbirko!

S Štrekljevim imenom pa je združena še ena velika zbirka slovenskih ljudskih pesmi, ki žal kaj radi pozabljamo nanjo. Na začetku našega stoletja so si pri avstrijskem prosvetnem ministrstvu zamislili zbirko avstrijskih ljudskih pesmi z napevi. Pesmi vseh narodov v Avstriji naj bi se kajpada zbrale ločeno, vendar po skupnem načrtu, tako da bi bilo delo v celoti vendarle enotno. In kdo drug naj bi bil prišel na čelo slovenskemu delovnemu odboru, če ne spet dr. Karel Štrekelj! Na njegova ramena so tedaj padla številna začetna znanstveno organizatorična dela, kakor priprava tiskanih vprašalnih pol, navodil zbiralcem ipd. In prav on s svojimi bogatimi izkušnjami je dosegel, da je bil slovenski delež pri tem široko zasnovanem podjetju zgleden. Število nabranih pesmi z napevi je do leta Štrekljeve smrti — 1912 — doseglo in preseгло 10.000. Ta zbirka je danes shranjena v Etnografskem muzeju v Ljubljani.

Da bi strogo objektivno presodili, v čem je Štrekelj dosegel svoj najvišji vrh, smo mu nemara po času še zmerom preblizu. Vendar pa

se mi zdi potrebno opozoriti na nekaj, kar je morda naključje, morda pa tudi ne. Skoraj za vse Štrekljevo delo so se našli enakovredni ali boljši nadaljevalci: za pravopisna in slovnična vprašanja Breznik in drugi, za historično slovnico Ramovš, za etimološka vprašanja Ramovš in drugi. Le z obema zbirkami ljudskih pesmi Štrekelj vse do danes ni imel take sreče. Naslednika (Glonar in Murko) sta deli sicer formalno bolj ali manj zaključila, vendar še zdaleč ne tako, kakor si je bil to zamislil idejni oče in kakor bi bil to izpeljal on, ki je bil pri stvari z vsem srcem.

Po vsem tem je antida prav, da je Štrekelj sredi leta 1956 dobil v vasi, iz katere je izšel, v kraški kamen vsečen spominski napis. Ravno tako prav pa bi bilo, če bi se ustanove, ki jim je zaupana skrb za ljudsko pesništvo — za besedno in glasbeno umetnost — vendarle lotile izdajanja dodatkov k zbirki »Slovenske narodne pesmi« in začele tudi resno misliti na natis velike zbirke »Slovenskih ljudskih pesmi z napevi«, kajpada ob izdatni gmotni podpori vse slovenske javnosti. To bi bila pač najlepša oddolžitev spominu velikega Gorjanca!

F. Tomšič

STOPNJEVANJE

V poglavju o stopnjevanju govorijo naše slovnice v prvi vrsti o pridevnikih in prislovih, drugih besed ne jemljejo v poštev, pa čeprav se dado stopnjevat tudi nekateri samostalniki, svojilni zaimki (tako kakor svojilni pridevniki) in glagoli. Pri pridevnikih ugotavljajo, da se stopnjujejo z obrazili in opisno, da je mogoče stopnjevanje navzgor in navzdol, in se le mimogrede dotaknejo še tako imenovane visoke stopnje (elativa). Veliko premalo skrbi je deležno opisno stopnjevanje, zlasti tisto, s katerim ne primerjamo, ampak nam le pomaga izražati večjo ali manjšo mero lastnosti z najrazličnejšimi pomenskimi odtenki. Opozoriti hočem na nekatera vprašanja s tega področja, da bi dal pobudo za natančnejše preiskovanje v nakazanih smereh.

Sistematično ni bilo opisno stopnjevanje v naših slovnica doslej še nikjer obdelano, pa vendar kaže celo vrsto pomenskih zanimivosti tako v navzgornji kakor v navzdolnji vrsti. Nekaj gradiva za to najdeš v novejših slovnica v poglavju o pomenu prislovov. Nihče ni doslej še opozoril na to, kakšno vlogo ima pri takšnem stopnjevanju poudarek. Poudarek lahko pri sicer na zunaj enaki obliki temeljito spremeni pomen. To vidimo že, če vzamemo samo en primer: *Skuhaj bolj gost močnik!* *Skuhaj bolj góst močnik!* V prvem primeru bi radi, da bi bil močnik gostejši kakor sicer (opravka imamo torej s pravim primernikom), v drugem si pa želimo precej gostega močnika, torej ne primerjamo, ampak samo povemo, naj ima močnik to lastnost v neki večji meri.

Za navzdolnje stopnjevanje učijo vse slovnice, da zanj uporabljamo prislova *manj*, *najmanj*. Tako stopnjevanje slovenščina res pozna, vendar pa to ni edini način in tudi ne najbolj pogost. Veliko pogosteje se izražajo

pri pridevniku navzdolnje stopnje z navzgorjnimi njegovega pomenskega antipoda. Prav mnogim pridevnikom lahko postavimo nasproti pridevnike, ki imajo ravno nasproten pomen, n. pr. *dober — slab, lep — grd, ozek — širok, mlad — star, sladak — grenak, suh — debel, suh — moker* itd. Po navadi rajši rečemo *slabši, grši, širši* itd. kakor pa *manj dober, manj lep, manj širok*. Če pa tudi v primerniku ostanemo pri istem pridevniku kakor v osnovniku, ga opišemo z *ne tako*: *ne tako dober, ne tako lep, ne tako ozek*. Kakor navzgornje stopnjevanje ima tudi navzdolnje svojo visoko stopnjo; tako si med seboj ustrezajo oblike: *zelo gost, popolnoma gost in málo gost, nič, čisto nič gost*. V območje navzdolnjega stopnjevanja sodijo še oblike: *skoraj góst, malodane góst*; prav na meji so: *šè gost, še dôsti gost, še kâr gost*.

V navzgornjem stopnjevanju (vendar brez primerjave) je opisnih oblik zelo veliko: *precěj gost, poséбно gost; zeló, močnó, hudó, strašné gost, také góst, práv gost; čisto, popólnoma, do krája gost; pregóst, prevéč gost*. O visoki stopnji, ki jo delamo s predpono *pre-*, govorijo slovnice premalo. Edina zgleđa v Slovenski slovnici 1956, 125 (*pre draga mati, prelepi dnevi*) kažeta samo eno pomensko stran. Elativ izraža neko veliko, izredno mero lastnosti, vendar je ta obilica lahko ali pozitivna (takšna je v omenjenih primerih) ali pa negativna: *pregost močnik* je tako gost, da to ni prav; *predolgo predavanje* nikomur ni po volji; *preglasnega govorjenja* ne poslušamo radi itd. Opozoriti je treba tudi na to, da se elativ sam spet lahko stopnjuje, seveda opisno in brez primerjave; tista obilica lastnosti, ki jo izraža elativ, je po svoji meri lahko različna: *precěj pregost, nekam pregóst, malo pregóst, skoraj pregóst*. Skoraj isto kakor tvorbe s *pre-* pomeni včasih že sam osnovnik v zvezi z nekaterimi prislovi, n. pr. *nekam dólq, nekako góst, také drag* (v vzklikih) = *predolg, pregost, predrag*.

Tudi primernik pri pravi primerjavi se v svojem območju spet lahko stopnjuje; tudi na tej ravnini je namreč primerjana lastnost lahko dana v različni meri: *boljši, mnógo ali veliko boljši, precěj boljši, dôsti boljši, skóraj boljši, málo boljši in malo bóljši, nekóliko boljši, nič boljši, skoraj nič boljši, popólnoma ali čisto nič boljši*. Včasih pa se primernik stopnjuje tudi v primerjavi, in sicer s prislovom še: *tale obleka je dražja kakor moja, vendar je onale tam še dražja*. Pri primerniku slovnice nič ne govore o tem, da ima včasih pomen osnovnika, pa vendar zaznamuje manjšo mero lastnosti kot sam osnovnik. Tako n. pr. *starejša dama* ni ali pa noče biti stara, *mlajši gospod* pa tudi ni več čisto mlad; *višja šola* je po svojem položaju manj kakor visoka šola. Sprva so bili ti primerniki tudi po pomenu pravi primerniki: *dama* je bila v primeri z nekim mladim človekom *starejša*, za neko *starejšo* osebo je bil *gospod mlajši*, *šola* je bila v primeri z neko nižjo šolo v resnici *višja*. Iz takšnih zvez je pravi primernik sčasoma dobil pomen na poseben način niansiranega osnovnika ali pa celo elativa: *v roki drži večji kos kruha* (precej velik); *to je daljša* (dolga, precej dolga) *storija*; *močnejši* (močan, precej močan) *človek ta kamen lahko vzdigne*.

Stopnjujejo se lahko tudi samostalniki, in sicer tisti, ki izražajo lastnost ali nosilca lastnosti. Stopnjujejo se seveda opisno, in sicer s pridevnikom (pri pridevniškem in prislovnem stopnjevanju ima to vlogo

prislov): *lenuh, lenoba* — *večji* ali *hujši lenuh, večja* ali *hujša lenoba*, — *največji, najhujši lenuh, največja, najhujša lenoba* — (elativ) *lenuh, da mu ni para, da smrdi, lenuh čez lenuhe* itd. Mogoči so tudi elativni samostalniki s predpono *pre-*, vendar so redki. Splošno se rabita *pre-mraz, pretema*, Pleteršnik pozna iz Miklošiča še *preblato, prelepota, premodrost*. Vprašanje je seveda, ali nima primernik *večji lenuh* osnovnika *velik lenuh*. Vendar se mi zdi verjetnejše, da se velik lenuh navadno stopnjuje: *še večji lenuh, sploh največji lenuh*. Naštejmo nekaj samostalnikov, ki se dajo stopnjevati: *norec, pijanec, tat, razbojnik, hinavec, svetnik; dobrota, lepota, modrost, neumnost, hudobija, daljava, višina, mraz, vročina* itd.

Pri glagolu se s stopnjevanjem izraža intenzivnost dogajanja, n. pr. *tresem* — *bolj tresem* — *najbolj tresem* — *zelo, močno, hudo tresem*; tako še *tolči, prositi, ožeti, verjeti, videti, boleti* itd. Ločiti je seveda treba med *bolj vidim* (osnovnik: *vidim*) in *bolje vidim* (osnovnik: *dobro vidim*) ter *huje boli* (osnovnik: *boli*) in *še huje boli* (osnovnik: *hudo boli*). Mera dogajanja pa se izraža z večalnimi in manjšalnimi glagoli: *sopsti* — *sopihati, lomiti* — *lomastiti, viti* — *vihati, udariti* — *udrihati; spati* — *spančkati* itd. Sem sodijo tudi glagoli, ki pomenijo, da se dejanje godi samo nekoliko časa: *posedeti, postati* (postojim), *poklečati, poklepetati, povasovati* itd.

Slovniske in pravopisne drobtine

PREDLAGAM...

V deželo se je prikazala novost, ki smo ji dali ime pralni stroj, zato ker ji pač drugi pravijo *Waschmaschine*. Nismo pa pomislili, da je ta sprava samo nove vrste *perilnik*, ki je bil doslej lesen ali kamniten.

Že dolgo si kadilci strežejo z neko spravo, ki ji pravijo vžigalnik. Naši stari so bili izvirnejši. Imeli so svoje *kresilo* (kamen, gobo in ključ) pa so si zažigali tobak. In današnji vžigalnik je tudi samo *kresilo*!

V časnikih so zdaj začeli ponujati neke napenjače in napenjalce za obutev. Seveda, ker v drugem jeziku temu pravijo — *Spanner*. Že Janežič pa je imel za tak namen *raztezalo*, ki so ga prevzeli vsi nasledniki.

Hudo preglavico dela nekaterim našim gospodarstvenikom, kako bi povedali, koliko odstotkov *'Ausbeute'* dobivajo s kakim postopkom. Seveda — izplen! Izpleniti — *ausbeuten*... To pa ne velja. Ne velja zato, ker je izraz nemogoče neroden. Ker je *Ausbeute* tisto, kar dobivamo, je to pač slovenski — *dobitek*. Ne sme nas motiti, da so dobitki tudi v loteriji. Kar se pridobi tako ali tako, je dobiček. Kar pa ostane po odbitju stroškov, je — dobiček.

Poleti radi hodimo na počitnice k morju. Kdor hoče biti prav *'nobel'*, pravi, da je bil na — plaži. Vsi narodi imenujejo to lepo vsak po svoje, mi pa ne bi smeli priznati, da je to naša obala in da je na *peščini* v Opatiji ali Makarski res prijetno? Janežič pozna *peščino*.

Druga naša *'plaža'* so neki ravbarski, pornografski in kapitalistično profitarski prevodi v slovenski književnosti. Za tak tisk imamo tudi oznako *'šund'*. Zdi se mi, da bi mogli lepše živeti brez te plaže ali šunda, za pojem sam pa osvojiti izraz *dren*. Te dreni je povsod na svetu. Rusi ji pravijo *'drénj'*. Slovenski izraz *dren* — dreni ženskega spola bi mogli nasloniti na glagol *derem* — *dreti* (*schinden*), saj je tudi nemški *Schund* iz istega korena. Kateri kritik si bo prvi upal zapisati besedo *dren*?

Nekateri pri nas pač hočejo imeti svojo 'štimungo', ki bi izražala neko 'razpoloženje', kar pa oboje ne ustreza. Za to besedo ni slovenskega izraza. To nas ne sme žalostiti, saj si tudi Francozi in Angleži spomagujejo s kako 'disposition', kar je naše slabo 'razpoloženje'. Ker Stimmung pomeni ubranost (duše ali občutkov ali pojavov v naravi), Čehom in Rusom pa za ubiranje strun služijo izrazi 'lad, laditi, nálada', bi morda mi mogli poskusiti s to besedo.

Vinko Gaberski

Uredništvo sprejema brez pridržka peščino in raztezalo. Ker je beseda vžigalnik dobra in kresilo vendarle pomeni nekaj drugega, čeprav podobnega, bi kazalo ostati pri dosedanjem. Pralni stroj je šibak izraz, toda med njim in perilnikom je le precejšen razloček. Ker so izrazi perač, perača (tolkač), peralnik (kamen, ki na njem perejo) že oddani, bi za stroj morebiti ostal pralnik. Dobitek ima že svoj pomen in ga ne gre mešati, ali na razpolago sta še dobiča (Murko, Miklošič) in dobit (Megiser in koroško), ki sta oba čedna in menda tudi ustrezna. Dren nam zveni tuje. O naladi gre beseda literarnim teoretikom.

A. B.

O POGOVORNEM JEZIKU

Nekaj časa že nam dela skrbi pogovorni jezik. So pa narodi, pri katerih tako imenovani izobraženi ljudje govorijo samo knjižni jezik. Kdor ga ne zna, govori pač neko narečje ali nedoločljivo mešanico. Ne vem, ali se nam je res treba toliko truditi za tak odtenek govora, ko še pravda za književni izgovor ni v vsem končana. Občutek imam, da izobražen človek sploh ne more drugače govoriti kakor književno. Seveda književno izražanje ni tista namenjena afektiranost, ki se preprostemu ljudstvu zdi smešna. Književno govoriti se pravi neprisiljeno s kultiviranim glasom podajati slovniško pravilno in po slogu domače urejeno čisto slovensko besedo. Je že kdo kdaj slišal, da bi bil tak govor koga odbil, da ni hotel poslušati?

Vinko Gaberski

K SLOVENSKI ZNANSTVENI TERMINOLOGIJI

Da obstoji za časnikarski jezik velika nevarnost kvarjenja knjižne slovensčine s sprejemanjem nepotrebnih tujk in rečenic, s posnemanjem tujega načina izražanja, je iz narave časnikarskega dela umevno. Škoda, ki s tem nastaja, pa ni majhna. Napake časnikarskega jezika prehajajo v umetniški in znanstveni jezik ter ga oddaljujejo od ljudskega.

Slovar znanstvenega jezika ima poleg splošnih posebne, strokovne izraze. Med njimi je mnogo latinskih, grških in latinsko-grških, ki jih rabijo po vsem svetu. Toda omejil se bom na besede slovenskega izvora.

Da za potrebe znanosti in tehnike ni dovolj slovar ljudskega jezika, je očitno. Prav tako pa je tudi jasno, da se moramo pri ustvarjanju novih strokovnih izrazov naslanjati na ljudski način izražanja, izdelovati znanstveno terminologijo v duhu ljudske govornice.

Naša znanstvena terminologija še ni izčrpala bogastva, zbranega v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju. Pogosto smo šli mimo tega bogastva, kovali smo po nepotrebnem nove besede ali si jih izposojali samo zato, ker nismo poznali dobro ustrežajočega slovenskega izraza. Kaj lahko nudi ljudski govor znanstvenemu jeziku in kaj so zagrešili ustvarjalci strokovnih izrazov, ker so zaradi neznanja ljudskih besed nespretno prevajali tuje ali pa si jih izposojali, nam je pokazala Ljudska geografija Rudolfa Badjure. Ta je s svinčnikom in beležnico v roki hodil leta in desetletja po slovenski zemlji, poslušal kmete in pastirje ter si zapisoval ljudske tlopisne izraze. Tako je mogel v omenjeni knjigi razvrstiti in obrazložiti toliko ljudskih terenskih terminov, da se človek kar čudi.

Res je, da nudi ljudski jezik drugim znanstvenim panogam manj, gotovo pa vsaki nekaj. Tudi znanstvenik in tehnik ne smeta v svojem jeziku zatajiti ljudskega duha, načina mišljenja in izražanja.

Ioan Tominec

K POU DAR JANJU KRAJEVNIH IN RO DBINSKIH IMEN V KNJIŽNEM JEZIKU

Na kakšne težave naletimo včasih, kadar hočemo poudarjati krajevna in rodbinska imena po pravilih, ki veljajo za knjižno izreko, naj pokažem na dveh primerih s področja rovtarske dialektične skupine, na rodbinskem imenu Cigale in krajevnem imenu Godovič.

Rodbinsko ime Cigale je sprejel v svoj slovar tudi Slovenski pravopis s poudarkom po pravilih knjižne izreke. Tam beremo: Cigalè -éta m o. i., Cigalétov slovar, Cigalétova ulica. Vse to se nanaša na zaslužnega slovenskega pravnika in jezikoslovca Mateja Cigaleta, urednika slovenskega dela avstrijskega državnega zakonika, avtorja Wolfovega nemško-slovenskega slovarja in Znanstvene terminologije.

Matej Cigale je bil rojen v Loméh pri Črnem vrhu nad Idrijo. Tam se to rodbinsko ime izreka s kratkim poudarkom na predzadnjem zlogu: Cigalè, v roditelju Cigaléta, pridevnik Cigalétov. Poudarek Cigalè kaže na premik naglasa s končnega na predzadnji zlog, ki ga gorenjščina in z njo knjižna slovenščina ne poznata. Na enak premik poudarka kažeta tudi v prejšnji občini Črni vrh nad Idrijo pogostni rodbinski in hišni imeni Lampe in Habe s poudarkom Lámpe in Hàbe, rod. Lampéta in Habéta, kar dá v knjižni izreki Lampè -éta in Habè -éta. Tako poudarjena imena pa so domačinu nekam tuja. Še bolj tuje mu zveni ime Cigale, če je poudarjeno na prvem zlogu: Cigale, kar sem že večkrat slišal iz ust slovenskih izobražencev.

Oglejmo si še Godovič, ime kraja ob cesti Logatec—Idrija! Iz ust tujcev sem slišal vedno le izreko s poudarkom na prvem zlogu: Gódovič, iz Gódoviča, v Gódoviču. Ta poudarek pa ni ne narečen ne knjižen, zato je gotovo napačen. V narečju se ime glasi Gadójč (nastalo iz Godóvič, ko se je v med dvema samoglasnikoma za poudarkom palataliziral v *ý*, ta palatalizirani *ý* oslavel v *j*, i v slabi poziciji za poudarkom pa onemel), iz Gadaviča itd. Narečni naglas bi bil potemtakem Godóvič, Godoviča itd. Knjižna izreka, ki ne more upoštevati premika poudarka, po katerem je nastalo iz Godovič Godóvič, bi morala biti torej: Godóvič, iz Godoviča, v Godoviču in ne, kakor danes navadno slišimo, Gódovič, Gódoviča itd.

Pri imenih Cigale in Godovič je šlo le za poudarek. V to, ali je n. pr. pisava Cigale etimološko upravičena, se nisem spuščal, ker je ta pisava po matičnih knjigah že tako utrjena, da je ne kaže in je tudi ni mogoče spreminjati, čeprav je najbrž etimološko neupravičena (dialektična izreka v grobi transkripciji je namreč: Cagvâlè, pr Cagulét).

To omenjam zato, ker imamo imena, pri katerih je etimologiziranje napravilo pravo zmedo. Naj pokažem to na imenu znane gore v Julijskih Alpah nad Kranjsko goro, ki jo imenujejo domačini Prisank. Zeleč dati imenu gore knjižno obliko, so planinci in geografi jeli pisati namesto Prisank Prisojnik, kar naj bi bilo toliko kot prisojna gora. To pisavo je uvedel v planinsko slovnico leta 1899 urednik Planinskega vestnika A. Mikuš. V začetku so pripisovali knjižni obliki še ljudsko ime: Prisojnik — Prisank, pozneje so to opustili, ostal je samo Prisojnik. Leta 1926 pa je A. Mikuš prišel na dan z novo etimologijo: osnova imenu da je pridevnik »prisolen« (pri soncu), ime gore bi se moralo pisati torej Prisolnik. Čeprav je ta etimologija verjetnejša, je razumljivo, da ni bila sprejeta nova pisava, ker se je bila že dobro udomačila oblika Prisojnik.

Prevelika razlika med verjetno napak rekonstruirano knjižno obliko Prisojnik in ljudskim imenom Prisank pa je povzročila, da so nekateri zopet jeli pisati Prisank. Medtem ko imata n. pr. turistični zemljevid Slovenije v priredbi V. Bohinca in F. Planine pa planinska karta Julijskih Alp iz leta 1952 Prisojnik, piše A. Melik v knjigi Slovenski alpski svet na strani 196 Prisank z dostavkom v oklepaju ‚ali Prisojnik‘.

Uravnavanje pisave rodbinskih in krajevnih imen po etimologiji, kadar ta ni dovolj utemeljena in jasna, je kaj tvegana stvar, kar bi se dalo pokazati še na marsikaterem primeru.

Ivan Tominec

Po Slovenskem pravopisu pišemo in izrekamo kromosom. Včasih pa trčimo tudi na pisavo hromosom. Katera teh dveh oblik je pravilna? Beseda je zloženska iz grških izrazov hroma s pomenom barva in soma, po slovensko telo. Če je v grščini začetni soglasnik h, zakaj v slovenščini kromosom s k? Grške tujke s h pišemo in izrekamo v latinizirani obliki, kot delajo to tudi drugi narodi. Nekaj primerov: poleg kromosom še kromatičen, kromatičnost, kromatofor; dalje kronika, kroničen, kronograf, kronografija, kronometer, vse to kljub grški besedi hronos s pomenom čas. Tudi Kristus je latinizirana oblika, grška je Hristos. Enako je kirurgija latinizirana oblika iz grškega heirurgia, kar je pomenilo delo z roko, posebno umetelno ranocelniško delo. Rusi pišejo in izrekajo pod vplivom bizantinske kulture vse take besede s soglasnikom h. V srbohrvatski pisavi iz razumljivih vzrokov ni doslednosti.

Kaj pa mentalnost in mentaliteta? Pravopis dovoljuje oboje. Prednost pa bi dal vsekakor obliki mentalnost. Pripona -iteta je nastala po vzorcu nemške in francoske izreke. Latinsko pripono -itas, v roditelstvu -itatis, so spremenili Francozi v -ité, Nemci v -ität. Tako je latinsko integritas, rod. integritatis, v francoščini intégrité, v nemščini Integrität. Slovenci pa smo po tem zgledu naredili obliko »integriteta«. Samoglasnik e v priponi -iteta je torej v slovenščini brez osnove glede na latinsko besedo. Takih tujk je več, tako poleg že navedene na primer še »avtoriteta« iz latinskega »auctoritas«, »kapaciteta« iz »capacitas« itd. Bolj slovensko zvene oblike, ki so narejene iz latinskim samostalnikom na -itas ustrezajočih pridevnikov. Tako se glasi k latinskemu samostalniku activitas pridevnik v slovenski obliki aktiven, iz tega pa smo naredili samostalnik aktivnost. Taki nadaljnji primeri so še: nervoznost iz pridevnika nervozen, sterilnost iz sterilen, mentalnost iz mentalen itd. SP ima tako oblike na -iteta, kakor tudi na -ost, za nekatere izraze pa oboje. Kjer imamo obe obliki, dajmo prednost samostalniku na -ost!

Ivan Tominec

ZAVESTI — ZAVEDETI SE

Kljub jasnim določilom v pravopisu, da je treba zgoraj navedena glagola po pomenu razločevati, skoraj vsak dan utegnemo brati mešanje obeh, zlasti v opisnem deležniku preteklega časa za ženski spol ali za množino: zavédla — zavédela, zavédli — zavédeli. Tako sem pred kratkim bral tale napačni stavek: Starši se bodo zavédli, da otroci zvečer ne spadajo na veselice. Ločiti moramo namreč dva pomena, za katera imamo dva pomensko različna glagola. Prvi se glasi zavésti se, ta je lahko v vseh treh načinih (ni se mu védlo, kakor je sam hotel — Plet. iz Ravn.), drugi je védeti, zavédeti se. Ta pa tvori pretekli čas v obliki zavédela sem se, zavédeli smo se; v njem -e- pred obrazilom ne sme izpadati. Torej se gornji stavek pravilno glasi: Starši se bodo zavédéli. Če so pa koga zavédli na krivo pot, je nekaj pomensko povsem drugega.

Fr. Jesenovec

NE DA BI — DA BI NE (= DA NE BI)

Spet in spet se je treba povračati k negaciji v slovenščini, ker raba tožilnika ali pa orodnika še zmerom ni vsem jasna, deloma pa tudi še ni popolnoma ustaljena. Nikalnica zahteva roditeljski pri objektu vselej, kadar je zanikan povedek. Če pa je zanikan kak drug stavčni člen, ostane predmet v tožilniku. Tak je tudi primer, kadar je zanikan sam veznik, torej v zvezi »ne da bi«. Zato je pravilen stavek: odšel je, ne da bi bil spregovoril besedico. Nedavno pa sem bral takle stavek: zdaj pa hitim na Štajersko, da mi ne bi morda pred nosom kam odnesli tisto znamenito zvozlano verigo... Pisca je očitno zavedla na napačno pot zveza »ne da bi«, pa jo je v resnici treba ločiti od zveze »da ne bi«, kajti v zadnji zvezi je povedek zopet zanikan. Potemtakem mora v navedenem stavku stati roditelj: ... da mi ne bi morda pred nosom odnesli tiste znamenite zvozlane verige.

Fr. Jesenovec

Ocene in poročila

NOVA SLOVENSKA SLOVNICA

V novi slovnici¹ ni sicer nikjer zapisano, da je to nova izdaja slovnice iz leta 1947, vendar se iz nje same lahko hitro prepričamo, da imamo opraviti z znatno izpopolnjeno in v marsičem izboljšano izdajo omenjene slovnice. Delo je prav gotovo to, kar so avtorji postavili v poglavju z naslovi, ki jih doslej v naših slovnica nismo poznali: glasovne in pisne prvine ter besedno gradivo. Ta snov (opis glasov, pisava, pravorečje, nauk o naravi, pomenu, tvorbi in življenju besed, izzeti moramo seveda pravopisna pravila, ki se seveda za zdaj ne morejo ločiti od pravil v SP 1950) je obdelana popolnoma na novo na podlagi trdnega znanja in modernih načel. Škoda je le, da niso po enaki zasnovi in z enakim poletom obdelana tudi druga poglavja v slovnici. Izmed mnogih stvari, ki v prvem delu zaslužijo pohvalo, bi omenil samo to, da se tropi, kolikor so predmet slovnice, obravnavajo v poglavju o pomenu besed v skladu s tokom obravnavane snovi in ni poglavje o njih prilepljeno na koncu, kakor to najdemo v mnogih starejših slovnica. Posebno ceno dajejo dalje knjigi razširjena in poglobljena poglavja o izpeljavi besednih vrst in pa odstavki pri posameznih besednih vrstah o naglasu (seveda samo glede na mesto naglasa). Poglavje o besednem redu na koncu knjige je prirejeno po Breznikovi slovnici in ne prinaša nič novega. Sporadično so v knjigi dodani tudi nekateri manjši, med njimi zelo tehtni dodatki, popravljene so tudi nekatere nenatančnosti iz slovnice leta 1947.

Pred obravnavo nove slovnice v podrobnostih je treba ugotoviti, komu je knjiga pravzaprav namenjena. Ker jo je potrdil svet za prosveto in kulturo LRS, priča to, da imamo opraviti s šolsko knjigo; ker imamo za nižje razrede srednjih šol posebne jezikovne vadnice, je nova slovnica očitno namenjena višješolcem. Samo po sebi se seveda razume, da so sestavljavci mislili tudi na piščoče ljudi izven šolskega kroga. Zdi se mi pa, da slovnica, kakor je tudi v svoji sedanji zasnovi zelo dobro delo, vendarle ni zamišljena in tudi ne izdelana tako, da bi mogla ustreči vsemu temu, čemur bi po dejanskih razmerah morala. Zato moje opombe ne merijo toliko na posamezne pomanjkljivosti ali napake, ampak v prvi vrsti opozarjajo na stvari, o katerih bi slovnica vendarle morala govoriti, če naj bi bila to, kar bi morala biti. Po sedanji obliki je namreč v mnogih stvareh na isti ravni razširjena slovnica, kakor jo je videti iz jezikovnih vadnic (zato je tudi razumljivo, da so te vadnice s takim pridom prirejene po prednjici sedanje slovnice). Tako je velika škoda, da iz nje tako zelo malo izvemo o slovenskem naglasu. Naglas bi zaslužil posebno poglavje. Govoriti bi bilo treba tudi o intonacijah podrobneje, pa čeprav niso predpisane za zborni izreko. Slovenski vokalizem je tako tesno povezan s poudarkom, da ga brez znanja vsaj osnovnih stvari o naglasu ni mogoče razložiti. Zanimivo je tudi razmerje med slovenskim in srbohrvatskim poudarkom; o tem je govoril v svoji slovnici že Breznik, iz sedanje slovnice pa o tem ničesar ne izvemo. Če bi poznali glavne naglasne zakonitosti, bi mnogo lažje razložili precej posebnosti v oblikoslovju. V okvir slovnice bi sodilo tudi poglavje o jezikovnem slogu; vendar so te stvari pri nas za zdaj še nezorana ledina in zato o njih še ni mogoče govoriti v slovnici.

Uvodno poglavje v slovnico podaja najpoglavitnejše iz razvoja knjižne slovenščine. Ta uvod je napisan razgibano, ponekod pa vseeno preveč skopo. Takoj na začetku me je zelo začudila trditev, da so brižinski spomeniki rabili tujcu, da ga je čreda za silo razumela. Brižinski spomeniki (zlasti drugi in

¹ Slovenska slovnica. Sestavili dr. A. Bajec, dr. R. Kolarič, dr. M. Rupel. Ljubljana 1956.

tretji) so zelo pozitiven odmev Konstantinovega in Metodovega literarnega dela v Panoniji, napisani v domačem jeziku, po slogovni uglajenosti pa so na takšni višini, da se z njimi ne more kosati noben slovstveni izdelek prihodnjih stoletij. Besedilo teh spomenikov so naši davni predniki prav gotovo dobro razumeli in ne samo za silo.

Izgovor palatalnih *l'* in *ñ* na koncu besede ali zloga je zelo dobro opisan (22, 23), nerazumljivo pa je, kako da ta glasova vsaj v oklepaju nista omenjena v razpredelnici (24), prav tako ne oba zveneča zlita glasova, čeprav sta prava soglasnika zbornega govora. Slovnica večkrat govori o zbornem izgovoru, nikjer pa ne pove, kaj je to, tudi tam ne, kjer se omenja zborni govor knjižnih jezikov (16). Prav tako ni nikjer pojasnjeno, kaj je pogovorni jezik (25). — Pri zevu je postavljena preostra meja med knjižnimi in ljudskimi besedami. Za zborni govor je po mojem mnenju dovoljena poleg navadne, počasne tudi hitra izreka in v takem primeru mora biti tudi za zborni govor dovoljena izreka *poiskáti, zaigráti, naokóli, bo úšžu* itd. — Na novo uči slovnica popolnoma prav, da se končne medije *-b, -d, -g, -z, -ž* izgovarjajo na pol zveneče (tako tudi že SP 50). — Mimo SP predpisuje zdaj slovnica, da se pred *l, lj* na začetku besede govori ustnično-zobni *v*. Malo verjetno se mi zdi, da bi v zbornem govoru res ločili med *uliti* in *vliti, ulomiti* in *vlomiti, uráčunati* in *vračunati*; dejanska izreka je že mimo tega ločevanja: občuteni predlog ali predpona *v, u* se obravnavata enako (*u, u*). Prestrogo je tudi predpisovati samo *u* v primerih, kakor *predvčerajšnji, ž vso silo, pred vsako hišo* itd. Težka ali lahka izgovorljivost je namreč zelo relativen pojem. V hitri izreki so oblike *z u* čisto mogoče in tudi v zbornem govoru domače, pa čeprav dosedanje slovnice učijo, da niso. Odločiti se bo nadalje treba za to, ali se sredi besede ali v stavčni zvezi med dvema besedama pred *l, lj, r* govori *v* ali *u*. Slovnica se je z nekakšno rezervo odločila, da se *v* pred *l, lj* izgovarja kot *u* (48); o tem, kaj je *z v* pred *r*, ne govori nič, čeprav govorimo *maurica, šaurá, smrdokaura, očetou rod* itd. Razločneje bi bilo tudi treba povedati, kaj je *z v* pred *v*: *prav vse, v vse se vtika, prav v vse, prav v vrhu*.

Definicijo o premičnem poudarku (30) bi kazalo nekoliko spremeniti, ker bomo sicer prišli v oblikoslovju v zadrego. Doslej smo namreč govorili (in to velja tudi za novo slovnico) o premičnem poudarku samo takrat, če je poudarek prehajal z osnove na končnik, kadar pa se je premikal v okviru osnove in ni prehajal na končnik, ni veljal za premičnega (*bógat — bogáta, pótok — potóka*). — Pri glasovnih spremembah pogrešam razlage, zakaj pišemo *moški, angleški, društvo, postrešček* s *š* in ne z *ž*. — Napak je, če se pri prevoju oblike *brati, mreti* navajajo kot zgled za prevojno onemitev vokala. Ves pojav prevoja je mnogo starejši in sta zanj te besedi prva na oslabei stopnji (*bráti*), druga pa na normalni polni stopnji (*merti > mréti*). Nemogoče je torej včasih z oblikami iz modernega jezika razlagati posebnosti, ki imajo korenine daleč v starini. Če se pri kakovostnem prevoju omenjajo oblike z razmerjem *e — o* (*grebem — grob*), je treba omeniti tudi besede z razmerjem *e* (nekdanji *ê*) - *a* (iz starega *ō*): *lesti — laziti, sestí — saditi, plezati — plaziti se*.

Premalo natančno je pravilo, da se v zvezah *lj, nj* izgovarja *j* kot pripornik (48); tako se namreč v dobri, neprisiljeni izreki nikjer ne izgovarja, ampak mehko *li, ni*. Napačna izreka *lj, nj* se je vgnezdila v ljubljanskem radiu. — Očitno preskopo je obdelana izreka *t. i. trdega l*. Vse, kar je o tem povedano (47), je znano iz jezikovnih vadnic, težja, pa vseeno zanimiva vprašanja s tega področja niso niti nakazana.

Oblikoslovje samo (tukaj ne mislim na nova, dobra poglavja iz besedotvorja, ki so iz metodičnih vzrokov postavljena semkaj) ne prinaša dosti novega. Pozornemu opazovalcu se tudi tukaj odpira precej zanimivih vprašanj, vendar jih slovnica sploh ne načenna. Pri 1. sklanjatvi niso med posebnostmi naštetí stari roditeljski *rók, nóg, pét* (o prvih dveh izveš samo posredno v

drobni opombi); povedati bi bilo treba vsaj malo tudi o roditelju na -á, kako in zakaj je nastal. Ni dosledno, da so pri končniškem poudarku v ednini dovoljene dvojne oblike (*stezè* in *stezèè*), v množini pa pri enaki končnici ne (samo *stezè*). Pri 2. sklanjavi bi bilo treba omeniti, da ima *povodenj* v orodniku ednine s *povodnijo*. Ne vem, ali je res, da se pri besedah *oblast*, *obrv*, *postrv*, *nozdrv*, *pomoč* čedalje bolj kaže nagnjenje k ustalitvi nepremičnega poudarka (95); zdi se mi, da gre razvoj ravno v nasprotno stran; res pa velja to za druge besede, ki so našteje v tej zvezi: *reber*, *žival*, *kokoš*. — Zelo veliko bi se dalo in tudi moralo povedati o moških samostalnikih s kratkim poudarkom na zadnjem zlogu ali pa s premaknjanim poudarkom v imenovalniku (*pôrod* — *poróda*). Kako pereče je ravno to vprašanje, se lahko vsak prepriča, če primerja te samostalnike v Ruplovem Slov. pravorečju in pa v SP 1950. Za samostalnike mošk. spola s premičnim poudarkom sta zgled *most* in *mož*, nato pa je zapisano, da se tako sklanjajo predvsem enozložnice (naštetih je 12 samostalnikov). Kakor hitro se trdi, da se sklanjajo *predvsem* taki samostalniki, se nehote zbudi misel, da se lahko vsaj včasih tudi drugačni, takšnih pa v resnici ni. Treba bi bilo ugotoviti, da imajo roditelj edn. eni po zgledu *možá*, drugi *gnójá* in *gnójá*, tretji *sinú* in *sína*. Iz slovnice ni jasno, kateri samostalniki imajo v množinskem imenovalniku -*ovi*, kateri -*jé*, kateri pa mogoče zraven tega še -*i* (*traki* — *trakovi*). Nikjer ni povedano, da je bistveno za vse te samostalnike, da so padajoče poudarjeni, da pa je zašlo mednje tudi nekaj drugače poudarjenih enozložnic (*prág* — *pragóvi*, *gôzd* — *gozdóvi*, *grôb* — *grobovi*). Poiskati bi bilo treba tudi padajoče poudarjene enozložnice, ki nimajo več premičnega poudarka (*člen*, *knez*, *krés*, *ples*, *strup*, *tast*, *vlak*, *vran* itd.). Pri samostalniku *otrók* predpisuje slovnica v množini *pri otrócih*, *z otróki*, SP pa naglaša *pri otrócih*, *z otróki* in se mi zdi to boljše. — K ednini *ókno* postavlja slovnica kot obvezno množinsko obliko *ókna* (103), pa čeprav je taka oblika za knjižno izreko že več ali manj mrtva. Dobro bi bilo kaj več povedati o besedah te vrste, vsaj o tistih, za katere SP dopušča dvojne oblike (*séla* — *séla*, *bédra* — *bédra*, *stégna* — *stégna*, *rešéta* — *rešéta*). Samostalnik *dno* ima tudi dvojino in množino (SP 152), to bi bilo v slovnici tudi treba povedati, čeprav ne mogoče v sami paradigmi. — V tej slovnici je na novo zaživel določni pridevnik *svétli*. V SP mu je bilo usojeno kratko življenje (779), ker je bil že takoj med popravki in dostavki na koncu SP zamenjan z obliko *svétli* (931). Ali naj bi tudi tej obliki zdaj odklenkalo? — Kaj mislim o stopnjevanju, o tem sem spregovoril drugje.

Delitev glagolov na šest priponskih vrst je resda še zmeraj precej v navadi. Vendar bi bilo treba pomisliti, ali ne bi bilo mogoče prikladnejše razdeliti vse glagole (priponske in brezpriponske) na osem vrst: prvih šest bi jih bilo dosedanjih, v sedmo bi šli brezpriponski glagoli, v osmo pa nepravilni, to je takšni, ki jih ni mogoče brez sile uvrstiti v nobeno od prvih sedmih vrst (n. pr. *spati*, *hoteti*, *iti* itd.). Poleg oblik *molsti*, *tolči* zaslužita, da se omenita tudi obliki *mlesti*, *tleči*, glede strukture bi jih bilo lahko primerjati z glagolom *vreči* — *vřem*. Prav bi bilo pri obravnavi glagolov po vrstah sproti navajati zglede za tvorbo iterativov. Pri tej priložnosti bi se dalo ugotoviti tudi to, kateri glagoli imajo iterativne oblike kot nezložene glagole (*tekati*, *rekati*, *padati*, *nositi*, *broditi*, *laziti*, *sedati*, *sipati* itd.), kateri samo kot prefigirane glagole in kateri sploh nimajo posebne iterativne oblike (*krasti*, *gosti*, *molsti*, *dolbsti*, *pleti*, *tolči*, *vreči* itd.). Opozoriti bi se dalo na analogične tvorbe (*začenjati*, *ožemati*, namesto *začinati*, *ožimati*, pri tem bi se dala napraviti lepa primerjava z iterativi *preklinjati*, *umirati*). Dalje je treba v slovnici omeniti takšne ponavljalne glagole, pri katerih ne čutimo več iterativnosti, pa so še zmeraj nedovršni, n. pr. *kalati*, *parati* (*prati* — *porjem*, *klati*), deloma tudi že *sipati*, in tiste, ki so se iz iterativov prelevili v dovršnike: *plačati*, *vprašati*, *srečati*. Glagol *pomagati* je nedovršnik, *premagati*, *zmagati*, *omagati* pa so dovršni, po tvorbi pa so vsi iterativa; razlaga za takšno stanje bi se našla v okoliščini, da sta glagola *premoči* — *premagati* še zmeraj v isti pomenski ravnini, dvojici *premoči* — *premagati*, *zmoči* — *zmagati* pa ne več *omagati* pa pravzaprav nima ustreznega dovršnika (*omoči*), lahko si pomaga tu in tam z drugo zloženko (*obnemoči*). — Po krivem se šteje med glagole 7. razreda I. vrste glagol *vreti*, češ da je sedanjik *vřem* nastal iz *vřejem*; bil

je to sprva glagol III. vrste (vrèti — vřf, vřiši). Ko je v nedoločniku onemel polglasnik, se je *vreti* glasilo kakor *treti*, *mreti*, zato je k sedanjiku *trëm*, *mřëm* nastal še nov sedanjik *vřëm* (namesto prvotnega *vřim*). Šele ko je bila dosežena ta stopnja, je zaradi enakih nedoločnikov *vreti*, *greti* k sedanjiku *gřëm* dialektično utegnulo nastati še *vřëm*. Da je *vřëm* zelo mlada oblika, o tem priča iterativ *zavirati*, ki bi se moral glasiti *zavřevati* (kakor *pogřevati*), ko bi imeli opravka s staro vokalično osnovo I. vrste. Kakor *vreti* je prišel v 6. razred te vrste iz III. vrste tudi glagol *zreti* — *zřem* in je v naši slovnici pravilno postavljen na svoje mesto.

Da imajo v I. vrsti premični poudarek glagoli s širokim *ê*, *ô* v osnovi, je res; vendar imajo tak poudarek tudi nekateri glagoli z ozkim vokalom: *dôlbsti*, *plêti*, *strêči*, *sêči* (*sêžem*), *vřêči*, *vlêči*, *tôlči*, *objêti*, *ujêti*, *verjêti*, *klêti* itd. in vrh tega še *klati* ter *prati*. Prav tako je glede premičnega poudarka preozko zajeto pravilo pri glagolih II. vrste, ker imajo lahko premični poudarek tudi takšni glagoli, ki nimajo *-ê-* v kratkem infinitivu (*vrniti*, *pogrniti*, *iztegniti*, *planiti*, *kloniti*, *ogniti se* itd.). Pri teh glagolih se pokaže še eno vprašanje, ki ga v I. vrsti ni: kako je s poudarkom v infinitivu in opisnem deležniku (*vrniti* in *vrniti*, *ugásnila* in *ugásnila*). Te stvari so v SP precej neenotno obdelane, vendar bi se le dalo toliko ugotoviti, da imajo zanesljivo zmeraj premični poudarek vsi tisti glagoli, ki imajo v korenu etimološki *e* ali *o* (v kratkem infinitivu, opisnem deležniku nom. sg. m. in 2. sg. veleznika sta to *-ê-*, *-ô-*); to velja za glagole II., IV. in V. vrste. Med glagoli, ki imajo v korenu prvotno dolge vokale, pa je zelo veliko takih, ki se spregajo ali s stalnim ali s premičnim poudarkom ali pa z enim in drugim. Takšno stanje bi moralo biti iz slovnice vidno vsaj toliko, da bi bilo v njej kaj povedano o razvojnih smernicah pri naglašanju slovenskega glagola.

Na str. 192 je prav povedano, da sta obliki *obstojati*, *pristojati* napačni, ni pa pravilna pot, po kateri se to dokazuje. Okoliščina namreč, da se *k nastati* (*nastanem*), *postati* (*postanem*), *vstati* glasio nedovršniki *nastajati*, *postajati*, *vstajati*, prav nič ne dokazuje, da bi se moralo reči *obstajati* in ne *obstojati*, ker pri naštetih treh glagolih v korenu nikdar ni bilo *-o-* (pri glagolu *stati* — *stanem* se je infinitiv glasil tako že od nekdanj, *stati* — *stojim* pa je nastalo iz *stojati*). Na pomoč je treba poklicati glagola *postojim* — *postati* in *postajam* — *postajati* (ne *postojati*) in sorodne tvorbe *vzhajati* (ne *vzhajati*), *zbadati* itd. — Nerodno je razložen deležnik sedanjega časa glagolov IV. vrste (193), kakor da bi bili nekoč imeli v 3. pl. *-e* samo glagoli s poudarkom na končnici. Že pri osebnih obrazilih bi bilo treba razložiti, da so imeli v 3. pl. *-jo* sprva samo glagoli I/7, III/1, V/1, 4 in VI (*znajo*, *umejo*, *delajo*, *dajejo* < *dájó*, *kupujejo* < *kupujó*), vsi drugi so imeli *-o* ali *-e* ne glede na poudarek (torej tudi: *pádo*, *vzdígnó*, *nóse*), do danes so se te t. i. krajše končnice ohranile samo, če so bile naglašene. Na podlagi takšne ugotovitve se da preprosto postaviti pravilo, da se dela deležnik na *-č* zmeraj iz krajše oblike (tudi *kupujó-č*, *pišó-č*, *nosé-č*). Povedati bi bilo treba tudi, da je ta deležnik danes zmeraj končno poudarjen (*-óč*, *-éč*), da pa so imeli nekoč glagoli s poudarkom na osnovi v sedanjiku tak poudarek tudi v sedanjiškem deležniku (*mísléč*, *nóseč*). Pokazati bi se dala tudi odvisnost glede poudarka med sedanjikom in trpnim deležnikom (*naprósim* — *napróšen* : *razdelím* — *razdeljén*). — Poudarek glagolov IV. vrste bi zaslužil precej več pozornosti, kakor je je videti na str. 194. Slovnica bi morala vsaj registrirati dvojne oblike v opisnem deležniku glagolov te vrste s poudarkom na pripnici; SP dopušča tukaj dvojne oblike (*razdélili* in *razdelíli*), slovnica pa tega še omenja ne. — Razmišljanje o tem, ali je *-jo* osebno obrazilo ali ne (195), je močno nejasno.

Splošno rabljeni glagol *izobraževati* (*izobrazovati* se rabi zelo zelo redko) je po čudni usodi postavljen ob stran glagoloma **pogoževati*, **občujevati*. To, kar se pripoveduje o *izobraževati*, bi veljalo za *obrazovati*, dodati pa bi mu bilo treba še katerega, n. pr. *zaposlovati*. — Razvojna smer glede poudarka pri glagolih VI. vrste je dobro podana (200), kot mero to določevanje naglasnega mesta pa bi vzel kratki infinitiv: kjer je tam poudarek trdno na prvem zlogu, ostane tam tudi v dolgem infinitivu in vseh oblikah (*věrvat* — *věrovati*, *pěstvat* — *pěstovati*, *kolédvat* — *kolédovati*: *světvat* ali *svetvăt* — *světovati* ali *svetováti*, *vărvat* ali *varvăt* — *várovat* ali *varováti* itd.).

Da ima *dati* v 2. pl. *daste*, pove vsaka slovnica, kako pa je v zloženkah, ne pove nobena, tudi naša ne, in prav tako molči tudi SP. Ali je v rabi *prodaste*, *oddaste*, *razdaste* ali *prodate*, *oddate*, *razdate*? Pravilne bi bile prve oblike, splošna raba se je oklenila drugih in slovnica bi jih bila morala zapisati. — Če trdi pravilo, da predpreteklega časa *navadno* ne delamo od nedovršnikov (204), se da to razumeti samo tako, da ga pa včasih vendarle delamo tudi iz nedovršnikov; v takem primeru je treba postreči z zgle-dom (prim. v Breznikovi Slovenski slovnici 1934, 134: *Prej je bil pisal, kdaj pride, tisti dan pa je še brzojavil*). Nekaj podobnega beremo o nedovršnem sedanjiku, da se namreč *redno* ne more rabiti za izražanje prihodnosti (207). Ali se izredno sme? Dovršni pripovedni sedanjik se po pravici imenuje dra-matični sedanjik, isto ime naj se da tudi nedovršnemu pripovednemu seda-njiku, saj izraža isto kakor dovršnik. Dobro je dopoljneno pravilo o učinkovitem sedanjiku, da se rabi tudi v trpniku v 3. osebi (208). Zapisni sedanjik je mogoč ne samo pri dovršnikih, včasih tudi pri nedovršnikih. Na podobi je n. pr. lahko napis: *Nemci postrele talce*, lahko pa tudi: *Nemci streljajo talce* (ta drugi napis je celo nazornejši kakor prvi). Ime *dovršno* in *nedovršno* pre-tekli čas se pravilno glasi *dovršni* in *nedovršni* pretekli čas (prim. dovršni in nedovršni sedanjik). Prožnejša kakor v prejšnji slovnici je zdaj definicija o povratnih glagolih in ugotovitev, da so lahko v vseh treh načinih (223).

Ko se govori na splošno o prislovu (243), se zamenjuje prislov s pri-slovnim določilom. Ležeče tiskane besede v navedenih stavkih so prislovi, saj se tukaj obravnavajo besedne vrste in ne stavčni členi. Že tukaj bi bilo treba povedati, da so prislovi besede, ki v stavku določajo ali glagol, zlasti določnega (predikativna raba), ali pa druge besede, t. j. pridevnik, prislov in tudi samostalnik, če se v zvezi v stavku rabi kot prislovno določilo (atributivna raba). Glede nikalnega roditelja v zvezi z *ne le* je slovnica strožja kakor SP (263; SP 403). — Eno najbolj zapletenih vprašanj je, kdaj stoji v zanikanem stavku objekt v genitivu, če namreč objekt ni naravnost odvisen od predikata ali če je objekt odvisen od infinitiva, ki je v stavku subjekt. O tem so bila izrečena že različna mnenja, prim. § 319 v Breznikovi Slovenski slovnici 1934, istega avtorja razpravo o stavčni negaciji (Razprave AZU 1943) in pa pred-vojno Slovensko slovnico za III. in IV. razred srednjih šol. Takega vprašanja prav gotovo ni mogoče odpraviti z nekaj splošnimi ugotovitvami (263).

Sintaktična posebnost je osebek v instrumentalu v takihle primerih: *Z materjo sva bila v mestu. Veselil se je z vso hišo*. To se pravi: mati in jaz sva bila v mestu, veselil se je on in vsa hiša. Vprašanje pa je, ali je instru-mental subjekt tudi v stavkih: *Z materjo sem šel v mesto. Mati je šla z mano v mesto. Z otroki se igra. Z volkovi se pajdaši*. Če prva stavka razumem tako, da sem mater peljal ali spremil v mesto in da je mati mene peljala v mesto, potem ima v teh stavkih instrumental vlogo objekta. V tretjem stavku ima instrumental lahko pomen objekta (otroci so tako rekoč predmet moje igre), lahko pa je tudi subjekt (otroci in jaz se igramo). Tak recipročni subjekt je prav gotovo izražen z instrumentalom v četrtem stavku. Z objektom v instrumentalu imamo opraviti v stavkih: *Umorili so mater z otrokom vred* (= mater in otroka). *Prišel je s tem pismom k nam* (prinesel nam je to pismo). Takih stvari se slovnica dotika v opombi na str. 175, deloma pa tudi na str. 295, ko govori o razločku med predmetom in prislovnim določilom. Problem je zelo hvaležen in vreden nadrobnejše obdelave. Takšna smer je nakazana že v SP (išči v slovarju pri posameznih predlogih). Rešiti je seveda treba vprašanje, kako se ločita predmet in prislovno določilo. Na splošno velja, da imamo predmet povsod tam, kjer se neprisiljeno vprašamo z vprašal-nico po sklonu, po prislovnem določilu pa se vprašujemo z vprašalnimi prislovom. Vendar so tudi pri tem izjeme. V stavku: *S kolom ga je udaril po glavi* (290) se vprašamo: s čim ga je udaril?, kod ga je udaril? V prvem primeru se vprašam po sklonu, vendar se dejanje ne prenaša na kol, ampak je kol le sredstvo za to dejanje (prislovno določilo načina). V stavku: *Otroku so se sline pocepile po obleki* (290) je *po* obleki objekt samo takrat, kadar ima glagol prenesen pomen (si je zaželel obleke), sicer pa imamo opraviti s pri-slovnim določilom kraja (pa četudi se poleg s kod? lahko vprašamo po njem po čem?).

Kaj je direktni in kaj indirektni objekt? Ne vem, ali je dober odgovor, ki ga beremo v slovnici: prepozicionalni objekti so indirektni, objekti v akuzativu pa direktni (290). Tako pojmovanje je preveč formalistično. Odločilna je vloga, ki jo ima v vsakem posameznem primeru objekt v stavku. Objekt v akuzativu je v vsakem primeru direktni objekt. Prav tako je direktni vsak tisti objekt, ki sicer ni v akuzativu, pa ima vlogo akuzativnega objekta: *Kesam se nepremišljene besede* = obžalujem nepremišljeno besedo. *Stregel mi je po življenju* = življenje mi je hotel vzeti. Indirektni objekt bi bil to, kar sicer imenujemo oddaljeni objekt, ta pa je navadno v dativu. V slovnici bi bilo treba pretresti vsa tista poglavja, ki govorijo o objektu (zlasti oddelek o rabi sklonov, ki je slovnici na novo dodan).

Med prilastke štejemo vse tiste besede, ki v stavku pojasnjujejo samostalnike. Taki prilastki so v resnici zelo številni, niso pa edini. Prilastki so namreč tudi tiste besede, ki določajo pridevnike, prislove in zveze, ki imajo pomen prislovnega določila; za to se uporabljajo najrazličnejši prislovi (*precej velik, čisto zadaj, daleč tam za goro* itd.). Ne strinjam se s tem, da bi v zvezi *Peter Klepec* bila prva beseda prilastek, saj rečemo Klepčev Peter in ne Petrov Klepec; tudi velja pravilo, da stoji samostalniški prilastek za svojo odnosnico. Dobro bi bilo dalje, ko bi slovnica kaj spregovorila o samostalniškem prilastku v modernem strokovnem jeziku.

Vse slovnice učijo, da je priredje zveza dveh ali več glavnih stavkov, tako tudi naša (299). Vendar imamo prav tako priredje, če sta prirejena glavni stavek in celo podredje ali pa dve ali več podredij, n. pr. *Če se je kdo približal, zazibal kletko, se je komaj ganila, le oči so se za hip na pol odprle in iz njih se je zabliškalo tisto besno, globoko, neugnano sovraštvo, ki tudi v ječi ni poznalo ne vdanosti ne strahu* (Cankar). Napačno je torej stališče, da v priredju ni mogoč odvisnik, odloča le način povezave med seboj.

Premisliti je treba, ali so odvisniki, ki se začenjajo z relativnimi zamikmi ali z relativnimi prislovi, res različni odvisniki (osebko, predmetni, prislovnici) ali pa so čisto navadni prilastkovi stavki. Stavek: *Kdor dela, zasluži plačilo* pove isto kakor: *Vsak, kdor dela, zasluži plačilo*. Prav tako: *Kadar mačke ni doma, miši plešejo* = takrat, kadar... *Kjer se pripravata dva, tretji dobiček ima* = povsod, kjer... V stavkih, kakor: *Gorje mu, ki v nesreči biva sam*, je pa objekt izrečno povedan (*mu*) in ni relativni odvisnik nič drugega kakor prilastkov stavek.

Za konec: knjiga bo v določenem krogu sicer dobro opravila svojo nalogo, treba pa bo misliti na to, da v doglednem času vendarle dobimo slovnico, ki se bo občutneje vzdignila nad raven šolske knjige. F. Tomšič

ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA I

Vprašanja, ki jih mora reševati presoja nove slovstvene zgodovine¹, niso ne majhna in ne enostavna. Že na prvi mah se nam ob primerjavi z znanimi vidnimi deli drugih narodnih literatur (recimo Bédier-Hazard) postavljajo vprašanja: Ali je nova knjiga na ravni sodobne evropske literarne historiografije? Ali je lahko pred svetom in pred nami merilo oziroma spričevalo naše današnje literarnozgodovinske zmogljivosti in kvalitete? Ali pomeni napredovanje proti prejšnjim slovenskim literarnim zgodovinam?

To in takšno vso možno zahtevnost bude v nas in terjajo že razne zunanje okoliščine. Knjiga je stopila pred domačo in tujo javnost z obetajočo oznako reprezentativne edicije, ki že na zunaj po svoji podobi in opremi spominja na Matičine prvorzredne izdaje (Melik, Kos, Izidor Cankar). Prirejena je z največjo tiskarsko skrbnostjo in je kot še nobena dosedanja literarna zgodovina pri nas bogato opremljena z ilustrativnimi slikovnimi ponazorili, ki mimo literarnozgodovinskega segajo še na umetnostnozgodovinsko področje. Tudi sicer hoče knjiga na standardno mesto: ob njej so se zbrali, ločeno po obdobjih, priznani predmetni strokovnjaki; nastopila je s počastitljivo spo-

¹ Zgodovina slovenskega slovstva I. Do začetkov romantike. Ljubljana 1956. Slovenska Matica. Str. 459. Napisali Alfonz Gspan, Lino Legiša, Milko Matičetov, Boris Merhar, Mirko Rupel in Franc Tomšič.

mina treh velikih univerzitetnih učiteljev, kar naj bi manifestiralo, da v pričujočem skupnem naporu sodelavcev živi generacijska misel učencev Prijatelja, Kidriča in Ramovša, ki so si odločilne delovne naloge in smernice pridobili v njihovi šoli med dvema vojnoma. Ker knjiga po vsem tem tako rekoč reprezentira slavistične letnike vse do povojnih, nam je pomenila zadnja leta pomembna obet in je sodila med najbolj pričakovane knjige. Omenim naj še, da v doglednem času (do rodu v naslednjih dvajsetih ali tridesetih letih) ni mogoče računati na podobno in tolikanj širokopotezno zasnovano in organizirano delo. Spričo tega nas razne pomanjkljivosti tembolj bodoje v oči.

Da pa naša presoja ne bo merila mimo avtorjev, se ozrimo, kaj je knjiga hotela biti. Iz kakšne zasnove je nova slovstvena zgodovina izšla in kakšne cilje so avtorji zasledovali, je v Matičinem Glasniku (1955) razložil urednik Lino Legiša, na kratko je povedano tudi v predgovoru: »Prva zamisel je bila, da bi knjiga odpomogla šoli, študentom, zraven pa tudi drugemu občinstvu.« Prizadevali so si, »naj bo knjiga čimbolj metodična«, in zato so se lotili še »obravnave gospodarskega, družbenega, političnega in kulturnega ozadja našega literarnega razvoja«.

Iz povedanega je razvidno, da je delo zraslo na prvotni praktični osnovi in je skušalo izpolniti pomanjkanje tovrstne knjige v smislu učnega načrta za pouk slovenske slovstvene zgodovine. Pisci pa se niso ne mogli ne hoteli zadovoljiti s samim prevzemom že znanih dognanj, zato so težili na določenih, manj obdelanih mestih v samostojno novo raziskovanje. S tem se je delo razširilo preko prvotnega načrta (»obseg, ki bi bil primeren za šolsko knjigo«), vendar so prireditelji vztrajali pri začetni zasnovi, to je pri »pedagoškem namenu«. Končno hoče knjiga služiti »kot pomagalo profesorju, ki mora imeti pri roki obsežnejše gradivo, kakor pa ga lahko predela v srednji šoli — zraven pa bi prišla prav ne samo širšemu občinstvu, ampak tudi visokošolcem in samemu dijaštvu višjih razredov srednjih šol...« (Navedbe so vzete iz predgovora in iz omenjenega Legiševega članka.)

Upoštevaloč dvoje konkretnih prijemališč: kaj knjiga predstavlja in kaj je hotela biti — se lotevamo pregledavanja, kaj knjiga dejansko je: kako obravnava snovi in kako rešuje kompleksna vprašanja, česa pogrešamo in kaj se nam zdi odveč oziroma pomanjkljivo obdelano.

Zahtevati od knjige, ki je hotela ustreči praktičnemu vidiku, kjer je avtorje vodilo načelo neposredne študijske porabnosti (prim. »metodična« s »pedagoškim namenom«), naj bi bila po svoji zasnovi drugačna, bi bil kritični nesmisel. Praktično urejene, »registracijske« publikacije so v literarni znanosti prav tako potrebne kot povsod drugod. Drži, da je knjiga hotela prvenstveno služiti praktičnemu študijskemu namenu; od tod obsežni historiat, precej izčrpno navajanje življenjskih in drugih osnovnih dejstev ter široko upoštevanje zunanje pogojenosti literarnega razvoja; končno pričata o praktični usmerjenosti obrisno prikazovanje »ozadij« in lahko pregledna razporeditev gradiva. Knjiga je potemtaka široko dostopna usmerjevalka na področja slovenske književnosti, ne zahteva širše predhodne literarne izobraznosti ter ne sega veliko preko meja »širokega povpraševanja«.

Da nam je bila tovrstna metodična knjiga potrebna in da bo naša knjiga kot taka koristno služila kot pomagalo pri visokošolskih izpitih, profesorjem pri poučevanju in interesentu kot informacija, o tem ni dvoma. Vendar knjiga ni samo to. Ze pri bežnem pregledu je očitno, da je delo preraslo svoj prvotni pedagoško-metodični namen, saj po obsegu in obdelavi nemalo presega meje informativnega pregleda. Potem ko je obravnavanje prešlo »prvotni okvir«, stvari niso mogle obstati v tesnih mejah deskriptivno-registracijske metode, marveč so avtorja samohotno zanesle do zahtevnejše oblike, v literarno-analitično obravnavo. Dokazov za to bi po mili volji našli več kot dovolj, jasno pa je, da so nekatere snovi bolj, druge manj silile k analitičnemu postopku, in spet da so se v začetnem obdobju ponujale predvsem jezikovne in kulturno-zgodovinske analize, pri obravnavi ljudskega pesništva in leposlovnih začetkov pa že tudi stilne in nekoliko celo estetske analize.

Tako se knjigi občutno poznajo posledice njenega nekoliko dolgotrajnega in muke polnega porajanja od zasnove praktičnega, šolsko potrebnega pomagala do današnjega obsežnega dela, ki si lahko lasti važno mesto med

predmetnimi historiografskimi publikacijami. V njej, celo pri istem avtorju, sovpadata, se križata in ponekod tudi spopadata dve prizadevanji, kaj predvsem biti: ali praktično porabno pomagalo, pretežno naslonjeno na registrajsko opisno metodo, ali moderna, kritična historiografija, oprta na zanesljiv faktografski aparat, katera išče za zunanjo pojavnostjo učinkovanje splošnih (družbenih in evropskih) in hkrati delovanje specifičnih (osebnih pisateljevih in narodnih slovenskih) silnic in sil. Jasno pa je, da se znanstveni in praktični vidik ne izključujeta, čeprav pedagoška metodičnost živi s specifičnimi izhodišči in perspektivami. — Poleg tega ne gre prezreti, da imamo opraviti z več avtorji in z različnimi snovmi; navzlic nekim splošnim načelom je vsak avtor delal na svoj način, po svoji glavi, kakor je pač sodil, da to njegova snov zahteva. Prireditelji dela so se namreč znašli pred neenako obdelanimi slovstvenimi področji. Naj to posebej poudarim pri Tomšičevem uvodnem prispevku o razvoju slovenskega knjižnega jezika in pri Matičetova načrtu ljudske proze. Tomšič se je ustavil pri striktnem, sistematično napisanem jezikovno-slovnem prikazu, problem diferenciranja izraznih plasti knjižnega jezika je iz razumljivih razlogov ostal nenačet, saj manjkajo za tovrstno stilno jezikovno sintetično razpravo še številne pripravljalne študije. O jeziku in stilu posameznih pisateljev bodo po razporedu gradiva govorili avtorji pri obravnavanju literarnih osebnosti samih. — Drugo še precej ledinsko področje, ki je zadajalo pisceva mnogo opravila, so poglavja o ljudski tvornosti. Po Grafenauerjevi razpravi v Narodopisju Slovencev je dobilo naše ljudsko pesništvo po vsej pravici dostojno in polnovredno mesto v literarni zgodovini, kar je po mojem mnenju glavna pridobitev naše knjige. Sleherna narodna kultura nujno rase iz ljudskih osnov, zato je ljudski delež, kakor se neposredno manifestira v ljudskem pesništvu, organski del narodnega slovstva in z njim sestavni del zgodovine narodnega duha, v našem primeru slovenske kulturne misli in zavesti. Avtorja sta zanimivo snov precej različno obdelala: Merhar s precejšnjo analitično izčrpnostjo, Matičetov v glavnem le z nakazovanjem, ker je sodil, da bi bilo treba najprej preveriti avtentičnost do danes objavljenega pripovednega gradiva. Poglavja o pregovorih, ugankah in o pripovedni ljudski prozi zahtevajo čimprejšnjo razširitev, ker je v naši knjigi preostra razlika med ljudskim blagom v prozi in v verzih, čeprav je samo ob sebi jasno, da tolikšnega razpona ne more biti, saj je obojno stvaritev istega duha. — Nad polovico knjige sta zavzela pisatelja slovstvene zgodovine od prve Trubarjeve knjige do l. 1809: Rupel in Gspan. Ta in naslednji v II. knjigi (Legiša) sta si snov razdelila po novem in sta s tem pomaknila začetek romantike za deset let pred Zoisovo in Vodnikovo smrt. V primeri s Kidričevo zgodovino starejše slovenske književnosti knjiga torej ni zajela njegovega »četrtga in petega razdobja Zoisovega mentorstva«. Rupel in Gspan sta se pri obravnavanju svojih področij lahko z velikim pridom oprla na monumentalno Kidričevo delo in na številne njegove in lastne študije oziroma knjige. — Urednik Legiša je opravil najmanj vidno, a tembolj zahtevno službo povezovanja. Tako je njemu pripadel kulturni okvir za pismenstvo, ki ga je v obsegu splošnega slovenskega kulturnega interesenta obdelal Tomšič. Pozornost zaslužijo Legiševe stilne pripombe ob brižinskih spomenikih.

Pred označitvijo kritičnih mest bi bilo prav, da vsaj načelno rešimo, kakšna je v naši, popozitivistični dobi vloga faktografije v literarni historiografiji. To je potrebno tembolj, ker se pozitivistični kult podatka pozna še marsikje v naši knjigi, čeprav je tudi res, da je široko faktografsko bazo narekovala tudi skrb za zgodovinsko dokumentacijo.

Kakor tako imenovana praktična pomagala tako tudi historiografska znanstvena dela nujno temelje na dokumentaricnem poznavanju gradiva in iz njega izhajajo, vendar s to razliko, da zadnjim zunanja dejstva služijo le kot dokumentacijsko oporišče, praktično urejene publikacije pa se z zgodovinskimi, življenjskimi, bibliografskimi in drugimi dejstvi v glavnem zadovolje. Ni potrebno dokazovati, da brez poznavanja zunanje pogojenosti literarnozgodovinske znanstvene razprave ni, a prav tako velja, da ta dejstva ne morejo biti namen sama sebi, temveč kažejo pot do reprodukcije dobe, do obravnavanja problemskih zvez in vozlišč, do raziskavanja zakonitosti v razvoju. Pri tem se seveda težišče obravnavanja preveša na razglabljanje in analizo.

Tukaj se postavljajo v raziskavanju naslednja stremjenja: z ugotavljanjem življenjskega in svetovnega nazora literarnih osebnosti ter z upoštevanjem njihove splošne in literarne kulture in — ne nazadnje — njihove psihične strukture priti do razlage njihove življenjske aktivnosti, kakor se izraža in odseva v delih. Med našimi literarnimi delavci so zaznavne močne razlike, zato jih po stopnjah ločimo: od praktičnih delavcev, ki jih je v slovstvo pripeljala nuja službe voškim, šolskim, izobraževalnim in drugim ciljem, do tistih, ki so se vzpeli v višje sfere duha in so skladno s tem zdigali misel v svetove polnejšega spoznanja, kar je zahtevalo in imelo za posledico kulturno in stilno bogatenje jezika. Tu stopajo v ospredje idejni činitelji: odločujoče delovanje narodne ideje, misel povezanosti z jezikovno sorodnimi narodi, vse to prežeto z zavestjo vključenosti v evropsko kulturno skupnost, kjer smo kljub maloštevilnosti hoteli živeti kot kulturno samobiten in enakovreden činitelj in član. Na teh razglediščih potem skušamo določiti: mesto posameznih tvorcev v književnem razvoju, vlogo dobe z njenimi zastopniki, povezanost zunanjih in notranjih dejstev, zveze med avtorjem in delom.

Ker bo ta knjiga doživela še več pretresov (poleg že dosedanjih časopisnih prikazov in obsežnejše Pogačnikove kritike), menim, da se lahko omejim na označitev kritičnih mest, kjer bom skušal s primeri vso stvar le karakterizirati, ne da bi hotel biti izčrpen. Prav tako ne morem pokazati v celem vseh kvalitetnih strani, sodim, da so v splošnem razvidne iz prejšnjih odstavkov tega pretresa. Obravnavanje kritičnih mest se mi zdi toliko važnejše, ker lahko služi kot opozorilo ali kot skupen pouk iz izkušenj te knjige.

Pomanjkljivosti uvrščam v štiri skupine: 1. pavšalne trditve v sintetičnih obrisih; 2. enostranske sodbe ali pomanjkljive osvetlitve osebnosti, pojavov in dejstev; 3. kompozicijske in stilne površnosti; 4. stvarne napake.

1. Dejali smo, da so oziri na praktično porabnost narekovali črtanje »ozadij«, konkretno: posnetke in povzetke iz zgodovine političnega, družbenega, kulturnega, svetovniliterarnega in umetnostnega dogajanja. Stvar sama na sebi ima svoj smisel, težava pa je v tem, ker je metodično okvirjenje in sintetično črtanje družbeno-političnih okvirov in panorame časa ter slikanje kulturne in umetnostnozgodovinske atmosfere prepogosto vodilo precej stran od zadevnih, z literarno historiografijo zvezanih znanosti in njihove problemske specifikacije. Nočem zavreči postopka samega na sebi, saj je prepogosto neizogiben in ga v neki meri, seveda neprimerno manjši, uporabljajo tudi nekatere druge literarne zgodovine. Težko si namreč predstavljamo, da bi lahko iskali za razlago zunanje pogojenosti, čemur pač to pritegovanje neliterarnih činiteljev služi, še novih in novih strokovnih piscev. Brez včlenjenosti v sliko literarnozgodovinskega procesa pa splošno ostajajo taki okviri zasilno, precej kompendijsko reševanje vprašanj, ki so vse prej kot enostavna in zato nerešljiva z enim skupnim imenovalcem za številne raznovrstne pojave (tako n. pr. mehanična uporaba sociološke metode). Primerjava me prepričuje, da je Kidričevo genetično povezovanje zunanjih komponent razvoja s konkretnimi momenti mnogo uspešnejše in znanstveno gotovejše kakor tákole praktičnemu vidiku ustrezajoče, a sicer v mnogem le splošno in posplošujoče okvirno navajanje smeri in predstavnikov, izmed katerih pomenijo mnogi v slovenski historiografski razpravi skorajda brezpomembno pozicijo, ker z nami in z našim razvojem prave zveze imeli niso. Vendarle nas silijo razni oziri, da dopuščamo postopek splošne informacije o neliterarnih disciplinah, čeprav niso del striktno literarne zgodovine. S kritiko želim zadeti pavšalne trditve, za katere navajam nekaj primerov:

Str. 329: »Seveda so bili ti slovenski literarni pojavi zelo medel odsev tega, kar so v 18. stoletju ustvarile evropske literature, in se izraža n. pr. v delih Popa ... (sledí še 18 imen, vzetih iz angleške, francoske in nemške književnosti) in drugih.« Avtor gotovo ni mislil tako, kakor je misel nesrečno formulirana. Slovenski literarni pojavi v 18. stoletju ne morejo biti »medel odsev« nobene velike evropske književnosti. Resda je slovenski prerod »vzniknil ob močnem sodelovanju gesel časa in zunanjih momentov«, a je pokazal kmalu »svojo lastno dinamiko« (prim. Kidrič, Zgod. 142). Taka mehanična primerjava ne more kaj prida povedati, prim. tudi Legiša: »Golo primerjanje z vrhovi v razvitih državah narodih nas mora potisniti v nepomembnost in

tako imenovano zamudništvo, ki se mu mora človek upirati, ne morda iz nekega krivega narodnega ponosa, ampak zato, ker stvari pri nas vendarle niso bile take. Če spričo svojega družbenega in političnega položaja nismo mogli ustvariti slovečih del, kakršna srečujemo tačas drugod, smo pa vendar kulturno živeli povprečno tako kakor ljudstva okoli nas...« (NR 1956, št. 1).

Ista stran: »To zamudništvo pa je bila posledica dejstev, da so Slovenci živeli že stoletja pod vladno drugojezičnega naroda, da niso mogli ohraniti oziroma razviti višjih družbenih plasti in so v tem položaju gojili v glavnem le literaturo verske vsebine, medtem ko si slovenščina, še vedno skoraj izključno jezik kmečkih podložnikov in služabništva, v javnem življenju ni mogla vse do te dobe priboriti nobenih pravic. Pač usoda nedržavnega naroda, kakršni so bili takrat mimo Slovencev n. pr. tudi Hrvatje, Srbi, Bolgari, Čehi... (sledí še 15 narodnostnih skupin).« Avtor je najbrž spregledal, da kako neprijetnega tolmačenja lahko pripeljejo njegovi stavki. Vsako enačenje razvoja navedenih narodov s slovensko literarno preteklostjo in z našimi razmerami je nasilno. Po Kidriču (Zg. 139) so imeli Čehi, kar je splošno znano, »sijajno literarno preteklost«. Isto velja za vrsto navedenih narodov. Na drugi strani pa so tudi narodi z lastno državo in državnostjo doživljali v 18. stoletju prerod; Kidrič (prav tam) navaja »zamudništvo« tudi za takratne Madžare. Znano je tudi, da literarno življenje avstrijskih Nemcev v 18. stol. ni bilo kaj cvetoče (prim. uvodno poglavje Prijateljevih Duševnih »profilov«). Druga stvar je pojem nedržavnega naroda. Zgodovinsko gledano bi naštetih štirih in še nekaterih naslednjih ne mogli označevati kot »nedržavne narode«, saj se lahko s ponosom ozrejo na neodvisne države v srednjem veku. Če pa gledamo na položaj navedenih v 18. stoletju, bi Srbe in Bolgare raje imenovali »narode brez lastne države«, težko pa oporečemo državnost Hrvatom pod Ogrsko, ko je Dubrovničanom sploh ne moremo. Hrvatom v »kraljevini« pacta conventa pravno državnosti niso jemala, seveda je to državnost jemati v fevdalnem smislu. In končno, če so že kajkavski Hrvati »zamudniki«, pri Dubrovničanih o tem ni mogoče govoriti. (Sicer je treba priznati, da je tudi Kidričev pojem zamudništva silno raztezen.)

Str. 335/337. Avtor razpravlja o »razsvetljenem« klasicizmu v 18. stoletju: »Še vedno ga obvladuje Boileaujev kanon... Presaditev te toge, aprioristične literarne teorije v druge dežele (v kateri!?) obrodi večinoma brezsočne in puste lesnike, ker se ne zmeni ne za okolje ne za tradicijo...« V tej kopici splošnih trditvev:... »Klasicistična literatura je napravila konec baročni nenaravnosti... Normativna literarnoteoretična načela, ki so se dala presajati iz literature v literaturo, so omejevala le šibkejša talente. Ker pa so bile klasicistične poetike ne navodila bralcem, temveč učbeniki (!) za pesnike, poudarjajoči, da se človek pesništvu z vajo lahko priuči (!) itd...« Ob takem dvoumnem in v marsičem protislovnem prikazovanju svetovnega literarnega razvoja se je res težko znajti. Da se človek pesništvu z vajo lahko priuči?! Boileau, glavni klasicistični teoretik, je vendarle strašno daleč od takega pojmovanja, njemu je pesem invita Minerva šušmarjenje (prim. L' Art poétique).

2. Avtor pregleda protestantske književnosti je imel sorazmerno najlažje delo, saj je ta doba pri nas raziskana kot malokatera. Ob 400-letnici prve slovenske knjige smo dobili vrsto pomembnih študij (med njimi Kreftovo, ki je avtor v svojem izboru literature ne navaja). Dosedanje številne študije nam omogočajo, da se na to dobo lahko ozremo s precejšnjo jasnostjo. Zato se skorajda čudim nekaterim nemajhnim pomanjkljivostim avtorjevega prikaza. Erazem je enostransko predstavljen, res se ni pridružil Luthru, to pa, ker ni mogel sprejeti njegovega ozkega fanatizma in dogmatizma. Pri humanistih manjka oznaka, da gre prvotno pri teh za stilno zgledovanje pri antičnih pisateljih. Menim, da bi bilo treba humanizem in renesanso obravnavati pred reformacijo, saj je tako razumljiva idejna genetična zveza med humanizmom in reformacijo (prim. Albert Kos in drugi: verski individualizem!). Stvar s prekrščevalstvom in štifatarstvom bi bilo treba rešiti v smislu Grafenauerjeve ocene Gestrinove študije, zato je pretirano govoriti o toliki pomembnosti prekrščevalstva oziroma štifatarstva kot oblikah kmečko-plebejske reformacije.

3. Z nekaj korekturami bi lahko odpravili kompozicijske in stilne hibe.

Str. 142: avtor govori o Madžarih, ki so l. 908 uničili Velikomoravsko, nato v isti vrsti nadaljuje: »Po zmagi nad Obri se nemška oblast okrepi itd.« Pisec nas je brez vsakega migljaja prestavil za 100 let nazaj, v dobo Karla Velikega, ko frankovska država ni bila še razdeljena, o čemer je govoril pred omembo Velikomoravske. Neinformiranega tak kronološki skok nazaj lahko zavede.

Str. 274: »Rimska Cerkev se ni dala zavesti od protestantov, da bi sprejela za bogoslužje ljudski jezik.« Zakaj: »zavesti«?

Str. 333 v odstavku o ideologijah, ki so se razvile ob racionalizmu in empirizmu: »Ene ko druge pa v bistvu kažejo, da jih je načel skepticizem. Tako se je na primer v območju rimske Cerkve izcimil (!) janzenizem.« V istem odstavku sledi beležka o Rousseauju brez kronološkega opozorila. Itd.

4. Dve drobni stvarni napaki. Na str. 160 (in Kidričevo Zgod. 145) je treba popraviti v naslednjem smislu: Po ustanovitvi zagrebške škofije konec 11. stoletja so južne prekmurske župnije (županija Zala) prešle od veszprémske k zagrebški škofiji (prim. Kovačič, ČZN 1926 in drugod). Do ustanovitve szombathelyske škofije 1777 je Prekmurje cerkvenoupravno spadalo pod Zagreb in Győr (tako tudi popravek Milka Kosa v novi izdaji Zgodovine Slovencev).

Str. 429: Küzmičeva Knjiga molitvena je izšla v prvi zdaji 1783.

Nova literarna zgodovina je rezultat in izkušnja za naprej. V svojih uspelih in pomanjkljivih straneh kaže stopnjo našega razvoja. Avtorji se prav gotovo zavedajo, da je mnogo ostalo nerešenega ali je le zasilno rešeno. Zato naj nepopolnosti spodbujajo k delu v smereh, ki jim dosedanji napori niso dovolj ustregli. Tudi v tem pogledu ima knjiga med nami svoje mesto in svoj pomen.

Stefan Barbarič

NOVI SRBOHRVATSKO-SLOVENSKI BESEDNJAK

Kar težko je verjeti, da smo šele zdaj dobili prvi obsežnejši srbohrvatsko-slovenski besednjak¹, potem ko smo v tem pogledu že zadovoljivo rešili odnose do nekaterih tujih jezikov. Kdor je moral doslej uporabljati prejšnje besednjake te vrste, mu je znano, kako sramotno — beseda ni nič preostra — pomanjkljiva je bila večina izmed njih. Napredek v tem pogledu lahko izmerimo tudi po primerjavi s prvim srbohrvaško-slovenskim besednjakom, Musičevim iz l. 1895, ki je doživel več izdaj in ima — 4700 besed! Jurančičev ima nekaj čez 70.000 gesel in je po vsem videzu najboljše in z našimi priročniimi besednjaki sploh. Za vsakdanjo rabo je ta obseg popolnoma zadosten in besednjaka pri prihodnjih izdajah pač ne bo treba bistveno razširjati.

Jurančičev besednjak smo dobili dobrih deset let po osvoboditvi in zamašil je veliko vrzel, da, lahko rečemo, da je bilo veliko napačnega storjeno zato, ker takega dela nismo imeli že ob osvoboditvi ali prej. Veliko tesnejša povezava med jugoslovanskimi narodi v povojni dobi je rodila v jezikovnem pogledu ob ugodnih tudi nekaj neugodnih posledic. Obilica besedil, ki smo jih dobivali v prevodu iz srbohrvaščine — tu ne mislim toliko na slovstvena dela, kolikor na dnevni tisk, radijska besedila, pravne predpise in podobno — je bila spričo naglice pri delu, nepazljivosti ali tudi nezmožnosti in podobnih vzrokov neprečiščena in nedogonana. Največkrat je bilo takim tekstom očitati okornost in prisiljenost, včasih pa tudi večjo popačenost. Ker nismo imeli dobrega besednjaka, poklicanim in nepoklicanim prevajalcem tega niti ne moremo preveč zameriti, saj je ravno velika sorodnost dveh jezikov največja ovira pri presajanju iz enega v drugega. Vrh tega se pri nas vsakomur zdi, da »zna« hrvaški ali srbski, čeprav je le nekoliko pogledal kak učbenik ali slovnico ali se nekaj let učil v šoli po nekaj ur tedensko. Odkar imamo Jurančičev slovar, malomarnost in neznanje ne bosta imela več svojega poglavitnega izgovora. Z druge strani bo, upajmo, besednjak opogumil nekatere naše republiške ustanove, da si bodo upale prevajati okrožnice, dobljene iz državnega središča, in jih ne bodo več razpošiljale kar neprevedenih svojim podružnicam, češ naj se znajdejo kar same, kakor vedo in znajo.

¹ Janko Jurančič: Srbohrvatsko-slovenski slovar. Ljubljana 1955. Str. XXX + 1192. Založila Državna založba Slovenije v Ljubljani.

Ob tej priložnosti bi samo omenili še drugo značilnost, ki jo je zadnje čase opaziti v govoricu številnih Slovencev, posebno takih, ki imajo poklicno ali kako drugače več stika s hrvaščino ali srbsčino. Vse več je namreč v njihovem govorjenju besed ali tudi celih fraz, kratko malo prevzetih iz bratskega jezika — in tu ne mislimo na nekdanje izposojenke, prevzete v slovenščino v prejšnjih desetletjih, to so marveč novi izrazi, ki jim je še močno čutiti tuji izvor, če človek le hoče prisluhnuti. Mislim, da tega nihče ne more biti vesel, tudi Hrvatje ali Srbi ne, saj zblíževanje med bratskimi narodi ni v tem, da bi si jezikovno izposojali drug pri drugem, temveč da drug ob drugem izpopolnjujejo vsak svojega in skušajo najti za vsak odtенок bratskega jezika primeren izraz v svojem. Mimogrede rečeno: ta pojav je tudi le enostranski, ker mi ni znano, da bi slovenščina podobno vdiralavala v srbohrvaški jezikovni krog. Zdi se celo, da je le-ta prav posebno odporen do slovenskih izrazov, saj tudi v uvodu k Jurančičevemu besednjaku slovenščine ni med slovanskimi jeziki, iz katerih sta si v dobi narodnega preroda izposojali besede srbsčina in hrvaščina. In če naj se povrnemo k slovenščini, Jurančičev slovar lahko precej pripomore, da zajezimo povodenj nepotrebnih izposojenk: večina takega blaga je izposojena nezavedno in besednjak bo prizadevnim hitro pokazal, da so si prilastili tujo lastnino, in jim dal za to domače nadomestilo.

Besednjak kaže svojo vrednost v uporabi, bolje kot v primerjavi s sebi sorodnimi deli. Pisec teh vrstic ga je uporabljal pri prevajanju precej težavnega besedila, Čosičevih »Korenin«, romana, ki je zelo bogat z manj znanimi izrazi in rekli. Reči moram, da mi je Jurančičev besednjak v veliki večini podal razlago za iskane besede, čeprav sem velikokrat zaradi primerjave pogledal tudi v Ristič-Kangrgov ali kak drug besednjak. V nekaterih primerih se pomeni, ki sem jih našel tu ali tam, niso povsem ujemali, in težko mi je presoditi, komu bi bilo treba dati prav. Eden izmed večjih razločkov se kaže n. pr. pri frazi »doči kome glave«, ki jo Jurančič sloveni s »spraviti koga s poti«, medtem ko ima Ristič-Kangrga: »to mu je i došlo glave — daran hat er ja sein Leben eingebüsst«, torej »to je plačal z življenjem«.

Zelo veliko je razmeroma gesel, ki jih mora Jurančič sloveniti z opisom ali s celim stavkom, ker v slovenščini nimamo ustreznega izraza. Tega je toliko, da človek kar čuti, kako se je srbohrvaščina v marsikakem pogledu razvila močneje od slovenščine, si ustvarila bogatejše izrazje. To velja že za številne izraze iz kmečkega življenja, za označbe ljudi, njihovih značilnosti in lastnosti, za odnose med njimi, pa tudi za marsikako glagolsko dejanje, za izražanje naravnih glasov in dogajanj in še za to in ono. Prav v primerjavi s tem izraznim bogastvom človek čuti, kako smo Slovenci marsikje okorni in neiznajdljivi, ko stvari rajši na dolgo in na široko opisujemo, kot da bi jim dajali kar imepa. Še najmanj menda zaostajamo pri rastlinskih in živalskih imenih, ki jih je v besednjaku na srečo zelo veliko — prijeten razloček v primeri z drugimi priročnimi besednjaki, ki so v tem pogledu večidel zelo skopi.

Pri slovenitvi izrazov je avtor besednjaka katerikrat kar naredil nov slovenski izraz, včasih v tesni naslonitvi na srbohrvaško besedo, včasih samostojneje. Morda je to katerikrat storil tudi ponevedoma, ker se mu je zazdelo, da pravimo tako in tako, čeprav izraza ni najti ne v Pleteršniku ne drugod. Dostikrat so taki izrazi posrečeno izbrani in se utegnejo uveljaviti, nekaterikrat pa so manj ustrezni, toda o tem bosta odločila raba in jezikovni razvoj. Resneje človeka motijo le redki primeri, recimo »brezdušnež«, »brezdušnica«, »brezdušnost« za »bezdušan«, »bezdušna«, »bezdušnost«, ki bo pač le »brezsrčnež« itd.; vsaj jaz za svojo osebo v slovenščini še nisem naletel na »brezdušnost« in podobne besede.

Glede tehnične ureditve besednjaka lahko rečemo, da je natisnjen pregledno in urejen nadve skrbno, čeprav je tisk spričo velikega obsega precej droben. Žal je v nečem podoben številnim drugim besednjakom, ki človeka tolikokrat jezijo in mu kradejo čas, ko jih uporablja: vse preveč je v njem izrazov, kjer je namesto razlage samo »glej...«. Ta metoda se zdi upravičena tam, kjer bi bila potrebna daljša razlaga ali cela skupina pomenov, toda velikokrat bi bila dovolj ena sama beseda, in tedaj bi si človek tudi pri Jurančiču želel, da bi jo našel kar na mestu in ne šele drugje. Kaj bi bilo res tako težko napisati: »samet m = somot — žamet« namesto: »samet m gl.

somot«? In takega blaga je še dosti. Res je, ponekod bi bil besednjak zato za kako vrstico obsežnejši.

Uvod je skrben in izčrpen, morda kar nekoliko preveč za besednjak. Bojim se, da bo večini uporabljavcev preobsežen in tako ne bodo prebrali niti tistega, kar bi bilo nujno za dobro uporabo besednjaka. Moti me tudi nekaj jezikovnih spodrseljavev, n. pr. »Jezik, čigar besedni zaklad«, ipd.

Teh nekaj pripomb naj ne zmanjšuje velikega priznanja, ki gre sestavljavcu za prizadevno, zelo skrbno in domiselno opravljeno delo. Njegov besednjak bo vsakemu slovenskemu izobražencu, ki ga bo znal uporabljati, dragocen priročnik in kažipot za boljše poznanje obeh jezikov. J. G.

Odgovori in pogovori

METODOLOŠKI POMENKI

Kateremu slavistu ne preseda branje zanikrno napisanih, navadno prepisanih vsebin domačih in tujih slovstvenih del, »označb oseb« in »svojih misli«? Nekoč dijakom ni bilo treba pisati *domačega čtiva*. Kljub temu so ga posamezniki neobvezno pisali! Pregledujem skoraj ducat zmečkanih, s srednješolsko pisavo izpolnjenih zvezkov: od pete šole dalje, šole prve ljubezni in poezije, sem si redno zapisoval podatke o prebranem izvenšolskem čtivu, ne da bi mi šola to naročala. Verjetno me je spodbudil kak bistrejši sošolec ali višješolec v dijaškem domu. Kaj sem si zapisoval? V začetku le naslov dela, poleg bibliografskih še kakšne biografske podatke, kratko vsebino, tu in tam »lastno« pripombo. Kako prijetno se je pozneje smehljati takim prvim samostojnim mislim in nerodnim stavkom petošolca!

Ker sem poleg del v slovenščini (izvirna in prevodi, tudi čtivo iz revij) prebiral tudi književnost v srbsko-hrvatskem in nemškem jeziku, sem delal zapiske v teh jezikih — s klasičnimi napakami kajpak. Ali naj bi jih kasneje popravljaj, te sladke napake mladosti, ko pa bi si je tako želel nazaj! Kdo ne dela napak? Iz napak se učimo!

Kasneje nisem več pisal vsebin, pač pa sem izbiral in izpisoval lepa mesta, ki so nekako izražala bistvo, jedro umetnine. Dalje vsa druga mesta, ki so izražala življenjsko modrost, miselno lepoto, lepo razpoloženje, posrečeno opazovanje narave, dogodkov, skratka mesta, ki jih lahko kjer koli in kadar koli porabiš za citat (primerjaj članek Trdinove, JiS I, str. 139). Če to delaš celo z označbo strani, je tako gradivo povsem dostopno in porabno.

Še kasneje sem si nabiral uspele, redke metafore, stilistične posebnosti, pregovore, reke, gesla ipd., končno tudi mesta, na katerih se mi je odprl pogled v pisateljevo delavnico, kjer se je dal izluščiti zasutek motiva, kjer se je prikazal v luči načrt celotnega dela itd.

Prav tako sem si beležil vtise s slikarskih razstav, gledaliških predstav, koncertov in baletnih nastopov. V provincialnem mestu, kjer je bila klasična gimnazija z maturo najvišji učni in vzgojni zavod, smo se dijaki vneto udeleževali slehernega kulturnega življenja, kot sprejemalci in kot sodelavci (dijaški listi, odrski nastopi itd.).

Toda te navade nisem opustil niti na visoki šoli, v času akademskih svo-boščin in vino et libidine, niti med daljšo boleznijo. Na minimum sem jo skrčil šele pri poklicnem delu in ko sem moral prebrati tudi zapise domačega čtiva.

Kajpak tak način branja književnosti zahteva ostrejšo osredotočenost, zato pa več časa in truda. Nikoli nisem del »požiral«, sama fabula me ni nikoli privlačevala, vedno sem dela bolj študiral ko bral. Največ petdeset do sto strani na dan! Dvakrat sem utegnil le redko katero knjigo brati, vso sem jo prvič predelal. Iz tega izhaja dalje, da pri takem počasnem in vestnem branju sam po sebi ne prideš do plaže, kriminalk. Toda kdo daje mlademu človeku merilo za izbiro čtiva? Priporočila slišiš v šoli, od prijateljev, ki jih za to upoštevaš, v tisku, nekaj morda po instinktu — včasih odloča že vabljev

naslov — po simpatiji do avtorja. V poštev so prišla seveda zlasti velika dela svetovne književnosti, kolikor jih nismo brali v šoli.

Zanimivo je, da si šolskega čtiva nisem zapisoval ne na srednji šoli ne na univerzi, kot da bi nekaj več veljalo vse tisto, kar ni bilo primorano — ali ni ravno tu izvor lastne iniciative za zapisovanje domačega čtiva? Dijak zmore zanemarjati šolsko obveznost, privatno čtivo — tudi kvalitetno! — pa bo v internatu skrivaj bral do jutra... Nočem se bahati, da sem zaradi tega svojega načina branja v življenju kar koli dosegel. Zdi se mi pa, da bi mnogi umnejši in srečnejši mimo mene zares lahko marsikaj dosegli.

Če vse te zapiske pregleduješ v zrelejših letih, ožive pred teboj junaki in junakinje, sončne in mračne zgodbe, z njimi pa tvoja mlada leta, leta likanja, čas vzorov in bojev. Kot v ogledalu zreš svojo podobo — saj so pač vsa dela, s katerimi si tako intimno živel, vplivala na razvoj tvojega mišljenja in čustvovanja, na tvoj značaj.

Tak način branja utegne povzročiti zgodnjo resnost, osredotočenost študijskega dela. Življenje je pač kratko: preden se v stroki razgledaš, preden najdeš košček neobdelane njive, je pol najboljših sil že pri kraju. Blagor mu, kdor je za kako stvar poklican in se tega zgodaj zave! Prihranjena mu je marsikatera stranpot. Toda to so le redki! To so ustvarjalci, ki pomaknejo znanost ali umetnost vsaj za pedenji dalje. Vsi drugi smo dnevni garači, kruhoborci, zgolj sprejemajoče narave. Pa saj je tako menda tudi prav: če bi bilo narobe, kdo bi potem sprejemal in prevzemal bogastvo večine?!

Ad rem: Ali naj šolniki morajo dijake z lovljenjem, slabimi ocenami ali celo ukori, da bodo domače čtivo sami izdelovali? Ali pa naj v njih vzbujajo zgolj ljubezen do knjige? Morda lahko za to najdejo nekaj spodbud v gornjih nešolskih prijemih.

L. Stan.

PRISPEVEK K TRDINOVEMU PROBLEMU

Trdinov problem, ki se je razkrival na straneh lanskega letnika, je z zadnjim odgovorom prof. K. Bačerja (Jezik in slovstvo II, 43) zašel na stranpot. To pa k razčiščenju problema ne more prispevati prav ničesar.

Bačer je v polemiki sam zapisal: »Premajhno upoštevanje gradiva pa seve lahko privede do marsičesa.« S tem stavkom — naperjenim zoper Paternuja — pa je obsodil samega sebe. Ker ni upošteval vsega ohranjenega gradiva, ker je ubral pot nabiranja in naštevanja citatov, ki jih *tolmači po črki in ne po duhu*, ker na Trdino ne gleda razvojno in ker je problem izoliral iz sklopa vprašanj celotnih protislovnosti časa in prostora, je šel njegov napad zares mimo Paternujevih tez. Zato bi na tem mestu *nakazal* novo smer, ki po moji sodbi bolj verjetno pojasnjuje Trdinov odnos do Koseskega in njegovega kroga.

Izhajati je treba iz bistveno novih značilnosti intelektualne fiziognomije časa po letu 1848, ki so — nanizane v slučajnem zaporedju — tele: prehodna doba v političnem, socialnem, nacionalnem, kulturnem in literarnoestetskem smislu; za dozoritev problemov, ki jih je čas mrzlično porajal, ni bilo časa, zato so rešitve in dejanja sad trenutnih razpoloženj in nedomišljenih psihičnih reakcij; eklektično spoznavanje sodobnih evropskih intelektualnih tokov; večja prizadevnost za materin jezik in njegovo oblikovanje; globlje zanimanje za vprašanja estetike in pozornost za literarnoestetsko opredelitev; nastoj bolj svobodnih svetovnih naziranj, v katerih prid je bilo, da se Prešernova svetovljanska in vendar vseskozi naša podoba razkrije v bleščeči luči; zavest kulturne in umetnostne tradicije ter porajajoči se mladoslovenski nacionalizem, ki je v prvem zamahu hlatal za mogočnimi besedami in junaškimi dogodki.

Da so ti problemi odzvanjali v Trdini, so priča vsa njegova dela, korespondenca in slučajne izjave. Za podrobnejšo opredelitev je mesto v monografiji o Trdini ali v zgodovini mladoslovenskega gibanja. Na tem mestu velja opozoriti le na posledice, ki so jih taka in podobna trenja imela v Trdini. Značaj njegovega dela nazorno odkriva, da je imel sila pronicljiv dar za opazovanje. Naravno nagnjen mu je razvijal študij zgodovine in lasten premislek, napravljen na osnovi problematike njegovega časa. Ta lastnost, ki bi jo poimenovali *družbeno kritična in zgodovinsko analitična sposobnost*, je očita

v vsem spominskem delu, zlasti pa še v bajkah in povestih iz različnih dob njegovega življenja.

Druga plat je, kako Trdina zapaženo in spoznano oblikuje. Tu se pokaže pomanjkanje organizatorične, notranje harmonične moči, ki bi strnila življenjsko in doživljajsko gradivo v oblikovno in kompozicijsko dodelan organizem. To se pravi: prav za formalnoestetske zadeve je bil Trdina precej nedovzeten. Delno bo šlo to na rovaš šole, ki je pri antičnih in svetovnih umetnostnih delih gojila togo, zunanje formalistično pojmovanje in dojemanje. Odnos do — recimo — Homerjeve Iliade je bil filološki in tekstnokritičen, niti malo pa ni temeljil na doživetju in čutu za lepoto. Iz tega se je porajala miselnost, ki je delež Trdinovega časa. Iliado so se naučili *slišati*, niso je pa *podoživljali*. Dolgočasno skandiranje in filološko cepidlačenje je zameglilo pristnejši odnos do dela samega. Poudarjanje intelektualnih vrednot, srečavanje z metričnimi kalupi stoletja stare poetike, v katero še ni prodrla jezikovno prerajajoča oblika romanskih vzorcev, predmarčna zaveranost v brezidejno prigodništvo, tako imenovana objektivna vsebina tistega, kar je izven poeta, vse pa temeljito prečiščeno skozi vidik moralke in načela koristnosti — to so bila prijemališča šolskih literarnih nazorov.

Najboljše potrdilo nakazanih misli nudi ravno Trdinov odnos do Koseskega. Za ilustracijo uporabimo samo najnujnejše navedke iz Pretresa! Takole je povedano: »Pa kar zadene jezik pesmi, kar zadene *lepoznanstvo* celega sestavka, kar *red misli in smislov*, moramo pa brez pomišljanja Koseskega prvega slovenskega pisatelja imenovati in ga tudi po tej plati nad Prešerna povzdigniti.« Zlasti nazorno pa je *vidik slišanja* izpovedan v naslednjih dveh odlomkih, v katerih je hkrati izražena tudi nacionalno prebudna resonanca Koseskega verzov: »... prekrasen razcvet svoje materinščine... neskončno visokost, krepost in lepoto svojega jezika in smo bili nanj prvikrat v popolnem pomenu besede ponosni.« In »... že mi jih mnogo vemo, ki so le po poezijah Koseskega, ki jih še *popolnoma razumeli niso*, iskreni rodoljubi postali.« (Trdinovo ZD IV, 202-03; podčrtoval avtor tega sestavka.)

Trdinova sodba o Koseskem je sad obeh komponent. Družbeno kritična in zgodovinsko analitična plat mu je razkrivala nesmiselno navduševanje za Koseskega, sveta jeza, spodbujena ob Bleiweisovem omalovaževanju Prešerna, se je sprostila v ironično zafrkacijo Koseskega in tako ustvarila za Rizzijem prvo apologijo Prešerna, a noviškega bobnarja družbeno idejno in moralno (namigavanja o neoriginalnosti) razvrednotila. Trdinova estetska neizčiščenost pa je dovolila priznanje obliki Koseskega pesmi, njihovemu patetičnemu tonu, ki je budil in klical narod k osveščanju. V prvem je Trdina pogrešil, v spoznanju narodnoprebudne vloge pa je tanko dojel kulturnozgodovinski pomen Koseskega pesmi. Zato se, izhajajoč iz takih vidikov, pridružujem Paternujevim tezam, ki jih korigiram samo v eni točki: Trdina pri Koseskem ni razkril oblikovnih, retorično patetičnih slabosti, ker mu je za to manjkalo estetske izobrazbe in prefinjenega okusa, ali pa jih je vrednotil z nacionalno osveščevalnega vidika. Te sodbe prav nič ne motita Trdinov dopis z Dunaja (6. novembra 1850) in čestitka profesorju Kersniku, ki ju je Bačer v dokaz svojih sodb navedel — celo potrjujeta jo, kakor tudi ostalo gradivo, ki je bilo v polemiki citirano in ga tu ne kaže znova navajati.

Celo stvar pa kaže razširiti še z nečim! V polemiki ni bilo postavljeno vprašanje, kako je Pretres sprejela sodobna javnost in zlasti Koseski sam. Ko bi bil Bačer natančno prebral samo Pintarjev odgovor v Novicah 1851 in Hicingerjev članek v Ljubljanskem časniku 1851, bi se bil moral zamisliti. Še bolj bi ga spravilo iz ravnotežja Tomanovo pismo Andreju Praprotniku (koncept v rkp. oddelku NUK, ponatis tudi v Trdinovem ZD IV, 382), zlasti pa dokument, ki je potekel od samega Koseskega. Med njegovimi pismi Bleiweisu (objavljenimi v Bleiweisovem Zborniku, str. 88—112), je zelo zanimivo prebrati dopis z dne 16. marca 1852. Dokazuje, da tudi Koseski sam ni občutil Trdinove kritike kot pohvale, marveč je bil ob njej (zlasti ob očitku neoriginalnosti) zelo zelo prizadet. »Der Verfasser ist, wenn ich nicht irre, jener erfahrene Mann, der alles, was ich zu schreiben vermag, schon anderswo gelesen hat!« Že to, še bolj pa odkrito prištevanje Trdine med svoje nasprot-

nike («... in die Reihen meiner Gegner...»; »... daß mein Unternehmen den Gegner verletzen könnte»), ne govori o prijateljskem odnosu, marveč o hudi užaljenosti, ki je dobro razumela Trdinovo ironijo.

Morda bi se splačalo Bačerju ogledati tudi Kidričev fragment, ki ga je za tisk redigiral Mirko Rupel in objavil v Novem svetu (1950, str. 1063—77) pod naslovom: Prešeren in slovenska javnost 1849—50. Kidrič je tu (samo z drugih vidikov in mimogrede) spoznal, da je »mladi Trdina... našel za čuda trezno formulo za oceno Prešernove in Veselove poezije«. In če govori pozitivist Kidrič o »Trdinovi zafrkaciji«, je to dovolj velik klicaj za premislek o Trdinovem Pretresu.

Na koncu še nekaj! Vsa polemika med Paternujem in Bačerjem (ter Rebulo, kolikor pride v poštev) je tehten problem sodobnega slovenskega zgodovinopisja. V njej sta se spopadla dva vidika: Paternujev, ki spoznava in vrednoti dialektično iz notranjosti stvari same, tolmači z veliko sposobnostjo psihološke osnove in izrazne nianse ter razkriva izrazit smisel za razvojno dinamično interpretiranje teksta; Bačer pa v nasprotju s tem ostaja na pozicijah filološke, zunanje opisne šole, ne upošteva trenj v Trdinovi osebnosti, ki se mu ni razkrila v svoji protislovnosti, pač pa kot statičen objekt, na katerega izolirano gleda in s citati posplošuje svoje hipoteze. Zato je postopek obeh asimptotičen; ne bosta se našla na poti, ki bi vodila k rešitvi.

Jože Pogačnik

Opomba uredništva. Vprašanje, ki ga je sprožil Paternu, bo najbrž naletelo še na kakšen odmev. Zanimivo bi bilo pri tem videti, koga je še prepričala trditev o ironičnem ozadju Trdinove sodbe o Koseskem.

ODGOVORI NA VPRAŠANJA

Tov. J. Bekšu poskusimo utešiti radovednost: *Bera* je dajatev, *bira* pomeni vrsto: prišli so sejmarji vsake bire; možakar stare bire. — *Cvetica* in *cvetlica* sta enako dobri; prva je narejena naravnost iz glagolske osnove, druga iz opisnega deležnika. — V krajevnem pomenu rabimo dalje in dalj, v časovnem dalje in dlje; v pomenu naprej samo dalje. — *Čimdalje* in *čedalje* sta enake vrednosti; kaže, da bosta morala slovnica in pravopis znova prestreti vprašanje pisave: ali naj res pišemo skupaj čimbliže, kadar pomeni kar se dá blizu?! — *Farof* in *gudek* (pujsek) sta prekmurski narečni besedi. — SP dovoljuje vse troje: *kmétiški*, *kmečki* in *kmetski*. Najstarejši je ljudski pridevnik *kmetiški*, izpeljan iz *kmetiča* (na vzhodu *kmétički*); *kmečki* je ista oblika po moderni vokalni redukciji; *kmetski* je knjižna beseda, narejena iz *kmeta*, bolj domače je *kmetovski*; *kmetovalski* in *kmetijski* se nanašata na *kmetovalca* in *kmetijo*. — *Glej* in *lej* se oboje rabi; *glej* vsebuje še precej prvotnega pomena, *lej* je samo še iz njega obrušena *zvalnica*. — *Na svetu* (tak je kakor oče) je lepa posebnost ljudskega govora. — *Ničemuren* je iz dajalnika ničemur, *nečimrn* iz orodnika. Obe sta pravilni tudi v pogledu pisave: če je pred r-om poln samoglasnik, se pripona dodaja v obliki *-en*, torej *biserən* (*biser* — *bisera*!); če je pred r-om polglasnik, postane r zlogotvoren in se polglasnik v končnici ne piše: *vetrn* (*vetar* — *vetra*!). — *Obrajtati* in *porajtati* sta prepovedana kakor *rajtenga*. — SP dovoljuje samo *perut*, *perutnica* (iz tega je tudi *repetnica*), ne pa *peroti*; le-to rabijo vzhodna slovenska narečja; obe obliki se historično dasta zagovarjati. — SP navaja samo *preden*, vendar po mojem *predno* ni napak. — Prav je *prašič*, *prase*, napačno *prešič*. — *Rastem* in *rasem*, oboje v narečjih in v knjižnem jeziku. — *Starši* (*kalk* po nem. *Eltern*) ima samo množinsko obliko, torej ne smemo pisati *en starš*, *oba starša*. — *Šajtati* je prepovedana tujka, po naše bi rekli *zanašati*. — *Udinjati* se je dovoljena tujka. — Za *vitrih* (iz nem. *Dietrich*) rabimo *kljukec* ali *odpirac*. — *Zopet* in *spet* sta enako dobra; prvi je za en predlog bogatejši, ker je nastal iz *vz-o-pet* (*petal*), drugi iz *vz-pet*. — Od glagola *zažele*ti je trpni deležnik *zaželen*, kakor je n. pr. od *hoteti* samo *hoten*. Pri tem je nastopil vpliv samostalnika *želja* in stvar zmešal. Danes srečujete v pisanju oboje. SP sicer prepoveduje *zaželen*, vendar se vpraša, če mu bo obveljalo.

A. B.

Nove knjige založbe „MLADINSKA KNJIGA“

KNJIŽNICA »ČEBELICA«

Priljubljena zbirka dvobarvnih slikanic za najmlajše šolarje. Letos stopa knjižnica »Čebelica« v četrto leto. Do sedaj so izšle naslednje knjige:

A. Martič: BELKO, z risbami Vesne Borčič
V. Winkler: MALI SMOLČEK, ilustriral S. Kunaver

V programu so še naslednje knjige:

Grimmova pravljica: SNEGULJČICA, z večbarvnimi podobami
M. Stupičeve

Norveška narodna: POŠTENI NOVČIČ, z risbami Saše Horvata
P. Kunaver: NEBO NAD NAMI, ilustriral M. Lebez

B. Appavia: PRAVLJICA O MARJETICI, ilustriral J. Vidic
M. Nanda: KONJIČKI IZ KROMPIRJA, ilustriral M. Bizovičar
F. Milčinski: ZLATA HRUŠKA, z risbami F. Podrekarja

Oseb barvnih slikanic, mehko vezanih, stane 400 din, trdo vezanih pa 880 din.

KNJIŽNICA »SINJEGA GALEBA«

Doslej so izšli štirje letniki. V letošnjem programu so naslednja dela:

J. Jalen: BOBRI I., II. in III. del
I. A. Efremov: ZVEZDNE LADJE
M. Majerova: ROBINZONKA
R. Montgomery: RUMENOOKI
M. Twain: TOM, MALI DETEKTIV

J. Vandot: KEKEC NA VOLČJI
SLEDI

Do sedaj izšle:
J. Jalen: BOBRI I. in II. del

Celoletna naročnina, naročena vnaprej, broš. 720 din, vezano v polplatno 1200 din.

KNJIŽNICA »KONDOR« — izbrana dela iz domače in svetovne književnosti. Do sedaj so izšle naslednje knjige:

F. Bevk: KAPLAN MARTIN
CEDERMAC
A. S. Puškin: STOTNIKOVA HČI
Homer: ILIADA
I. Cankar: KRIŽ NA GORI
Shakespeare: HAMLET

Pred izidom so:
Jurčič-Kersnik: ROKOVNJAČI
Gogolj: REVIZOR
Molière: TARTUFFE

Cena posamezni broširani knjigi 130 din.

Vse navedene zbirke ali posamezne knjige lahko naročite v vsaki knjigarni ali direktno pri založbi

»MLADINSKA KNJIGA«
Ljubljana, Tomšičeva ul. 2

Sporočilo naročnikom

Oskrbeli smo originalno vezavo za našo revijo. Kdor bi želel imeti vezan lanski letnik, naj pošlje broširane številke na upravo Mladinske knjige, Ljubljana, Tomšičeva 2, in sicer vsaj do 15. januarja 1957. Vezava v polplatno bo stala 150 din, v platno pa 200 din.

